

Аграрлық нарық проблемалары

ТЕОРЕТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ

№ 3
ШІЛДЕ - ҚЫРКҮЙЕК

Проблемы агрорынка

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 3
ИЮЛЬ - СЕНТЯБРЬ

Problems of AgriMarket

THEORETICAL AND SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL

№ 3
JULE - SEPTEMBER

АЛМАТЫ
2020

Журнал туралы

Журналдың құрылтайшысы «Қазақ агроөнеркәсіптік кешен экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ғылыми-зерттеу институты» ЖШС болып табылады

8 (727) 245 36 20;

8 (727) 245 35 87

E-mail: kazniapk@mail.ru, Сайт [http:// www. agroeconom.kz](http://www.agroeconom.kz)

Журнал Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген. 1999 жылғы 11 ақпандағы № 1327 бұқаралық ақпарат құралын тіркеу туралы куәлік

Мерзімді баспасөз басылымын, ақпараттық агенттікті және желілік басылымды қайта есепке қою туралы куәлігі Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен берілген, 24.08.2020 ж. № KZ49VPY00026113 Ақпарат комитеті.

Жазылу индексі 76006 "Қазпошта" АҚ

Журнал қауымдастырылған профессор және "Экономикалық ғылымдар" бағыты бойынша профессор ғылыми атағын, Ph.D ғылыми дәрежесін алу үшін ғылыми қызметтің негізгі нәтижелерін жариялау үшін ҚР БҒМ БҒСҚК басылымдарының тізбесіне енгізілген.

Журнал ISSN (Юнеско, Париж қ., Франция) сериялық басылымдарды тіркеу жөніндегі Халықаралық орталығында тіркелген, журналға нөмір берілген

ISSN2708-9991 (Online)

ISSN 1817 – 728X (Print)

Журналда жарияланатын мақалаларға Crossref арқылы DOI беріледі.

Басылым мерзімділігі - жылына 4 рет

Индекстеу:

1. Бірыңғай электронды кітапхана, Қазақстан
2. eLIBRARY.RU — Ресей ғылыми ақпараттық-талдау порталы
3. Қазақстандық дәйексөз базасы
4. Ресейлік ғылыми дәйексөз индексі (РҒДИ). 01.12.2015 ж. № 788-12/2015 шарты

Журналда АӨК-дегі экономикалық проблемалардың кең спектрі бойынша іргелі және қолданбалы өзекті ғылыми әзірлемелердің басымдылығы мен үнемі өсіп отыратын маңыздылығын, агроэкономикалық ғылымның жетістіктерін, оның өндіріске нақты және айқын үлесін насихаттаудың маңыздылығын ескере отырып, ғылыми-әдіснамалық және қолданбалы сипаттағы мақалалар жарияланады.

Редакциялық кеңестің құрамына шетелдік ғалымдар кіреді, бұл ғылыми саладағы отандық зерттеушілердің өзара іс-қимылының ақпараттық кеңістігін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Мақаланы жариялау үшін төлем

● Жариялау құны 8 000 тнг (Институттың 29.12.2019 ж. № 32-Пр бұйрығына сәйкес), DOI беру және белсендіру, сондай - ақ Дүниежүзілік компьютерлік желіде тіркеу үшін: мақалаға DOI беру және іске қосу – 1 500 теңге; авторларды тіркеу - әр автордан 1500 теңге (институттың 1.06.2020 ж. № 6-Пр бұйрығына сәйкес).

- Қолжазбаларды қарау және жариялау үшін шетелдік авторлардан төлем алынбайды.
- Жарияланымды төлеуге деректемелер авторға электрондық пошта арқылы жіберіледі.
- Төлемді тағайындауда міндетті түрде көрсету керек:

"Мақала үшін (бірінші автордың тегі, аты-жөні) және сіз жариялаған журналдың нөмірі көрсетіледі.

- Ақы төлеу мақала басылымға қабылданғаннан және редакцияның хабарламасынан кейін жүргізіледі

Деректемелер

050057 Алматы қ., Сатпаев көш. 30Б

РНН 600400600128

БИН 081040010330

ИИК KZ756010131000109855

БИК HSBKKZKX

«Қазақстан Халық Банкі» АҚ 17 Кбе ТМК (төлем мақсатының коды) 859

О журнале

Учредителем журнала является ТОО «Казахский научно-исследовательский институт экономики агропромышленного комплекса и развития сельских территорий»

8 (727) 245 36 20;

8 (727) 245 35 87

E-mail: kazniiapk@mail.ru, Сайт [http:// www. agroeconom.kz](http://www.agroeconom.kz)

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан. Свидетельство о регистрации средства массовой информации № 1327 от 11 февраля 1999г.

Свидетельство о постановке на переучет периодического печатного издания, информационного агентства и сетевого издания выдано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан, Комитет информации № KZ49VPY00026113 от 24.08.2020

Подписной индекс 76006 в АО «Казпочта»

Журнал включен в перечень изданий КОКСОН МОН РК для публикации основных результатов научной деятельности на соискание ученой степени Ph.D, ученых званий ассоциированного профессора и профессора по направлению «Экономические науки».

Журнал зарегистрирован в Международном центре по регистрации сериальных изданий ISSN (Юнеско, г. Париж, Франция), журналу присвоен номер
ISSN2708-9991 (Online)
ISSN 1817 – 728X (Print)

Статьям, публикуемым в журнале, присваивается DOI посредством Crossref.

Периодичность издания – 4 раза в год

Индексация:

1. Единая электронная библиотека, Казахстан
2. eLIBRARY.RU — российский научный информационно-аналитический портал
3. Казахстанская база цитирования
4. Российский индекс научного цитирования (РИНЦ). Договор № 788-12/2015 от 01.12.2015г.

В журнале публикуются статьи научно-методологического и прикладного характера, с учетом приоритетности и всевозрастающей значимости фундаментальных и прикладных актуальных научных разработок по широкому спектру экономических проблем в АПК, важности пропаганды достижений агроэкономической науки, ее конкретного и реального вклада в производство.

В состав Редакционного совета входят ученые стран зарубежья, что позволяет расширять информационное пространство взаимодействия отечественных исследователей в научной сфере.

Оплата за публикацию статьи

- Публикационная стоимость 8 000 тнг (согласно приказу Института № 32-Пр от 29.12.2019 г.), за присвоение и активизацию DOI, а также за регистрацию во всемирной компьютерной сети: присвоение и активация DOI статье – 1 500 тенге; регистрация авторов – 1500 тенге с каждого автора (согласно приказу Института от 1.06.2020 N 6-Пр).
- Плата за рассмотрение и публикацию рукописей от зарубежных авторов не взимается.
- Реквизиты на оплату публикации направляются автору по электронной почте.
- В назначении платежа обязательно указывать:
«За статью (фамилия, инициалы первого автора) и номер журнала, в котором вы публикуетесь.
- Оплата производится после принятия статьи на издание и сообщения редакции

Реквизиты

050057 г. Алматы, ул. Сатпаева 30б

РНН 600400600128

БИН 081040010330

ИИК KZ756010131000109855

БИК HSBKKZKX

АО «Народный Банк Казахстана» Кбе 17 КНП (код назначения платежа) 859

About the journal

The founder of the journal is the "Kazakh Research Institute of Agro-Industrial Complex Economy and Rural Development" LLP

8 (727) 245 36 20;

8 (727) 245 35 87

E-mail: kazniapk@mail.ru, Site [http:// www. agroeconom.kz](http://www.agroeconom.kz)

The journal is registered in the Ministry of Culture, Information and Public Accord of the Republic of Kazakhstan. Mass media registration certificate No. 1327 dated February 11, 1999.

The certificate of re-registration of a periodical, news agency and network publication is issued by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan, Information Committee No. KZ49VPY00026113 dated 08.24.2020

Subscription index 76006 in Kazpost JSC

The journal is included in the list of editions of CCES MES RK for publication of the main results of scientific activities for the Ph.D degree, academic titles of associate professor and professor in the area of "Economic Sciences".

The journal is registered at the International Center for Registration of Serials ISSN (UNESCO, Paris, France), the journal has been assigned a number

ISSN2708-9991 (Online)

ISSN 1817 - 728X (Print)

Articles published in the journal are assigned a DOI through Crossref.

Frequency of publication - 4 times a year

Indexing:

1. United Electronic Library, Kazakhstan
2. eLIBRARY.RU - Russian scientific information and analytical portal
3. Kazakhstan citation base
4. Russian Science Citation Index (RSCI). Contract No. 788-12 / 2015 dated 01.12.2015.

The journal publishes articles of a scientific, methodological and applied nature, taking into account the priority and increasing importance of fundamental and applied topical scientific developments on a wide range of economic problems in the AIC, the importance of promoting the achievements of agro-economic science, its concrete and real contribution to production.

The Editorial Board includes scientists from foreign countries, which makes it possible to expand the information space for interaction of domestic researchers in scientific field.

Payment for article publication

- Publication cost 8,000 tenge (according to the order of the Institute No. 32-Pr dated December 29, 2019), for the assignment and activation of DOIs, as well as for registration on the worldwide computer network: assignment and activation of DOIs to an article - 1,500 tenge; registration of authors - 1500 tenge from each author (according to the order of the Institute dated 1.06.2020 N 6-Pr).
- There is no fee for the review and publication of manuscripts from foreign authors.
- Details for payment for publication are sent to the author by e-mail.
- It is obligatory to indicate the purpose of payment:
"For the article (surname, initials of the first author) and the number of journal in which you are published.
- Payment is made after acceptance of the article for publication and editorial notice

Bank details

30b, Satpayev Str., Almaty, 050057

RNN 600400600128

BIN 081040010330

IIC KZ756010131000109855

BIK HSBKKZKX

JSC "Halyk Bank of Kazakhstan" KBE 17 KNP (payment purpose code) 859

Редакциялық кеңестің құрамы

Бас редакторы

Тлектес ЕСПОЛОВ

экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым академиясының академигі, Ауыл шаруашылығы ғылымдары академиясының академигі, Алматы, Қазақстан

Бас редактордың орынбасары

Алтынбек МОЛДАШЕВ

экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы ғылымдары академиясының академигі, Қазақ АӨК экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ҒЗИ, Алматы, Қазақстан

Редакциялық кеңестің мүшелері:

Vilma ATKOČIŪNIENĖ, Dr. Econ. Sciences, Professor, Business and Rural Development Research Institute Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Maryline FILIPPI, Dr. Professor, French National Institute for Agricultural Research (INRA), Paris, France

Sándor KEREKES, Dr., Professor, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary

Przemysław LEŃ, Ph.D, Associate Professor, University of Life Sciences in Lublin, Lublin, Poland

Rasa MELNIKIENĖ, Dr. Professor, Director, Lithuanian Institute of Agrarian Economics, Vilnius, Lithuania

Khanh Le Phi HO, Ph.D, Head of Economic Department, Hue University of Agriculture and Forestry, Hue city Thua Thien Hue, Vietnam

Иван САНДУ, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Ресей АӨК ғылыми-техникалық дамуының экономикалық мәселелері» бөлімінің меңгерушісі, ФМБФМ «Аграрлық экономика және ауылдық аумақтарды әлеуметтік дамыту федералды ғылыми орталығы-Бүкілресейлік ауыл шаруашылығы экономикасы ғылыми-зерттеу институты», Мәскеу, Ресей.

Ғалия ӘКІМБЕКОВА, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР АШҒА академигі, Бас директоры, Қазақ АӨК экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ҒЗИ, Алматы, Қазақстан

Бауыржан ЕСЕНГЕЛЬДИН, экономика ғылымдарының докторы, профессор, бизнес және басқару факультетінің деканы, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Данияр ҚАЛДИЯРОВ, экономика ғылымдарының докторы, профессор, академиялық мәселелер жөніндегі проректор, І. Жансүгіров ат. Жетісу университеті, Талдықорған, Қазақстан

Талғат ҚҰСАЙЫНОВ, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Есеп және аудит» кафедрасы, С.Сейфуллин ат. Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Римма САҒИЕВА, экономика ғылымдарының докторы, доцент, экономика және бизнес жоғары мектебінің деканы, әл-Фараби ат. Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Әзімхан САТЫБАЛДИН, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР АШҒА, директор, ҚР БҒМ Ғылым комитеті Экономика институты, Алматы, Қазақстан

Шолпан СМАҒҰЛОВА, экономика ғылымдарының докторы, профессор, "Мемлекеттік басқару" ғылыми-білім беру департаменті, Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан

Фая ШУЛЕНБАЕВА, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Экономика» кафедрасы, С.Сейфуллин ат. Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Состав редакционного совета

Главный редактор

Тлектес ЕСПОЛОВ

доктор экономических наук, профессор, академик Национальной академии наук
Республики Казахстан, Академии сельскохозяйственных наук Республики Казахстан,
Алматы, Казахстан

Заместитель главного редактора

Алтынбек МОЛДАШЕВ

доктор экономических наук, профессор, академик Академии сельскохозяйственных наук
Республики Казахстан, Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий,
Алматы, Казахстан

Члены редакционного совета:

Vilma ATKOČIŪNIENĖ, Dr. Econ. Sciences, Professor, Business and Rural Development Research
Institute Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Maryline FILIPPI, Dr. Professor, French National Institute for Agricultural Research (INRA), Paris, France

Sándor KEREKES, Dr., Professor, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary

Przemysław LEŃ, Ph.D, Associate Professor, University of Life Sciences in Lublin, Lublin, Poland

Rasa MELNIKIENĖ, Dr. Professor, Director, Lithuanian Institute of Agrarian Economics, Vilnius, Lithuania

Khanh Le Phi HO, Ph.D, Head of Economic Department, Hue University of Agriculture and Forestry, Hue
city Thua Thien Hue, Vietnam

Иван САНДУ, доктор экономических наук, профессор, заведующий отделом «Экономические
проблемы научно-технического развития АПК России», ФГБНУ «Федеральный научный центр
аграрной экономики и социального развития сельских территорий - Всероссийский научно-
исследовательский институт экономики сельского хозяйства», Москва, Россия

Галия АКИМБЕКОВА, доктор экономических наук, профессор, академик АСХН РК, Генеральный
директор, Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан

Бауыржан ЕСЕНГЕЛЬДИН, доктор экономических наук, профессор, декан факультета бизнеса и
управления, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, Нур-Султан,
Казахстан

Данияр КАЛДИЯРОВ, доктор экономических наук, профессор, проректор по академическим
вопросам, Жетысуский университет им. И. Жансугурова, Талдыкорган, Казахстан

Талгат КУСАЙЫНОВ, доктор экономических наук, профессор, кафедра «Учет и аудит», Казахский
агротехнический университет им. С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

Римма САГИЕВА, доктор экономических наук, доцент, декан Высшей школы экономики и бизнеса,
Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Азимхан САТЫБАЛДИН, доктор экономических наук, профессор, академик НАН РК, АСХН РК,
директор, Институт экономики Комитета науки МОН РК, Алматы, Казахстан

Шолпан СМАГУЛОВА, доктор экономических наук, профессор, Научно-образовательный
департамент «Государственное управление», университет Нархоз, Алматы, Казахстан

Фая ШУЛЕНБАЕВА, доктор экономических наук, профессор, кафедра «Экономика», Казахский
агротехнический университет им.С.Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

Composition of the editorial board

Chief Editor

Tlektes ESPOLOV

Doctor of Economics, Professor, Academician of the National Academy of Sciences
Republic of Kazakhstan, Academy of Agricultural Sciences of the Republic of Kazakhstan,
Almaty, Kazakhstan

Deputy Chief Editor

Altynbek MOLDASHEV

Doctor of Economics, Professor, Academician of the Academy of Agricultural Sciences
of the Republic of Kazakhstan, Kazakh Research Institute of Economics
of the Agro-Industrial Complex and Development of Rural Areas, Almaty, Kazakhstan

Members of the editorial board:

Vilma ATKOČIŪNIENĖ, Dr. Econ. Sciences, Professor, Business and Rural Development Research
Institute Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Maryline FILIPPI, Dr. Professor, French National Institute for Agricultural Research (INRA), Paris, France

Sándor KEREKES, Dr., Professor, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary

Przemysław LEŃ, Ph.D, Associate Professor, University of Life Sciences in Lublin, Lublin, Poland

Rasa MELNIKIENĖ, Dr. Professor, Director, Lithuanian Institute of Agrarian Economics, Vilnius, Lithuania

Khanh Le Phi HO, Ph.D, Head of Economic Department, Hue University of Agriculture and Forestry,
Hue city Thua Thien Hue, Vietnam

Ivan SANDU, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department "Economic Problems of
Scientific and Technological Development of AIC of Russia", Federal Scientific Center of Agricultural
Economics and Social Development of Rural Areas - Russian Research Institute of Agricultural
Economics, Moscow, Russia

Galiya AKIMBEKOVA, Doctor of Economics, Professor, Academician of the AAS RK, General Director,
Kazakh Research Institute of AIC Economy and Rural Development, Almaty, Kazakhstan

Bauyrzhan YESSENGELDIN, Doctor of Economics, Professor, Dean of the Faculty of Business and
Management, Kazakh University of Economics, Finance and International Trade, Nur-Sultan, Kazakhstan

Daniyar KALDIYAROV, Doctor of Economics, Professor, Vice-Rector for Academic Affairs,
I. Zhansugurov Zhetysay University, Taldykorgan, Kazakhstan

Talgat KUSSAIYNOV, Doctor of Economics, Professor, Department of Accounting and Audit, S. Seifullin
Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Rimma SAGIEVA, Doctor of Economics, Associate Professor, Dean of the Higher School of Economics
and Business, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Azimkhan SATYBALDIN, Doctor of Economics, Professor, Academician of NAS RK, AAS RK, Director,
Institute of Economics, Science Committee MES RK, Almaty, Kazakhstan

Sholpan SMAGULOVA, Doctor of Economics, Professor, Scientific and Educational Department "Public
Administration", Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

Faya SHULENBAYEVA, Doctor of Economics, Professor, Department of Economics, S. Seifullin Kazakh
Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

МАЗМҰНЫ

Аграрлық саясат: іс жүзіне асыру механизмі

Ғ.Ү. Әкімбекова, Ұ.Р. Қасқабаяв	
Инновациялық технологияларды қолданудың тиімділігі: Қазақстан Республикасы Алматы облысының фермерлік шаруашылықтарының тәжірибесі	13
В.В. Акимов, Қ.Б. Жұманазаров, Ж.К. Мизамбекова	
Автоматтандырылған ақпараттық жүйе негізінде Қазақстанның жайылымдық аумақтарын дағдарысқа қарсы басқару	21
Б.С. Мырзалиев, А. Мурат	
Агроөнеркәсіптік кешендегі дағдарыстық құбылыстарды анықтау әдістемесі	28
Б.С. Утегулова, Ж.Қ. Жарылқасын	
Цифрлық технологиялар негізінде АӨК жаңғырту.....	35
Г.К. Курманова, Б.Б. Суханбердина, Б.А. Уразова	
Қазақстан Республикасының өңірлік ауыл шаруашылығын дамыту.....	43
Н.Т. Байкадамов, Б.А. Жакупова, С.Ж. Кельбетова	
Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік өндірісін мемлекеттік қолдау шаралары	51
К.Ә. Ахметова, А.Ж. Тержанова, А.А. Ахметова	
Қазақстанның аграрлық секторын мемлекеттік реттеу	60
Г.А. Джамбаева, С.Т. Жумашева, Т.Н. Маширова	
Қазақстандағы шаруашылық жүргізудің шағын нысандарын мемлекеттік қолдау бағыттары.	67
Р.Қ. Конуспаев, Т.Ж. Демесінов, Т.А. Таипов	
Қазақстан Республикасының аграрлық саласындағы мемлекеттік-жекешелік әріптестік.....	74
А.О. Базарбаев, Б.Қ. Тундикбаева, Б.Қ. Купешова	
Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешеніндегі кәсіпкерлік университеттердің рөлі	81
В.В. Григоров, Е.В. Климов	
Органикалық ауыл шаруашылығы: тұжырымдамалық ұстаным.....	88
Г.А. Қожахметова, О.В. Лашкарева	
Қазақстан Республикасы халқының салауатты өмір салты үшін дұрыс тамақтануы	102
Д.Н. Шайкин, М.М. Валиева, О.В. Копылова	
Қазақстанның АӨК инновациялық қызметін ғылыми қамтамасыз ету: талдау және бағалау әдіснамасы	109

Шаруашылық жүргізудің экономикалық механизмі

К.М. Тіреуов, У.К. Керимова, С.А. Турекулов	
Қазақстан Республикасының аграрлық секторы кәсіпорындарының жұмыс істеу тиімділігі...	116
Б.Д. Шәріпова, А.Т. Бактгереева	
Аграрлық саладағы өндірістік экономикалық көрсеткіштерді факторлық талдау.....	123
А.Р. Солтанғазин, А.Ж. Мусина, А.С. Кадырова	
Қазақстанның ауыл шаруашылығы өндірісінің энергия тиімділігін арттырудың кейбір аспектілері	130
Б.Н. Сабенова, Г.К. Исаева, Л.Т. Алшембаева	
Қазақстанның оңтүстік өңірінің агроқұрылымдарын дамыту	138
А. Мұханова, Ж.Б. Смағұлова, Ж. Жайлаубаева	
Қазақстанның Қызылорда облысының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудағы фермерлік шаруашылықтардың рөлі	147
А.Б. Баймуханов, Г.Я. Гусева	
Модельдік сүт фермалары мысалындағы "Табынды басқару" заманауи жүйесі	156
М.Б. Қалмағамбетов, А.Н. Қарабаева	
Сиырлардың аналық басын қолдан ұрықтандыру әдісін қолдану	164

Азық-түлік өнімдері рыногы

Н.А. Баранова, О.В. Мишулина	
Астық қабылдау кәсіпорнының маркетингтік қызметін бағалау	172
Е.Е. Гриднева, Г.Ш. Қалиақпарова, Н.М. Калманова	
Оңтүстік Қазақстан облысының жеміс-көкөніс саласы: жағдайы және болашағы	180
Ж.Х. Кажиева, Л.М. Ахметова, Л.Б. Жакибаева	
Шығыс Қазақстан облысында сүт өндіру және қайта өңдеу	187

Кооперацияны дамыту, өндіріс құралдары рыногы

Г. Мадиев, А.Б. Бекбосынова	
Қазақстан Республикасының Жамбыл облысында ет кластерін дамыту	193

Табиғат пайдалану экономикасы

Ө.Д. Сапарбаев, А.Т. Макулова, Э.Ө. Сапарбаева	
Жер алқаптарын дөңді дақылдарға бөлудің оңтайландыру модельдері	202

Ауылдың әлеуметтік проблемалары

Б.Б. Калыкова	
Қазақстанның ауылдық аумақтары: шындықтар, мәселелер және оларды шешу жолдары	209
С.В. Беспалый	
Қазақстан Республикасы Қазақстан Республикасының Павлодар өңіріндегі ауыл жастарының көші-қоны	216

СОДЕРЖАНИЕ

Аграрная политика: механизм реализации

Г.У. Акимбекова, У.Р. Каскабаев Эффективность применения инновационных технологий: опыт фермерских хозяйств Алматинской области Республики Казахстан	13
В.В. Акимов, К.Б. Жуманазаров, Ж.К. Мизамбекова Антикризисное управление пастбищными территориями Казахстана на основе автоматизированной информационной системы	21
Б.С. Мырзалиев, А. Мурат Методика определения кризисных явлений в агропромышленном комплексе	28
Б.С. Утегулова, Ж.К. Жарылкасын Модернизация АПК на основе цифровых технологий	35
Г.К. Курманова, Б.Б. Суханбердина, Б.А. Уразова Развитие регионального сельского хозяйства Республики Казахстан	43
Н.Т. Байкадамов, Б.А. Жакупова, С.Ж. Кельбетова Меры государственной поддержки агропромышленного производства Республики Казахстан	51
К.А. Ахметова, А.Ж. Тержанова, А.А. Ахметова Государственное регулирование аграрного сектора Казахстана.....	60
Г.А. Джамбаева, С.Т. Жумашева, Т.Н. Маширова Направления господдержки малых форм хозяйствования в Казахстане.....	67
Р.К. Конуспаев, Т.Ж. Демесинов, Т.А. Таипов Государственно-частное партнерство в аграрной отрасли Республики Казахстан	74
А.О. Базарбаев, Б.К. Тундикбаева, Б.К. Купешова Роль предпринимательских университетов в агропромышленном комплексе Казахстана	81
В.В. Григорук, Е.В. Климов Органическое сельское хозяйство: концептуальная позиция	88
Г.А. Кожахметова, О.В. Лашкарева Правильное питание для здорового образа жизни населения Республики Казахстан.....	102
Д.Н. Шайкин, М.М. Валиева, О.В. Копылова Научное обеспечение инновационной деятельности в АПК Казахстана: методология анализа и оценки	109

Экономический механизм хозяйствования

К.М. Тиреуов, У.К. Керимова, С.А. Турекулов Эффективность функционирования предприятий аграрного сектора Республики Казахстан..	116
Б.Д. Шарипова, А.Т. Бактгереева Факторный анализ производственных экономических показателей в аграрной сфере.....	123
А.Р. Солтангазинов, А.Ж. Мусина, А.С. Кадырова Некоторые аспекты повышения энергоэффективности сельскохозяйственного производства Казахстана.....	130
Б.Н. Сабенова, Г.К. Исаева, Л.Т. Алшембаева Развитие агроформирований Южного региона Казахстана.....	138
А. Муханова, Ж.Б. Смагулова, Ж. Жайлаубаева Роль фермерских хозяйств в развитии агропромышленного комплекса Кызылординской области Казахстана.....	147
А.Б. Баймуханов, Г.Я. Гусева Современная система «Управление стадом» на примере модельных молочных ферм.....	156
М.Б. Калмагамбетов, А.Н. Карабаева Применение метода искусственного осеменения маточного поголовья коров	164

Рынок продовольственной продукции

Н.А. Баранова, О.В. Мишулина	
Оценка маркетинговой деятельности хлебоприемного предприятия	172
Е.Е. Гриднева, Г.Ш. Калиакпарова, Н.М. Калманова	
Плодоовощная отрасль Южно-Казахстанского региона: состояние и перспективы.....	180
Ж.Х. Кажиева, Л.М. Ахметова, Л.Б. Жакибаева	
Производство и переработка молока в Восточно-Казахстанской области	187

Развитие кооперации, рынок средств производства

Г. Мадиев, А.Б. Бекбосынова	
Развитие мясного кластера в Жамбылской области Республики Казахстан.....	193

Экономика природопользования

А.Д. Сапарбаев, А.Т. Макулова, Э.А. Сапарбаева	
Оптимизационные модели распределения земельных угодий под зерновые культуры	202

Социальные проблемы села

Б.Б. Калыкова	
Сельские территории Казахстана: реалии, проблемы и пути их решения	209
С.В. Беспалый	
Миграция сельской молодежи в Павлодарском регионе Республики Казахстан	216

CONTENT

Agricultural policy: mechanism of implementation

G.U. Akimbekova, U.R. Kaskabaev The effective use of innovative technologies: experience of farms in Almaty region of the Republic of Kazakhstan	13
V.V. Akimov, K.B. Gumanazarov, Zh.K. Mizambekova Anti-crisis management of pasture areas in Kazakhstan based on automated information system..	21
B. Myrzaliyev, A. Murat Methodology of determining crisis phenomena in agro-industrial complex	28
B.S. Utegulova, Zh. Zharylkassyn Modernization of AIC based on digital technologies	35
G.K. Kurmanova, B.B. Sukhanberdina, B.A. Urazova Development of regional agriculture in the Republic of Kazakhstan	43
N.T. Baikadamov, B.A. Zhakupova, S.Zh. Kelbetova Measures of public support for agro-industrial production of the Republic of Kazakhstan	51
K. Akhmetova, A. Terzhanova, A. Akhmetova State regulation of agricultural sector of Kazakhstan	60
G. Jambayeva, S.T. Zhumasheva, T. Mashirova Directions of public support for small businesses in Kazakhstan	67
R.K. Konuspayev, T.Zh. Demessinov, T.A. Taipov Public-private partnership in agricultural sector of the Republic of Kazakhstan	74
A.O. Bazarbayev, B.K. Tundikbayeva, B.K. Kupeshova The role of entrepreneurial universities in agro-industrial complex of Kazakhstan.....	81
V.V. Grigoruk, Y.V. Klimov Organic farming: conceptual position.....	88
G. Kozhakhmetova, O. Lashkareva Proper nutrition for a healthy lifestyle of the population of the Republic of Kazakhstan	102
D.N. Shaikin, M.M. Valieva, O.V. Kopylova Scientific support of innovation in AIC of Kazakhstan: methodology of analysis and assessment	109

The economic management mechanism

K.M. Tireuov, U.K. Kerimova, S.A. Turekulov Efficient functioning of enterprises in agricultural sector of the Republic of Kazakhstan	116
B.D. Sharipova, A.T. Baktgerelyeva Factor analysis of production economic indicators in agricultural sector	123
A.R. Soltangazinov, A.Zh. Mussina, A.S. Kadyrova Some aspects of improving energy efficiency of agricultural production in Kazakhstan.....	130
B.N. Sabenova, G.K. Issayeva, L.T. Alshembayeva Development of agricultural entities in the southern region of Kazakhstan	138
A. Muchanova, Zh.B. Smagulova, Zh. Zhalaubayeva The role of farms in development of agro-industrial complex of Kyzylorda region of Kazakhstan.....	147
A.B. Baymuhanov, G.Ya. Guseva Modern "Herd management" system on the example of model dairy farms	156
M.B. Kalmagambetov, A.N. Karabayeva Application of the method of artificial insemination of breeding stock cows	164

Food products market

N.A. Baranova, O.V. Mishulina	
Evaluation of marketing activities of grain receiving enterprise	172
Y.E. Gridneva, G.Sh. Kaliakparova, N.M. Kalmanova	
Fruit and vegetable industry of the South Kazakhstan region: state and prospects	180
Zh. Kazhieva, L. Ahmetova, L. Zhakibayeva	
Production and processing of milk in the East Kazakhstan region	187

Development of cooperation, production means market

G. Madiev, A. Bekbossynova	
Development of meat cluster in Zhambyl region of the Republic of Kazakhstan	193

Environmental economics

A.D. Saparbayev, A.T. Makulova, E.A. Saparbayeva	
Optimization models of distribution of land plots for grain crops	202

Social issues of the village

B. Kalykova	
Rural territories of Kazakhstan: realities, problems and solutions	209
S.V. Besspalyy	
Migration of rural youth in Pavlodar region of the Republic of Kazakhstan	216

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ: ОПЫТ
ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ АЛМАТИНСКОЙ ОБЛАСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ:
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ФЕРМЕРЛІК
ШАРУАШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ТӘЖІРИБЕСІ**

**THE EFFECTIVE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES: EXPERIENCE OF FARMS
IN ALMATY REGION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Г.У. АКИМБЕКОВА*

д.э.н., профессор

У.Р. КАСКАБАЕВ

магистр экономики

*Казахский научно-исследовательский институт экономики агропромышленного
комплекса и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан*

**akimbekova_g@mail.ru*

Ғ.Ү. ӘКІМБЕКОВА

э.ғ.д., профессор

Ұ.Р. ҚАСҚАБАЕВ

экономика магистрі

*Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды
дамыту ғылыми-зерттеу институты, Алматы, Қазақстан*

G.U. AKIMBEKOVA

Dr.E.Sc., Professor

U.R. KASKABAEV

Master of Economics

*Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and
Rural Development, Almaty, Kazakhstan*

Аннотация. Данное комплексное исследование посвящено определению экономической эффективности использования технологии содержания телят на примере трех молочных ферм, содержащих 1000 и более дойных коров: АО «АПК «Адал», КХ ИП «Айдарбаев», ТОО «Агрофирма «Dinara-Ranch», выявлению потенциала их развития, оценке уровня ведения производственных процессов. Представленный расчет рентабельности модельных хозяйств для молочной отрасли аграрного сектора Казахстана позволит обеспечить обоснованный трансферт и адаптацию технологий по автоматизации производства продукции животноводства в молочном скотоводстве республики, способствующих достижению целей, задач и индикаторов в рамках реализации Государственной программы развития АПК Республики Казахстан на 2017-2021 годы. Системный подход к установлению результативности модельных молочных ферм основан на системе показателей, отражающих производственные и финансовые итоги их деятельности. Основными критериями являются интенсивность использования кормовой пашни в центнерах кормовых единиц на 1 га, продуктивность дойных коров, кг/год, себестоимость производства сырого молока, тг/кг, валовой доход от реализации молока, чистая прибыль, производство валовой продукции на 1 работника. Такая совокупность данных отражает эффективность использования производственных ресурсов и указывает на возможные резервы наиболее полного их использования, в том числе при внедрении новой технологии. Авторы отмечают целесообразность проведения сравнительной оценки экономической эффективности хозяйств, в сопоставлении с модельной фермой, внедряющей автоматизацию технологических процессов в молочном производстве.

Исследования модельных хозяйств, применяющих автоматизацию технологических процессов в молочном производстве, позволили выявить преимущества новой технологии и рассчитать экономический эффект от ее внедрения.

Результаты и их обсуждение. Для определения эффективности и сравнительного анализа применена методика А. Майонота, которая была усовершенствована С. Броди.

$$A = \frac{W_1 - W_0}{t}$$

Абсолютный прирост единицы массы тела в единицу времени не характеризует истинную скорость роста. Для этой цели вычисляют относительный прирост, который выражают в процентах и вычисляют по формуле:

$$K = \frac{W_1 - W_0}{W_0} \times 100\%.$$

$$K = \frac{W_1 - W_0}{0.5 \times (W_1 + W_0)} \times 100\%.$$

Выбор технологии получения и выращивания телят молочного периода зависит от наличия свободных помещений и экономических возможностей хозяйства. Изучение особенностей технологии выращивания телят холодным методом проводилось с рождения и до 5 месячного возраста и в сравнении с традиционным способом содержания телок.

В АО «АПК «Адал» были проведены исследования по изучению динамики роста и развития телок от рождения и до 5 месячного возраста. Методом случайной выборки мы выбрали 2 группы телок по 10 голов в каждой, выращенных традиционным способом и холодным способом. Средняя живая масса телят по группам и разница холодного к традиционному методу представлена в таблице 1.

Анализ экономической эффективности применения технологии содержания телят на примере АО «АПК «Адал», КХ ИП «Айдарбаев» и ТОО «Агрофирма «Dinara-Ranch» выявил ряд проблем, сдерживающих их развитие.

На основе фактических данных по элементам затрат на корма, электроэнергию, водоснабжение, амортизацию, показаны расходы на содержание скота и производство молока, рассчитана себестоимость центнера сырого молока.

Каждый этап исследования требует особого внимания к специфическим особенностям функционирования данных хозяйств, его различиям в потенциале развития молочного производства и возможностях использования новых технологий по автоматизации процессов.

При исследовании модельных ферм сделан акцент на рассмотрение показателей, отражающих их специфику функционирования, и обоснована их экономическая эффективность.

--	--	--	--

Как видно, по группе телят, выращиваемых холодным способом, средние показатели живой массы выше за исследуемый период на 11,2 кг. Разница достоверна в пользу телят, выращенных при холодном методе, при $P \leq 0,01$.	Для более полного анализа рассчитали абсолютный, среднесуточный и относительный приросты живой массы по периодам выращивания двух групп телят (таблица 2,3).
---	---

Для более полного анализа рассчитали абсолютный, среднесуточный и относительный приросты живой массы по периодам выращивания двух групп телят (таблица 2,3).

Year	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Population (millions)	7.7	7.9	8.1	8.3	8.5	8.7	8.9	9.1	9.3	9.5	9.7	9.9	10.1	10.3	10.5	10.7	10.9	11.1	11.3	11.5	11.7
GDP (trillion USD)	1.2	1.3	1.4	1.5	1.6	1.7	1.8	1.9	2.0	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	2.6	2.7	2.8	2.9	3.0	3.1	3.2
Life expectancy (years)	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94
Urban population (%)	55	57	59	61	63	65	67	69	71	73	75	77	79	81	83	85	87	89	91	93	95
Renewable energy (%)	10	12	14	16	18	20	22	24	26	28	30	32	34	36	38	40	42	44	46	48	50
CO2 emissions (Gt)	1.5	1.6	1.7	1.8	1.9	2.0	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	2.6	2.7	2.8	2.9	3.0	3.1	3.2	3.3	3.4	3.5

Сравнивая весовой рост телят при разных технологиях выращивания в первые три месяца, отметим, что абсолютные и среднесуточные приросты живой массы выше у телят, выращенных холодным способом. Среднесуточный прирост в этой группе за весь период выращивания был выше на 70,6 гр и составил 832,6 гр, тогда как в группе с традиционной технологией	выращивания он составил 762 грамм. Телочки, выращиваемые холодным методом превосходили своих сверстниц, выращенных по традиционной технологии в обогреваемых помещениях, по интенсивности роста во все месяцы и в целом за весь 5-месячный период. Относительная скорость роста у них была на 4% выше, чем в первой группе.
--	--

выращивания он составил 762 грамм. Теплочки, выращиваемые холодным методом, превосходили своих сверстниц, выращенных по традиционной технологии в обогреваемых помещениях, по интенсивности роста во все месяцы и в целом за весь 5-месячный период. Относительная скорость роста у них была на 4% выше, чем в первой группе.

Unit	Area	Volume	Weight	Cost
1	2	3	4	5
6	7	8	9	10
11	12	13	14	15
16	17	18	19	20
21	22	23	24	25
26	27	28	29	30
31	32	33	34	35
36	37	38	39	40
41	42	43	44	45
46	47	48	49	50
51	52	53	54	55
56	57	58	59	60
61	62	63	64	65
66	67	68	69	70
71	72	73	74	75
76	77	78	79	80
81	82	83	84	85
86	87	88	89	90
91	92	93	94	95
96	97	98	99	100

Расчет экономической эффективности технологий выращивания телят проводили с учетом себестоимости 1 кг прироста живой массы, сложившейся в хозяйстве, и цены реализации из данных годового отчета (таблица 4). Расчет проводился на 1 голову с учетом прироста живой массы [6].

Данные таблицы 4 показывают, что более высокий прирост живой массы у телят

чет возможной прибыли от реализации оказался больше, чем при выращивании по традиционной технологии. Рентабельность выращивания телят в первые пять месяцев жизни при холодном методе составляет 44,1%. Аналогичные исследования проведены в КХ ИП «Айдарбаев» (таблицы 5-8), ТОО «Агрофирма «Dinara-Ranch» (таблицы 9-12).

чет возможной прибыли от реализации оказался больше, чем при выращивании по традиционной технологии. Рентабельность выращивания телят в первые пять месяцев жизни при холодном методе составляет 44,1%. Аналогичные исследования проведены в КХ ИП «Айдарбаев» (таблицы 5-8), ТОО «Агрофирма «Dinara-Ranch» (таблицы 9-12).

16

Таблица 4 – Экономическая эффективность технологий выращивания телят

Показатель	Традиционная технология выращивания	Холодный метод выращивания
Поголовье телок, всего голов	10,0	10,0
Живая масса 1 гол. 5 мес. молодняка, кг	153,9	165,2
Абсолютный прирост 1 головы, кг	118,1	129,1
Среднесуточный прирост крупного рогатого скота, грамм	762,0	832,6
Себестоимость 1 кг прироста живой массы, тг.	639,0	595,0
Цена реализации 1 кг живой массы, тг.	670,0	670,0
Общая себестоимость прироста, тг.	75 465,9	76 814,5
Выручка от реализации, тг.	103 113,0	110 684,0
Прибыль, тг.	27 647,1	33 869,5
Рентабельность, %	36,6	44,1

Таблица 5 – Средняя живая масса телят по группам, кг

Возраст телят, месяцев	Традиционный метод	Холодный метод	Разница холодного к традиционному ±
При рождении	35,2±0,68	35,6	0,4
1	51,0±0,58	60,1	2,6
2	76,2±0,51	85,8	3,1
3	98,3±0,73	111,8	5,3
4	122,6±0,81	138,0	6,3
5	145,0±0,95	164,7	9,8

Данные таблицы свидетельствуют, что по группе телят, выращиваемых холодным способом, средние показатели живой массы выше за исследуемый период на 9,8 килограмм. Разница достоверна в пользу телят, выращенных при холодном методе, при $P \leq 0,01$.

Для более полного анализа рассчитали абсолютный, среднесуточный и относительный приросты живой массы по периодам выращивания двух групп телят (таблица 6).

Сравнивая весовой рост телят при разных технологиях выращивания в первые три месяца, отметим, что абсолютные и среднесуточные приросты живой массы выше у телят, выращенных холодным способом. Среднесуточный прирост в этой группе за весь период выращивания был выше на 60,8 грамм и составил 769,2 грамм, в группе с традиционной технологией выращивания 708,4 грамм. Телочки, выращиваемые хо-

лодным методом, превосходили своих сверстниц, выращенных по традиционной технологии в обогреваемых помещениях, в интенсивности роста во все месяцы и в целом за весь трехмесячный период.

Расчет экономической эффективности технологий выращивания телят проводили с учетом себестоимости 1 кг прироста живой массы, сложившейся в хозяйстве, и цены реализации из данных годового отчета (таблица 8).

Расчет проводился по 1 голове и только с учетом прироста живой массы [7].

Более высокий прирост живой массы у телят при холодном способе выращивания при расчете показал прибыль от возможной реализации больше, чем при выращивании по традиционной технологии. Рентабельность выращивания телят в первые пять месяцев жизни при холодном методе выращивания составляет 44,8%.

Таблица 6 – Показатели роста и развития телят по традиционной технологии выращивания

Возраст, месяцев	Абсолютный прирост, кг	Среднесуточный прирост, гр	Относительный прирост, %
1	15,8	510±14,1	36,6
2	25,2	813±33,5	45,2
3	22,1	713±25,2	33,1
4	24,3	783±21,7	33,1
5	22,4	723±26,8	24,8
За период	109,8	708,4±22,9	24,8

Аграрная политика: механизм реализации

диционной технологией выращивания – 742,4 грамма. Телочки, выращиваемые холодным методом, превосходили своих сверстниц, выращенных по традиционной

технологии в обогреваемых помещениях, по интенсивности роста во все месяцы и в целом за трехмесячный период.

Таблица 11 – Показатели роста и развития телят при холодном методе выращивания

Возраст, месяцев	Абсолютный прирост, кг	Среднесуточный прирост, гр	Относительный прирост, %
1	20,0	645	73,6
2	24,6	795	76,7
3	25,3	815	98,8
4	25,9	835	114,4
5	26,5	856	126,2
За период	122,3	789,2	126,2

Расчет экономической эффективности технологий выращивания телят проводили с учетом себестоимости 1 кг прироста живой массы, сложившейся в хозяйстве и цены

реализации из данных годового отчета (таблица 12). Расчет проводился по 1 голове и только с учетом прироста живой массы [8].

Таблица 12 – Экономическая эффективность технологий выращивания телят

Показатель	Традиционная технологии выращивания	Холодный метод выращивания
Поголовье телок, всего голов	10,0	10,0
Живая масса 1 гол. 5 мес. молодняка, кг	150,7	158,1
Абсолютный прирост 1 головы, кг	115,1	122,3
Среднесуточный прирост крупного рогатого скота, грамм	742,4	789,2
Себестоимость 1 кг прироста живой массы, тг.	642,0	612,0
Цена реализации 1 кг живой массы, тг.	670,0	670,0
Общая себестоимость прироста 1 головы, тг.	73 894,2	74 847,6
Общая стоимость реализации 1 головы, тг.	100 969,0	105 927,0
Прибыль с гол, тг.	27 074,8	31 079,4
Рентабельность, %	36,6	41,5

Данные таблицы 12 показывают, что более высокий прирост живой массы у телят при холодном способе выращивания при расчете прибыли от возможной реализации оказался больше, чем при выращивании по традиционной технологии. Рентабельность выращивания телят в первые пять месяцев жизни при холодном методе выращивания составляет 41,5%.

Затраты позволяют повысить сохранность телят и их жизнеспособность, а также интенсивность роста и развития, что благоприятно сказывается на дальнейшем использовании этих телят и их будущей продуктивности.

Заключение

1. Проведен анализ экономической эффективности применения технологии содержания телят на базе 3-х модельных молочных ферм, содержащих 1000 и более дойных коров на примере АО «АПК «Адал» и КХ ИП «Айдарбаев» и ТОО «Агрофирма

«Dinara-Ranch», позволивший определить потенциал развития данных хозяйств, провести экономическую оценку уровня ведения производства.

2. Рентабельность исследуемых хозяйств значительно увеличилась после применения метода холодного содержания телят. Уровень рентабельности в АО «АПК «Адал» возрос на 7,5% и составил 41,1%, КХ ИП «Айдарбаев Е.» - на 6% (44,8%), ТОО «Агрофирма «Dinara-Ranch» - на 4,9% (41,5%).

3. Недостатком холодного метода выращивания молодняка является увеличение расхода на подстилки и корма. Преимущества:

- ♦ отсутствие значительных затрат на строительство домиков-профилакториев;
- ♦ естественная вентиляция и ультрафиолетовое облучение;
- ♦ легкая уборка и дезинфекция; возможность быстрого перемещения клеток на новое место;

♦ телята быстрее адаптируются при переводе в другие группы, более устойчивы к респираторным и желудочно-кишечным заболеваниям.

Список литературы

1 Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана 31 января 2017г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» [Электронный ресурс].–2017.– URL: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** (дата обращения: 01.09.2020).

2 Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана 5 октября 2018г. «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни». [Электронный ресурс].–2018.–URL: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** (дата обращения: 01. 09.2020).

3 Статистический сборник «Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан за 2018г., Комитет по статистике МНЭ РК [Электронный ресурс].- 2018.- URL: <http://www.stat.gov.kz/> (дата обращения: 01.09.2020).

4 Лоретц, О.Г., Горелик О.В., Беляева Н. В. Особенности роста и развития телок при холодном методе выращивания / О.Г. Лоретц, О.В. Горелик, Н. В. Беляева // Аграрный вестник Урала. -2017. - № 06. - С. 9–16.

5 Горелик, О.В. Применение холодного метода при выращивании ремонтного молодняка / О.В.Горелик, А.Л. Никонова // Молодежь и наука. - 2018. - № 5. - С. 64-72.

6 Материалы первичного учета модельного хозяйства АО «АПК Адал» Енбекшиказахского района Алматинской области.- Талдыкорган: Управление сельского хозяйства Алматинской области, 2020.- 38 с.

7 Материалы первичного учета модельного хозяйства КХ «Айдарбаев» Енбекшиказахского района Алматинской области.- Талдыкорган: Управление сельского хозяйства Алматинской области, 2020.- 41 с.

8 Материалы первичного учета модельного хозяйства ТОО «Агрофирма «Dinara-Ranch» Балхашского района Алматинской области. Управление сельского хозяйства Алматинской области.-Талдыкорган: Управ-

ление сельского хозяйства Алматинской области, 2019.- 32 с.

References

1 Message from the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan on January 31, 2017. "The third modernization of Kazakhstan: global competitiveness" [Electronic resource].– 2017.– URL: <http://www.akorda.kz> (date of access: 01.09.2020).

2 Message from the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan on October 5, 2018. "Growing prosperity of Kazakhstanis: increasing income and quality of life" [Electronic resource].– 2018.– URL: http://www.akorda.kz/ru/addresses_of_president_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-5-oktyabrya-2018-g (date of access: 01.09.2020).

3 Statistics of agriculture, forestry and fishery in the Republic of Kazakhstan for 2018, Committee on Statistics of the MNE RK [Electronic resource].- 2020.- URL: <http://www.stat.gov.kz> (date of access: 01.09.2020).

4 Loretz, O.G., Gorelik O.V., Belyaeva N.V., Features of growth and development of heifers in cold growing method / OG Loretz, O.V. Gorelik, N.V. Belyaeva // Agrarian Bulletin of the Urals. -2017. - No. 06. - P. 9-16.

5 Gorelik, O.V. Application of the cold method in growing of replacement young animals. O.V.Gorelik, A.L.Nikonova // Youth and Science. - 2018. - No. 5. - P. 64-72.

6 Materials of primary accounting of model economy of JSC "APK Adal" of the Enbekshikazakh district of Almaty region.- Taldykorgan: Department of Agriculture of Almaty region, 2020.- 38 p.

7 Materials of primary accounting of the model economy of the PF "Aidarbayev" of Enbekshikazakh district of Almaty region.- Taldykorgan: Department of agriculture of Almaty region, 2020.- 41 p.

8 Materials of primary accounting of the model farm of LLP "Agrofirma" Dinara-Ranch" of Balkhash district of Almaty region. Department of agriculture of Almaty region.-Taldykorgan: Department of agriculture of Almaty region, 2019.- 32 p.

Информация об авторах:

Акимбекова Галия Уйсимбековна, доктор экономических наук, профессор, Генеральный директор, Казахский научно-исследовательский институт экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан, akimbekova_g@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6470-5972>

Каскабаев Улан Рахметуллаевич, магистр экономики, заведующий сектором «Переработка сельскохозяйственной продукции», Казахский научно-исследовательский институт экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан, kaskabaev_ulan@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6470-5972>

**АНТИКРИЗИСНОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПАСТБИЩНЫМИ ТЕРРИТОРИЯМИ КАЗАХСТАНА НА
ОСНОВЕ АВТОМАТИЗИРОВАННОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ**

**АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕ НЕГІЗІНДЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ
ЖАЙЫЛЫМДЫҚ АУМАҚТАРЫН ДАҒДАРЫСҚА ҚАРСЫ БАСҚАРУ**

**ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF PASTURE AREAS IN KAZAKHSTAN BASED
ON AUTOMATED INFORMATION SYSTEM**

В.В. АКИМОВ*¹

к.э.н, профессор

К.Б. ЖУМАНАЗАРОВ²

к.э.н

Ж.К. МИЗАМБЕКОВА²

к.э.н

¹Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

²Казахский университет технологий и бизнеса, Нур-Султан, Казахстан

*ya_solnce8@mail.ru

В.В. АКИМОВ¹

э.ф.к., профессор

Қ.Б. ЖҰМАНАЗАРОВ²

э.ф.к.

Ж.К. МИЗАМБЕКОВА²

э.ф.к.

¹С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

²Қазақ технология және бизнес университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

V.V. AKIMOV¹

C.E.Sc., Professor

K.B. GUMANAZAROV²

C.E.Sc.

ZH.K. MIZAMBEKOVA²

C.E.Sc.

¹S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

²Kazakh University of Technology and Business, Nur-Sultan, Kazakhstan

Аннотация. Цель исследования – изучение проблем приостановления и предотвращения процесса опустынивания пастбищных земель Казахстана и разработка мер антикризисного управления территориями выпаса скота путем внедрения модели автоматизированной информационной управляющей системы (АИУС). Авторами представлены данные по рассматриваемой проблеме в рамках реализации Программы по борьбе с опустыниванием в Республике Казахстан на 2005-2015 гг. На основе анализа влияния антропогенных факторов на растительность и покров почвы опустынированной зоны республики выявлено, что ее общая площадь составляет более 50 млн га, что обусловило актуальность и своевременность проведения системы мероприятий для преодоления опустынивания пастбищных угодий республики. Показаны результаты внедрения АИУС на примере пилотной инновационно-активной территории административного района с использованием государственной информационной системы (ГИС) и кооперацией объектов агробизнеса на основе Смарт-технологий. Управление многообразием и дифференцированностью агроландшафта определяет стабильность его баланса, самовосстановление потенциала и стойкость к антропогенным нагрузкам. Поэтому при управлении пастбищами необходимо сохранять разнородность биотопов, в первую очередь регенерационные центры, заболоченные луга и пастбища, узловые сгущения биоты; избегать единообразного агрорельефа для поддержания равновесия многих биотических и

абиотических факторов в ландшафте; стремиться к созданию взаимосвязанных элементов экологического каркаса местности, для которого необходима разработка соответствующей автоматизированной информационной управляющей системы.

Аңдатпа. Зерттеудің мақсаты - Қазақстанның жайылымдық жерлерінің шөлейттенуін тоқтату және алдын алу проблемаларын зерделеу және автоматтандырылған ақпараттық басқару жүйесінің моделін енгізу жолымен мал жаю аумақтарын дағдарысқа қарсы басқару шараларын әзірлеу. Авторлар Қазақстан Республикасында шөлейттенуге қарсы күрес жөніндегі 2005-2015 жылдарға арналған Бағдарламаны іске асыру шеңберінде қаралып отырған проблема бойынша деректерді ұсынды. Республиканың шөлейтті аймағының өсімдіктері мен топырақ жамылғысына антропогендік факторлардың әсерін талдау негізінде оның жалпы ауданы 50 млн гектардан асатыны анықталды, бұл республиканың жайылымдық алқаптарының шөлейттенуін еңсеру үшін іс-шаралар жүйесінің өзектілігі мен уақтылы жүргізілуіне себеп болды. Мемлекеттік ақпараттық жүйені (МАЖ) және Смарт-технологиялар негізінде агробизнес объектілерінің кооперациясын пайдалана отырып, әкімшілік ауданның пилоттық инновациялық-белсенді аумағы мысалында ААБЖ енгізу нәтижелері көрсетілген. Агрolandшафттың әртүрлілігі мен саралануын басқару оның тепе-теңдігінің тұрақтылығын, потенциалдың өзін-өзі қалпына келтіруін және антропогендік жүктемелерге төзімділігін анықтайды. Сондықтан жайылымдарды басқару кезінде биотоптардың гетерогенділігін, ең алдымен регенерациялық орталықтарды, батпақты шалғындар мен жайылымдарды, биотаның түйінді қоюлануын сақтау қажет; ландшафттағы көптеген биотикалық және абиотикалық факторлардың тепе-теңдігін сақтау үшін біркелкі агрорельефтен аулақ болу керек; тиісті автоматтандырылған ақпараттық басқару жүйесін дамытуды қажет ететін аймақтың экологиялық негізінің өзара байланысты элементтерін құруға ұмтылу керек.

Abstract. The purpose of the study -is to study the problems of stopping and preventing the process of desertification of pasture lands in Kazakhstan and development of measures for anti-crisis management of cattle grazing territories by introducing a model of automated information management system (AIMS). The authors provide data on the considered issue as part of the implementation of the Program on Combating Desertification in the Republic of Kazakhstan for 2005-2015. Based on the analysis of the influence of anthropogenic factors on vegetation and soil surface of deserted zone of the republic, it was revealed that its total area is more than 50 mln ha, which has conditioned the relevance and timeliness of the system of measures aimed to overcome desertification of the republic's pasture lands. The results of the implementation of AIMS are shown on the example of a pilot innovation-active territory of administrative district using the public information system (GIS) and cooperation of agribusiness objects based on Smart technologies. Managing the diversity and differentiation of agricultural landscape determines the stability of its balance, self-restoration of potential and resistance to anthropogenic loads. Therefore, when managing pastures, it is necessary to preserve diversity of biotopes, primarily regeneration centers, swampy meadows and pastures, nodal thickening of biota; avoid uniform agricultural relief to maintain the balance of many biotic and abiotic factors in landscape; strive to create interconnected elements of ecological frame of the area, for which the development of appropriate automated information management system is required.

Ключевые слова: агробизнес, кооперация, пастбища, прибыль, точки роста, конгломерат, реструктуризация, инвестиции, технологический процесс, автоматизированная информационная управленческая система.

Түйінді сөздер: агробизнес, кооперация, жайылымдар, пайда, өсу нүктелері, конгломерат, қайта құрылымдау, инвестициялар, технологиялық процесс, автоматтандырылған ақпараттық басқару жүйесі.

Key words: agribusiness, cooperation, pastures, profit, points of growth, conglomerate, restructuring, investments, technological process, automated information management system.

Введение. Научные исследования по проблемам опустынивания в мировом масштабе проводятся с 70-х годов прошлого столетия с момента проведения в 1977г. в г. Найроби (Кения) Международной кон-

ференции по проблемам опустынивания. С тех пор эта проблема была выдвинута в ранг глобальных и стала объектом Конвенции Организации Объединенных Наций (ООН) по борьбе с опустыниванием.

Изучение антропогенного влияния на растительность и покров почвы опустыненных территорий выявило более 800 млн га деградированных земель на планете [1].

Обзором предшествующих научных исследований установлено, что в Казахстане исследования по проблеме опустынивания осуществляются в период с 1970-х годов [2].

Анализ антропогенного влияния на растительность и покров почвы опустыненных территорий в Казахстане выявил, что эти процессы развиваются не менее активно. Общая площадь земель опустыненных территорий в Казахстане превысила 50 млн га, что определило необходимость осуществления научно-практической деятельности по выработке системы мероприятий преодоления опустынивания [см.2].

Важнейшим направлением перевода научных исследований в плоскость их реализации явилась Программа по борьбе с опустыниванием в Республике Казахстан на 2005-2015 годы [см.2].

Реализация программы приостановила процесс опустынивания пастбищных земель Казахстана.

В результате осуществления данной программы произведена инвентаризация и оценка пастбищных земель, разработаны пилотные проекты, внедрены нормативные требования и механизмы устойчивого землепользования, что позволило в основном выполнить поставленные задачи и максимально приблизиться к достижению цели.

Материал и методы исследования. Основные задачи программы по борьбе с опустыниванием в Республике Казахстан следующие: мониторинг, анализ и оценка существующих качественных возможностей пастбищных ресурсов; разработка методологии антикризисной информационной системы управления лугопастбищным хозяйством в условиях неокочевого цивилизации. Все эти меры позволили реализовать автоматизированную информационную управленческую систему (АИУС) «пастбищные ресурсы» на основе систематического списка и классификатора показателей.

Методологической основой и базой научного исследования послужили труды ведущих ученых и специалистов сельскохозяйственной отрасли в области развития агропромышленного комплекса в Республике Казахстан, землепользования, антропогенного влияния на растительность и почвы опустыненных территорий, опустынивания, создания автоматизированной и информационной управляющей системы.

Для осуществления сбора, анализа и оценки социально-экономической информации, характеризующей территорию опустынивания, исходя из целесообразности применен способ составления плана статистических наблюдений. Была обработана исходная информация: природная, административно-территориальная, экономическая через алгоритмы сканирования, файлов сигнатур, инверсии, кластеризации. Метод статистического анализа хозяйственной деятельности объектов агробизнеса использовал формализацию, группировки, вариации, усреднения балансов, индексов для выяснения зависимости. Расчетно-конструктивный метод оценки результатов включал анализ исходной информации с помощью PDM (Product Data Management); картографический метод отображения изучаемых пастбищных объектов ArcGIS.

Для обоснования направлений формирования модели антикризисного управления использовались следующие методы на базе IRP: расчетно-оптимизационный – для внутренних и внешних связей между слагаемыми системы антикризисного управления; расчетно-прогнозный для разработки экономических основ будущего состояния пастбищных территорий; экспертный для разработки рекомендаций по устойчивому развитию пастбищных территорий.

Результаты и их обсуждение. Ожидаемые результаты исследования в полном объеме соответствуют трем основным поставленным задачам:

- разработка методологии антикризисной информационной системы управления лугопастбищным хозяйством в условиях неокочевого цивилизации;
- проведение мониторинга, анализа и оценки существующих возможностей пастбищных ресурсов Казахстана;
- реализация системы АИУС «пастбищные ресурсы» на основе систематического списка и классификатора показателей.

При реализации научным заделом стали следующие проекты: по мероприятию «Совершенствование методов и приемов повышения эффективности управления ТОО Агрофирмы «Родина», 2014 год. Выполнение темы «Разработка и внедрение методики ландшафтно-экологической организации территории землепользований в зерносеющих регионах Северного Казахстана». В 2012г. осуществлен пилотный проект в рамках ПРООН «Использование опустыненных пастбищ посредством табунного коневодства в сельском округе

Жантеке Коргалжынского района». В 2010-2013гг. проведено прикладное научное исследование «Иинновационная модернизация кадастровых систем Республики Казахстан в контексте эффективного использования информационного потенциала». На его основе в 2014г. разработаны «Рекомендации по ландшафтному обоснованию адаптивного землепользования»; в 2016г. осуществлен комплекс мероприятий

по освоению депрессивных регионов в рамках разработки комплексных схем градостроительного освоения территории Астанинской агломерации и пустынных зон Мангистауской области.

Научная новизна данного исследования заключается в принципиально новом направлении по управлению пастбищами, заключающемся в отходе от ошибочного географо-почвенного направления (таблица).

Таблица – Управление опустыненными пастбищами Казахстана

Наименование направления
Управление – сфера не географических, а экономических знаний
Информационная система управления шире, чем географический мониторинг и включает помимо мониторинга и оценки такие важнейшие разделы как планирование, организация, стимулирование и контроль
В связи с деградацией пастбищ управление должно быть антикризисным
Не надо «изобретать велосипед» в виде отдельной АИС, так как есть государственная информационная система «Земельный кадастр», включающая динамичное мониторинговое наблюдение за сенокосами и пастбищами, с обновлением сведений каждые 5 лет
Специфика управления пастбищами заключается в создании инновационно-активных территорий в виде «робинзонад» (пилотных проектов) с последующей передачей опыта цифрового пастбищного хозяйства во все регионы Республики Казахстан
Эффективность создания АИС должна обосновываться производством товаров абсолютного экономического преимущества.

В результате осуществления программы была проведена инвентаризация и оценка пастбищных земель, разработаны пилотные проекты, внедрены нормативные требования и механизмы устойчивого землепользования, что позволило в основном выполнить поставленные задачи и максимально приблизиться к достижению цели [3].

Обеспечение благоприятного итога стало возможным благодаря фундаментальным исследованиям казахстанских ученых по следующим направлениям: деградация растительности, водная и ветровая эрозия почв, засоление и дегумификация почв, химическое загрязнение почв и вод, техногенное нарушение земель и гидрологического режима.

Данные и ранее проводимые исследования по проблемам опустынивания пастбищ Казахстана носят в основном географический характер. Поэтому авторами статьи поставлена задача придать исследованиям проблемы опустынивания пастбищ эколого-экономический характер в русле альтернативы рыночной экономике, которая имеет своей целью максимум потребления, обеспечивающего максимум прибыли [4].

Альтернативной наукой является экологическая (зеленая) экономика, проповедующая «нулевую» экономическую прибыль в противовес бухгалтерской прибыли.

Эта наука очень хорошо сочетается с «точным» земледелием, кормопроизводством и лугопастбищным хозяйством [см.3], а также с агроландшафтом.

Именно управление многообразием и дифференцированностью агроландшафта определяет стабильность его баланса, самовосстановление потенциала и стойкость к антропогенным нагрузкам. Поэтому при управлении пастбищами необходимо сохранить известное многообразие биотопов, в первую очередь регенерационные центры, заболоченные луга и пастбища, узловые сгущения биоты и др. Важно при этом остерегаться слишком единообразного агроландшафта – само многообразие может послужить поддержанию равновесия многих биотических и абиотических факторов в ландшафте; в целом стремиться к созданию взаимосвязанных элементов экологического каркаса территории [4]. Этот каркас в современных условиях потребовал разработки соответствующей автоматизированной информационной управляющей системы (АИУС).

Механизмом обеспечения экономической прибыли, соединяющим факторы производства (земля, труд, капитал), является система управления, а в данном случае антикризисного управления.

Именно из этого исходит формирование первого направления научной новизны данного исследования, которое дает новое условие реализации мероприятий, выработанных естественными науками и государственными антикризисными, экономическими и другими программами [5].

Еще одно направление научной новизны – абсолютное экономическое преимущество товаров, производимых в засушливых условиях: спагетти из лучших сортов твердых пшениц, равных которым нет в мире; шужык, казы, кымыз, традиции производства которых, есть преимущественно в Казахстане. К этим товарам следует отнести также шубат, изделия из верблюжьей шерсти, кошму, иримшик, курт и т.д. [6,7].

Перспективы развития пастбищных районов Казахстана до 2030г. видятся в агропромышленном направлении лугопастбищного хозяйства с постепенным переходом к 2050г. на принципы Индустрии – 4, за счет использования преимуществ цифровой экономики и геополитического положения центра Евразии на пересечении исторических направлений Великого шелкового пути.

Для этого нужно в процессе управления территориями формировать пять слагаемых: финансы, транспорт, транснациональные компании, информация, агропромышленная интеграция [8,9].

Это самый сложный процесс формирования креативного, ультрасовременного развития сельскохозяйственной сферы с учетом исторических особенностей неокочевого животноводства, что требует инновационного управления со стороны государственных органов всех уровней. Неокочевой агропромышленный комплекс в пастбищной зоне – это еще один элемент научной новизны, реализуемый в рамках данного исследования, направленного на снижение комплекса рисков и рост качества жизни в составе инновационно-активных пастбищных территорий (ИАТ) [10,11].

Принципиальное отличие предлагаемых идей от существующих аналогов заключается в обосновании особенностей управления формированием пастбищной инфраструктуры в условиях евразийского пространства, где объективно существует наличие более значительных межселенных пространств. Они обуславливают необходимость нивелирования этого отрицательного показателя за счет максимального улучшения условий связи и другого инфраструктурного обеспечения, включая SMART-технологии и дроны для снижения экологических и техногенных рисков.

Еще одно отличие данного исследования заключается в сочетании элементов кочевой и оседлой цивилизации с использованием инновационных технологий пастбищного содержания скота:

- вахтового труда на зимних и летних лагерях верблюдоводства, коневодства и овцеводства;
- улучшение пустынных пастбищ саксаулом, терескеном и изенем с одновременным закреплением песков;
- создание «точек роста» в местах оазисного орошения за счет многодебитных подземных вод;
- сочетание отгонного животноводства с экологическим и этнографическим туризмом;
- сочетание особо охраняемых природных территорий с пастбищной инфраструктурой.

Заключение

1. Идея данной статьи исходит из того, чтобы посредством механизма антикризисного управления восстановить преимущества отгонного животноводства, выработанные кочевой цивилизацией, заключающегося в органичном слиянии с окружающей средой посредством создания соответствующей полевой и пастбищной инфраструктуры, обеспечивающей эффективный вахтовый труд в сельскохозяйственном производстве.

2. Все затраты на эту инфраструктуру окупятся через высокие цены товаров абсолютного экономического преимущества. При этом следует отметить, что главной причиной опустынивания в засушливых условиях является оседлый образ жизни, лишаящий возможность сезонного использования пастбищ, а также рачительного использования пашни, удаленной за десятки, а то и сотни километров от населенных пунктов.

3. Укрупнение населенных пунктов закономерный процесс, имеющий большой недостаток для сезонного использования засушливых земель – оседлость. Для нивелирования этого недостатка и предназначено данное исследование, подчеркивающее безальтернативность неокочевого животноводства в Казахстане.

4. Инновационность и значимость исследования заключается в предложении инновационного пути борьбы с деградацией пастбищ социально-экономическими методами, так как пустынь (пустыня) там, где отсутствует население и, следовательно, эффективное производство; разработке

управления «неокочевой» системой ведения хозяйства на засушливых землях.

5. Исследования соответствуют мероприятиям государственной целевой программы и направлены на удовлетворение социального спроса населения пастбищных территорий, обеспечивая благоустройство крупных (оазисных) поселений в сочетании с передвижной и стационарной пастбищной инфраструктурой. Это будет стимулировать развитие соответствующих промышленных предприятий по производству передвижных комплексов (неоюрт) и соответствующих стационаров: вахтовых зимовок, затишей, зеленых зонтов, водопоев, пунктов стрижки и купки и так далее. Эти мероприятия направлены также на решение полевой и пастбищной технологической задачи, обеспечивающей сезонное использование опустыненных и деградированных пастбищ. Решение этой задачи влечет за собой новые направления науки и техники: антикризисное управление пастбищами; новую отрасль производства объектов пастбищной инфраструктуры.

6. Социальный эффект – в улучшении условий жизни, труда и повышении благосостояния населения деградированных территорий. Экономический эффект обусловлен получением сверхприбыли за счет реализации товаров абсолютного экономического преимущества.

7. С социально-экономической точки зрения опустынивание – это процесс депрессивного существования территории, исходя из затруднений в развитии трех слагаемых деятельности: труда, отдыха и жилья, которые определяют систему оседлого расселения. Когда нет условий расселения – это пустыня. Такую ситуацию можно улучшить только с использованием опыта кочевой цивилизации – через передвижные объекты жизнедеятельности, например, временные полевые станы и «неоюрты» (спецавтомобили) при использовании сезонных пастбищ.

Список литературы

1 Конвенция Организации Объединенных Наций по борьбе с опустыниванием в тех странах, которые испытывают серьезную засуху и опустынивание, особенно в Африке, Париж [Электронный ресурс]. - 1994.- URL: <http://www.online.zakon.kz/> (дата обращения 05.01.2020).

2 Стратегические меры по борьбе с опустыниванием в Республике Казахстан до 2025 года [Электронный ресурс].-2019.- URL:

<http://www.kz.undp.org/content/dam/kazakhstan> с (дата обращения: 05.01.2020).

3 Об утверждении Методики проведения мероприятий по борьбе с деградацией и опустыниванием пастбищ, в том числе аридных [Электронный ресурс].- 2017.-URL: <http://www.tengrinews.kz/zakon/> (дата обращения: 05.01.2020).

4 Жуманазаров, К.Б. Специфика методов подготовительных работ и устройства территории на ландшафтно-экологической основе / К.Б. Жуманазаров, А.А. Жакупов, Е.Н. Жайлаубаев // Наука и Мир.- 2019.- № 5(69).- С.85-91.

5 Нукешева А.Ж. Ауылдық аумақтардың әлеуметтік инфрақұрылымы: жағдай және мәселері /А.Ж.Нукешева, И.Косымбаева, С.Р.Абдиева //Проблемы агрорынка.-2019.- №1.-Б.179-183.

6 Мизанбекова, С.К. Функционирование сбытового кооперативного секторасельскохозяйственной продукции / С.К. Мизанбекова, Ж.К. Мизамбекова, К.Б. Жуманазаров // Проблемы агрорынка. - Алматы.- 2018. - № 1.- С. 149-155.

7. Мизамбекова, Ж.К. Ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің инвестициялық белсенділігін реттеуге бағытталған экономикалық механизмдерінің жүйесі / Ж.К. Мизамбекова // Проблемы агрорынка.- 2013.- № 4.- Б. 55-61.

8 Жуманазаров, К.Б. Современное состояние агропромышленного комплекса Республики Казахстан / К.Б. Жуманазаров, А.Д. Тулеубаева, Г.Р. Ақтайлакова //Статистика, учёт и аудит.-2019.- 1 (72).- С. 124-129.

9Об утверждении Государственной программы развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы [Электронный ресурс].-2017.- URL: [http:// www.adilet.zan.kz/](http://www.adilet.zan.kz/) (дата обращения: 05.01.2020).

10 Государственная программа развития отгонного животноводства на 2011-2015 годы и новая казахстанская модель управления пастбищными территориями [Электронный ресурс].-2010.-URL: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** (дата обращения: 05.01.2020).

11 Акимов, В.В. / Управление устойчивым развитием сельских территорий / В.В. Акимов, С.К. Макенова, О.С. Музыка // Проблемы агрорынка.- 2018. - №3.- С. 61-66.

References

1 United Nations Convention to Combat Desertification in Those Countries Experiencing Serious Drought and Desertification, Particularly in Africa, Paris [Electronic resource]. -1994.- URL: <http://www.online.zakon.kz/> (date of access 05.01.2020).

2 Strategic measures to combat desertification in the Republic of Kazakhstan until 2025 [Electronic resource].- 2019.- URL: <http://www.kz.undp.org/content/dam/kazakh-stance> (date of access: 05.01.2020) ...

3 On approval of the Methodology for taking measures to combat degradation and desertification of pastures, including arid ones [Electronic resource].- 2017.- URL: <http://www.tengri-news.kz/zakon/> (date of access: 05.01.2020).

4 Zhumanazarov, K.B. The specifics methods of preparatory work and organization of the territory on landscape-ecological basis / K.B. Zhumanazarov, A.A. Zhakupov, E.N. Zhailaubayev // Science and World. - 2019.-№ 5 (69). - P.85-91.

5 Nukesheva A.Zh. Social infrastructure of rural areas: situation and problems / A.Zh. Nukesheva, I. Kosymbaeva, S.R. Abdieva // Problems of AgriMarket.-2019.- №1.-P.179-183.

6 Mizambekova, S.K. The functioning of marketing cooperative sector of agricultural products / S.K. Mizambekova, J.K. Mizambekova, K.B. Zhumanazarov // Problems of AgriMarket. - Almaty. - 2018. - No. 1. - P. 149-155.

7 Mizambekova, Zh.K. System of economic mechanisms aimed at regulating investment activity of agricultural producers / Zh.K. Mizambekova // Problems of AgriMarket. - 2013. - № 4.- P. 55-61.

8 Zhumanazarov, K.B. The current state of agri-industrial complex of the Republic of Kazakhstan / K.B. Zhumanazarov, A.D. Tuleubaeva, G.R. Aktaylakova // Statistics, accounting and audit. -2019. - 1 (72) .- pp. 124-129.

9 On approval of the State program on agri-industrial complex development in the Republic of Kazakhstan for 2017-2021 [Electronic resource]. - 2017.-URL: <http://www.adilet.zan.kz/> (date of access: 05.01.2020).

10 State program on development of distant pasture livestock production for 2011-2015 and a new Kazakhstan model of pasture management [Electronic resource]. -2010.-URL: <http://www.pasture.klink.asia/klink/c8d5c2/download> (date of access: 05.01.2020).

11 Akimov, V.V. Management of sustainable development of rural areas. V.V. Akimov, S.K. Makenova, O.S. Music // Problems of AgriMarket. - 2018. - No. 3. - P. 61-66.

Информация об авторах:

Акимов Владимир Викторович, кандидат экономических наук, профессор, профессор кафедры «Кадастр», Казахский Агротехнический университет им. С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан, ya_solnce8@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0673-5441>

Жуманазаров Касымхан Бекбауович, кандидат экономических наук, ассоциированный профессор кафедры «Менеджмент и туризм», Казахский университет технологии и бизнеса, Нур-Султан, Казахстан, kaseke63@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6502-0692>

Мизамбекова Жамиля Каспиевна, кандидат экономических наук, ассоциированный профессор кафедры «Менеджмент и туризм», Казахский университет технологии и бизнеса, Нур-Султан, Казахстан, zhamilya@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9260-8632>

Abstract. The article examines methodological approaches to economic crises, gives a characteristic of crisis phenomena in economy. The reasons for the development of crisis in agriculture are considered and prerequisites for overcoming it are systematized. The factors of increasing instability of agricultural sector in the context of global economic crisis are analyzed. A number of circumstances are highlighted that determine its negative and positive effects, without which it is difficult to objectively determine the probable losses and predict potential options for the development of domestic agro-industrial complex. Particular attention is paid to structural crisis. The authors conclude that current situation in agricultural sphere does not fall under the traditional classification of economic crisis processes and propose to supplement the methodology of assessing periodic crises by including a systemic crisis. The methodological foundations for diagnosis of crisis situations in AIC of Kazakhstan have been developed, which represent a set of methods and techniques that allow to determine and study anxiety states in it in order to prevent in the future. The methodology outlines conceptual approaches to assessing crisis conditions of economic systems at sectoral and economic levels. The diagnosis of crisis phenomena is carried out on the basis of comparing critical values of indicators characterizing economic development with their actual values, followed by calculation of integral coefficient of the level of agro-industrial production in the republic.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, дағдарыстық құбылыстар, жағымсыз және оң әсерлер, тенденциялар, диспропорция, тапшылық, басқару әдістері, тұрақты, ауыспалы шығындар.

Kipicne. Экономика саласында ауыл шаруашылығындағы дағдарыстық жағдайлар мен азық-түлікпен қамтамасыз ету жүйесінің тұрақтылығы мәселелері біршама зерттелінген бағыттар болып есептелінеді. Дегенмен, азық-түлікпен қамтамасыз ету жүйесінің нақты жағдайларында, атап айтқанда өңірлік жүйелер деңгейінде қолдану тұрғысынан анықтаудың жалпы әдіснамалық тәсілдерін анықтау қажеттілігін айқындайды [1, 2].

триллиондаған теңгенің және агроөнеркәсіптік кешенді қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары кері нәтиже бергендігі туралы және күтілген өсудің орнына сала тоқырауы жалғасып келе жатқандығы айтылды.

АӨК-нің сандық және пайыздық көрсеткіштері өсе бастағанына қарамастан, соңғы 10 жыл ішінде сала құлдырап бара жатқандығы атап өтілді. Соңғы 10 жылда жалпы ішкі өнімдегі ауыл шаруашылығының үлесі 5%-дан аспайды, ал соңғы жылдары одан әрі төмендеуде.

АӨК-дегі дағдарыстық жағдайды ғылыми зерттеулер өңірлерді дамыту саясатының маңыздылығы жоғары мәселелердің санатында есептеліп келгенімен, ауыл шаруашылығындағы дағдарыстардың түрін

анықтау мәселесі жеткілікті зерттелмеген күйінде қалып отыр.

Бірақ экономикалық теория тұрғысынан алғанда, кез келген дағдарыс өнімді сұраныстан жоғары өндіруден туындайтын үдеріс. Ал бұл мәселе бүгінгі күннің нақты жағдайына сәйкес келмей отырғаны баршамамызға мәлім, өйткені классикалық анықтамадағы аграрлық дағдарыс ауыл шаруашылығындағы шамадан тыс өндірудің экономикалық дағдарыстарының бір бөлігі болып табылады.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Дағдарыстың себеп-салдарлық байланыстары мен дағдарыстың түрін оны еңсеру тетіктерін әзірлеу және қолдану үшін де, оның пайда болу мүмкіндігін болжау және осы құбылысты болдырмау үшін уақтылы шаралар қабылдау үшін де айқындау өте маңызды болып табылады.

Бір қатарлы үдерістер – дағдарыстық жағдай мен дағдарысты болжау мәнісінде оймен тану тәсілдері арқылы өндірістік жүйелердің қасиеттерін зерттеуге қатысты қолданылатын әдістер мен бағалау рәсімдерін таңдау үшін әдіснамалық алғышарттарды анықтауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты дағдарыстық жағдайлар мен экономикалық субъектілердің жай-күйін өлшеу және бағалау әдістері бір-біріне сәйкес келеді және бір-бірін толықтырады.

Зерттеу логикасы «Cost- Profit- Volume- Relationships» әдістемелерінің дағдарыстық үдерістерін бағалауда пайдаланудың орындылығын көрсетеді, нақтылап айтқанда шығындардың, іске асыру көлемінің және пайданың өзара байланысын талдау әдістемесі жұмыс жасау барысында пайданы қалыптастырудағы жеке факторлардың рөлін анықтауға және осы үдерісті кәсіпорында тиімді басқаруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді және тәуекел деңгейі мен табыстылық деңгейінің арақатынасын талдау әдістемесі кәсіпорынның жүйелі тәуекел мен табыстылық деңгейлерінің өзара байланысын анықтауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Қазіргі уақытта «жүйелік дағдарыс» ұғымының өзінің жалпы қабылданған бірыңғай анықтамасы жоқ екенін атап өту қажет, осыған байланысты ғалымдар осы терминнің мәнін ашатын бірнеше түсінік береді.

Г.А. Щербаковтың еңбектерінде «жүйелі дағдарыс» деген термин дағдарыс дәрежесін анықтайды, ол қоғамдық өмірдің барлық жақтарын бір мезгілде қамтиды және әлемдік экономикалық және саяси жүйені түбегейлі өзгертеді деп тұжырымдайды. Автордың пікірінше, экономикадағы

жүйелі дағдарыстың үлгісі дамудың индустриялық экономикалық моделінің дағдарысы болып табылады, нәтижесінде қазіргі кезеңде индустриялық сектор пост-индустриялыққа орын бере бастады. Экономикадағы жүйелік дағдарыс – «Кондратьев циклына» қарағанда сирек кезде-сетін құбылыс екендігін айтады [3].

Ал В.М.Козырев «жүйелік дағдарыс» барлық аумақты толық қамти отырып, көпбағытты дағдарысқа жетелейді деп есептейді [4].

Дағдарысқа қарсы басқарудың тиімді жүйесін әзірлеу үдерісінде агроөнеркәсіп кешенінің кәсіпорындары мен басқа да құрылымдарын, оның ішінде шаруа (фермер) қожалықтарын қаржылық сауықтыруға, олардың тұрақты дамуын қамтамасыз етуге жүйелі тәсілдің кезеңдері мен қағидаттарын дәйекті түрде ескеру қажет. Дағдарысқа қарсы басқару жөніндегі ішараларды әзірлеу үдерісінде, ең алдымен, дағдарыс құбылыстарының әдістемесін айқындау қажеттігіне сүйенген жөн. Жаңа әдістемелік тәсілді пайдалану дағдарысқа қарсы басқарудың көріністік шараларының кездейсоқ жиынтығынан дағдарыстың алдын алуға және еңсеруге бағытталған пәрменді шаралар жүйесін әзірлеуге көшуді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Аталған әдістемелерді қолдану бірқатар терең талдауға бағытталған міндеттерді шешуге мүмкіндік береді, мысалы:

1. Сатудан түскен жалпы түсімнің қысқа мерзім ішінде нақты жағдайлар негізінде өзгертін шығындардың теріс қатынасын анықтау. Кәсіпорынның қысқа мерзімде дағдарыс аймағына кіруінің (кіру нүктесінде) шектесетін құндық көріністегі өнімді өткізу көлемі математикалық тәуелділікпен көрсетілуі мүмкін [5]:

$$S = VC + FC + GI,$$

мұнда S – құндық мәндегі өнімді өткізу көлемі;

VC – ауыспалы шығыстар;

FC – тұрақты шығыстар;

GI – пайда.

Ауыспалы шығыстар өнімді сату көлеміне тікелей тәуелді болғандықтан, онда:

$$VC = k * S,$$

мұнда k – өнімнің бағасындағы қандай үлес ауыспалы шығыстарға тиесілі екенін көрсететін тәуелділік коэффициенті.

Осыдан:

$$S = k * S + FC + GI$$

Шарт бойынша дағдарыс аймағына кіру нүктесі түсім толық шығындарға тең болатын көлемге сәйкес келеді, сондықтан кәсіпорынның дағдарыс аймағына кіруін

көрсететін формула келесі түрді қабылдайды:

$$S_{дж} - 3_{дж} + FC \text{ немесе } S_{дж} FC / (1-k),$$

мұнда $S_{дж}$ – кәсіпорынның дағдарыстық жағдай аймағына кіру нүктесіне сәйкес келетін өнімді өткізу көлемі;

$S_{дж}$ – кәсіпорынның қысқа кезеңдегі дағдарыстық жағдай аймағына кіру нүктесіне сәйкес келетін құндық мәндегі өнімді өткізуге арналған ауыспалы шығындар;

FC – тұрақты операциялық шығындар сомасы (қарастырылатын кезеңде өзгеріссіз).

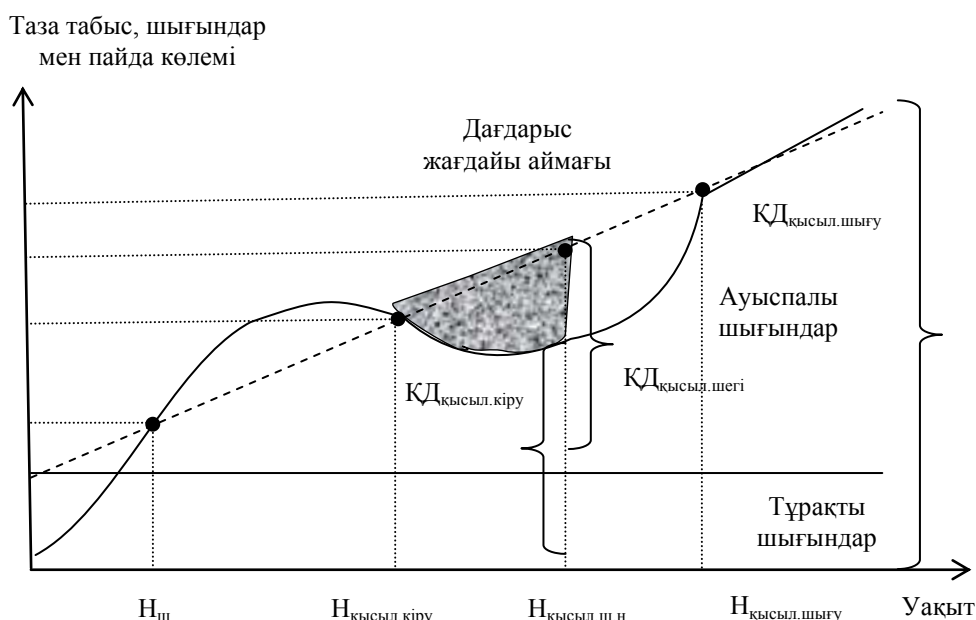
2. Сатудан түскен жалпы түсімнің ұзақ мерзімде өзгертін шығындарға теріс қатынасын анықтау. Ұзақ мерзім ішінде қысқа мерзіммен салыстырғанда дағдарыстық жағдайларды қалыптастырудың келесі қағидалы ерекшеліктерін байқауға болады:

- өнімді сату көлемінің азаюымен тұрақты қолданыстағы шығындардың шамасы салыстырмалы түрде өседі;

- өнімді сату көлемінің төмендеуі нәтижесінде таза қолданыстағы кіріс көлемі азаяды;

- негізгі және қосалқы өндіріс қызметкерлерінің салыстырмалы ұлғаюы, сондай-ақ шикізат пен сатылмаған өнім қорының ұлғаюы есебінен өнім бірлігіне ауыспалы шығындардың деңгейі өседі.

Барлық осы өзгерістер жоғарыда қарастырылған факторлардың қолданыстағы пайдамен өзара байланысы негізінде кәсіпорынның өмірлік мерзімінің белгілі бір кезеңдерінде дағдарыстық экономикалық жай-күйі аймағын қалыптастыруға айтарлықтай әсер етеді. Мұны графиктен көруге болады (сурет).

Сурет – Өнімді сатудан түскен түсімнің, өзіндік құн мен пайданың арақатынасы негізінде аграрлық кәсіпорынның дағдарыстық жағдайын бағалау

Кестеде операциялық қызметтің өзгермелі жағдайларына байланысты дағдарыстық жай-күйі жиынтық шығындарды іске асыру көлемінің қисық қиылысу сәтінде басталуы ($H_{кысыл.кіру}$) байқалады, одан кейін дағдарыстық жай-күйінің шекті мәнінің ($H_{кысыл.ш.н}$) нүктесіне дейін артады және одан әрі қолайлы жағдайларда дағдарыстық деңгейі ($H_{кысыл.шығу}$) нүктесінде нөлдік мәнге дейін төмендейді.

Дағдарыстық экономикалық жағдайдың мәні тұрақты шығындар деңгейінің өзгеруі кезінде оң немесе теріс бағытқа өзгеруі мүмкін. Осыған байланысты кәсіпорынның экономикалық тұрақтылығын сипаттайтын көрсеткіштерді әдістемелік түрде пайда-

лану орынды. Бұл ең алдымен кәсіпорын активтерінің өтімділігі туралы, яғни оның табысының құлдырау жағдайында кредиторлар алдындағы кезек күттірмейтін қаржылық міндеттемелерді өтеу қабілеті туралы мәселе өзекті.

Ұзақ кезеңдегі дағдарыстық жағдайдың дамуы осы үдерістің қысқа кезеңдегі басталуын білдіреді, оның аяқталуы жағдайлардың жаңадан өзгеруімен сипатталады. Басқаша айтқанда, дағдарыс жағдайының ұзақ даму кезеңі дағдарыстың жергілікті себептерін көрсете отырып, бірқатар қысқа кезеңдерге бөлінуі мүмкін, бұл есептеу кезінде қысқа кезеңге тән алгоритмдер мен көрсеткіштерді пайдалануға мүмкіндік береді.

Бұл кезеңде дағдарыстық жағдайдың деңгейін (ауқымын) анықтау қажет, яғни дағдарыстық аймаққа кіру және шығу кезінде нөлдік рентабельділік мәнін және дағдарыстық шегінің мәнін қоса алғанда, құндық көріністе өнімді өткізу көлемінің өзгеруі (төмендеуі немесе артуы) болуы мүмкін, оның шекарасы кәсіпорын жоспарының орындау мүмкіндігін шектеу болып есептелінеді. Өнімді сатудың қажетті шарты болып табылатын тұрақты және өзгермелі шығындардың ең төменгі мәні дағдарыс шегі ретінде қолданылады деп болжауға болады [6].

Дағдарыс шегін анықтау кезінде микроэкономика теориясында екі тәсілге сүйенуге және осыған сәйкес кәсіпорын ең аз шығынға ұшырайды деп тұжырымдауға болады [7].

Бірінші тәсіл жалпы кіріс пен шығыстарды салыстыруды қамтиды; екіншісі – шекті кірісті және шекті шығындарды салыстыру. Екі тәсіл де бәсекелестік кәсіпорынға ғана емес, сондай-ақ негізгі бірнеше нарықтық құрылымның кез келген жағдайында жұмыс істейтін кәсіпорындарға да қолданылады. Әдістеме тұрғысынан нарықтық экономиканың қалыптасуының шынайылығын көрсететін бірінші тәсіл анағұрлым қолайлы.

Топ-менеджмент үшін нөлдік рентабельділік немесе нөлдік кірістілік жағдайына сәйкес келетін нүкте өндірісті тоқтатуға және кәсіпорынды таратуға же-текші себеп болып табылады. С.М. Васин атап өткендей, кәсіпкер мыналарды ескеруі тиіс:

өндірісті толық тоқтатқан кезде оның шығыстары тұрақты шығындарға тең болады. Сондықтан, егер ауыспалы ресурстарды пайдалану өнімнің қандай да бір көлемін өндіруге мүмкіндік берсе, оны сатудан түсетін түсімі барлық ауыспалы шығындарды ғана емес, сонымен қатар тұрақты шығындардың ең болмағанда бір бөлігін жабатын болса, онда кәсіпкер өндірісті қысылтаяң жағдайларда жалғастыра алады [8].

Осылайша, дағдарыс жағдайының шекті мәні шекара сызығында болады, онда кәсіпорынның жалпы кірісінің деңгейі төмендемейді және шығындардың ауыспалы құрамын арттырмайды, оның мәні олармен бірдей болады.

Жоғарыда пайдаланылған амалдардан басқа К.А.Гореликов тәсілін пайдалана отырып, дағдарыс жағдайын дер кезінде анықтау әдісін қарастырайық. Бұл жерде оны іске асырудың қауіпті шекарасын анықтау жағдайында кәсіпорынның қаржылық жағдайын нақты бағалау болып табылады [9].

Бұл тәсілдің мәні дағдарысқа қарсы жұмыстарды іске асыруда оның ең аз қауіпті деңгейін шығыстардың құрылымына қарай айқындаудан тұрады. Өнімді сатудың ең аз көлемі кезінде пайда ала алмау, ал оны сатудан түскен түсімнің құрылымы шығыстардың құрылымымен, яғни тұрақты және ауыспалы шығындардың арақатынасымен сәйкес келеді. Кесте деректерін пайдалана отырып, «Тұран» шаруа қожалығының дағдарыс жағдайының ілгерілеуін оның іс жүзіндегі және есептік нәтижелері бойынша анықтаймыз.

Кесте – «Тұран» шаруа қожалығының төтенше жағдайдағы көрсеткіштерін есептеу әдісі

Көрсеткіштер атауы	Өлшем бірлігі	Жыл			
		2016	2017	2018	2019
Өнімді сатудан түскен түсім	мың теңге	38 330	13 887	15 427	25 424
Өнімді сатудан түскен пайда	мың теңге	3 230	654	-116	2 464
Тұрақты шығындар сомасы	мың теңге	21 095	8 151	10 507	15 889
Ауыспалы шығындар	мың теңге	14 005	5 081	5 036	7 072
Шығындар жиыны	мың теңге	35 100	13 232	15 543	22 961
Жалпы шығындарға ауыспалы шығындар қатынасы	%	39,9	38,4	32,4	30,8
Іске асырудың қауіп көлемінің деңгейі (төтенше жай-күйдің жоғарғы шегі)	мың теңге	35 100	13 232	15 543	22 961
Төтенше жағдайдың шекті (төменгі) мәні	мың теңге	14 005	5 081	5 036	7 072

Бұл жерде «Тұран» шаруа қожалығының дағдарыс жағдайына кірудің мәні сатылған өнім көлемінің тұрақты және ауыспалы шығындар көлемінің арақатынасына сүйене отырып есептелген. Дағдарыс жағдайына кіру нүктесі 2017 жылға келеді,

онда кәсіпорын өткізген өнімнің көлемі толық шығындарға тең. 2018 жылдың нәтижесі өнімді өткізу көлемінің одан әрі төмендеуі дағдарысты жағдай аймағының теңдеуін және кеңейтілуін сипаттайды.

Тұжырымдар. Қазақстанның агроөнеркәсіп кешеніндегі қазіргі дағдарыс құбылыстары тұтастай және жүйелі дағдарыстың нақтыланған ұғымына толығымен кіреді. Біздің ойымызша, жүйелік дағдарыс, оның ішінде агроөнеркәсіп кешенінде келесі сипаттамаларға ие:

1. Дағдарысқа дейін әрекет ететін экономикалық жүйені қалыптастыратын көрсеткіштер жүйенің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылмайды, олар өз кезегінде басқа жүйелерді де қамтып кетуі мүмкін.

2. Дағдарыс алды экономикалық көрсеткіштер мен олардың даму ерекшеліктері арасындағы елеулі байланыстарды қалыптастыратын, осы күрделі үдерістің ерекше бөлігі осы жүйеге кірмейтін қауіптіліктермен байланыс күші жағынан асып түсетін жүйені алдын ала біле-білу кәсіпорын мамандарының біліктілігі мен басқарушылардың болжамдау қабілеттілігін көрсетеді.

3. Дағдарыс жағдайында жүйенің ішіндегі экономикалық көрсеткіштерінің өзара әрекеттесуінің қолданыстағы тәртібі өзгеріске ұшырайды және жүйелік дағдарыс үдеріс ретінде жүйенің сапасын өзгертуді қамтиды. Сондықтан сандық өзгерістерге (өндіріс көлемінің және тиімділігінің бәсеңдеуі, жұмысшылар санының қысқаруы, ауыл шаруашылығы алқаптарының азаюы, өнімділіктің төмендеуі) келетін болсақ, олар тек оның алғашқы белгілері, яғни жүйелік дағдарыстың салдары болып табылады.

4. Аграрлық кәсіпорындар үшін экономикалық дағдарыстың бастапқы сатысында оның нақты мүмкіндіктері туралы дағдарыстық құбылыстарды анықтаудың жетілдірілген әдістемесін әзірлеу және қолдану, кәсіпорынды басқарудың ерекше әдістері мен тетіктерін қолданысқа енгізу үшін негіз болып табылады. Сондықтан кәсіпорын қызметінің экономикалық-қаржылық жақтарын алдын ала анықтау әдістемелерінің нәтижелеріне сүйене отырып, менеджерлер мен меншік иелері өз кәсіпорнын дағдарысқа қарсы басқарудың жетілдірілген үлгісін әзірлеуге кірісу мүмкіндігін қарастыру керек.

Әдебиеттер тізімі

1 Сатыбалдин, А.А. Экономическая безопасность и социальная стабильность общества Казахстана: основные составляющие и стратегические приоритеты / А.А. Сатыбалдин // В кн.: «Экономика Казахстана: от настоящего к будущему». –Алматы: Институт экономики КН МОН РК. 2019.- С.16-39.

2 Молдашев, А.Б. Проблемы устойчивого функционирования продовольственной системы Республики Казахстан / А.Б. Молдашев, Г.А. Никитина // Проблемы агрорынка.- 2019.- № 1.- С. 11-19.

3 Щербаков, Г.А. Системные экономические кризисы в формате долгосрочной динамики хозяйственного развития / Г.А. Щербаков // В кн.: Системный анализ в экономике.- М.: ЦЭМИ РАН, 2015. – Т. 2.– С. 201-204.

4 Козырев, В.М. Системный кризис и проблемы экономического роста в современной России / В.М. Козырев // Вестник Российской международной академии туризма.- 2017.- № 3.- С. 33-42, №4.- С.10-20.

5 Алферов, В.Н. Антикризисное управление как основа формирования механизма устойчивого развития бизнеса: монография / Алферов, В.Н.- М.: ИНФРА-М, 2017. – С. 169.

6 Зуб, А.Т. Ситуационное планирование как инструмент антикризисного управления / А.Т. Зуб // Экономические науки.- 2017. - № 151.- С. 25-29.

7 Ряховская, А.Н. Антикризисное управление как научное направление в системе управленческих наук/ А.Н. Ряховская, С.Е. Кован // Экономические науки.- 2019.- № 174.- С.109-116.

8 Васин, С.М. Антикризисное управление: учеб. пособие / С.М. Васин, В.С. Шутков.- М.: ИЦ РИОР, НИЦ ИНФРА.-М, 2017. - 272 с.

9 Гореликов, К.А. Антикризисное управление: учебник / К.А. Гореликов. - М.: Дашков и К, 2017. - 216 с.

10 Cowling, M. What really happens to small and medium-sized enterprises in a global economic recession? UK evidence on sales and job dynamics/ M. Cowling, W. Liu, A. Ledger, N. Zhang // International Small Business Journal.- 2015.- N 33 (5).- P. 488–513.

11 Deutscher, F. Strategic orientations and performance: A configuration al perspective / F. Deutscher, F.B. Zapkau, C. Schwens, M. Baum, R. Kabst. Journal of Business Research.- 2016.- N 69 (2).- P.849–861.

12 Ulyukaev, A. From economic crisis to economic growth, or How to prevent the crisis from turning into stagnation/ A. Ulyukaev, V. Mau // Economic issue.- 2015.- № 4.- P. 5–19.

References

1 Satybaldin, A.A. Economic security and social stability of society in Kazakhstan: main

components and strategic priorities / A.A. Satybaldin // In the book: "Economy of Kazakhstan: from the present to the future". -Almaty: Institute of Economics of the SC MES RK, 2019.- p.16-39.

2 Moldashev, A.B. Problems of sustainable functioning of food system of the Republic of Kazakhstan / A.B. Moldashev, G.A. Nikitina // Problems of AgriMarket.- 2019.– No 1.- P.11-19.

3 Shcherbakov, G.A. Systemic economic crises in the format of long-term dynamics of economic development / G.A. Shcherbakov // In the book: System analysis in economics. - M.: CEMI RAS, 2015. - V. 2. - P. 201-204.

4 Kozyrev, V.M. Systemic crisis and problems of economic growth in modern Russia / V.M. Kozyrev // Bulletin of the Russian International Academy of Tourism.- 2017.- № 3.- P. 33-42, No. 4.- P.10-20.

5 Alferov, V.N. Anti-crisis management as the basis for the formation of a mechanism for sustainable business development: monograph / Alferov, V.N. - M.: INFRA-M, 2017. - P. 169.

6 Zub, A.T. Situational planning as an anti-crisis management tool / A.T. Zub// Economic Sciences. - 2017. - No. 151. - P. 25-29.

7 Ryakhovskaya, A.N. Anti-crisis management as a scientific direction in the system of management sciences / A.N. Ryakhovskaya, S.E. Kovan // Economic Sciences. - 2019.- № 174.- P.109-116.

8 Vasin, S.M. Anti-crisis management: textbook / S.M. Vasin, V.S. Shutov. - M.: IC RIOR, SRC INFRA.-M, 2017.- 272 p.

9 Gorelikov, K.A. Anti-crisis management: textbook / K.A. Gorelikov. - M.: Dashkov & K, 2017.- 216 p.

10 Cowling, M. What really happens to small and medium-sized enterprises in a global economic recession? UK evidence on sales and job dynamics/ M. Cowling, W. Liu, A. Ledger, N. Zhang // International Small Business Journal.- 2015.- N 33 (5).- P. 488–513.

11 Deutscher, F. Strategic orientations and performance: A configuration al perspective / F. Deutscher, F.B. Zapkau, C. Schwens, M. Baum, R. Kabst. Journal of Business Research.- 2016.- N 69 (2).- P.849–861.

12 Ulyukaev, A. From economic crisis to economic growth, or How to prevent the crisis from turning into stagnation/ A. Ulyukaev, V. Mau // Economic issue.- 2015.- № 4.- P. 5-19.

Информация об авторах:

Мырзалиев Бораш Смаилович, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры «Экономика», Международный казахско-турецкий университет им. Х.А. Ясави, Туркестан, Казахстан, borash2006@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3561-7196>

Мурат Аманжол, докторант PhD, Международный казахско-турецкий университет им. Х.А. Ясави, Туркестан, Казахстан, jolis@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1658-5096>

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ АӨК ЖАҢҒЫРТУ
МОДЕРНИЗАЦИЯ АПК НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ
MODERNIZATION OF AIC BASED ON DIGITAL TECHNOLOGIES

Б.С. УТЕГУЛОВА^{*1}

PhD докторы

Ж.Қ. ЖАРЫЛҚАСЫН²

PhD докторанты

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері универси-
теті, Алматы, Қазақстан

²«Тұран» университеті, Алматы, Қазақстан

*bakhyt_u@mail.ru

Б.С. УТЕГУЛОВА¹

доктор PhD

Ж.К. ЖАРЫЛҚАСЫН²

докторант PhD

¹ Казахский университет международных отношений и мировых языков
им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

²Университет «Тұран», Алматы, Казахстан

B.S. UTEGULOVA¹

PhD

ZH. ZHARYLKASSYN²

PhD student

¹ Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan

²Turan University, Almaty, Kazakhstan

Аңдатпа. Отандық АӨК-нің жұмыстың цифрлық форматына көшуінің негізгі алғышарттары көрсетілген. Агроөнеркәсіптік кешеннің дамуына цифрлық технологиялардың әсер ету векторлары қарастырылуда. Экономика салаларындағы цифрлық жаңғыртулар - бұл, ең алдымен, елдің көлік-логистикалық жүйесін автоматтандыру; аграрлық салада, өнеркәсіпте коммуникациялық процестерді пайдалану; электрондық сауда және цифрлық ақпараттың сақталуы мен қолжетімділігін қамтамасыз ету жүйелерін жақсарту, сондай-ақ "ақылды" қалаларды құру үшін осы әдістер мен тәсілдерді іске асыру арқылы жаңа индустрия құру. Авторлар цифрландыру – осы мақсаттарға қол жеткізудің ең перспективалы құралдарының бірі екенін атап өткен. Сонымен қатар, агробизнесіте шешім қабылдауда оның кірістілігін арттыру, нарықтағы үлесін кеңейту, капиталдандырудың өсуі сияқты категорияларды басшылыққа алатындығын түсіну керек. Бұл бағытта цифрландыру одан әрі дамуды ынталандырудың бірі болып табылады, өйткені бәсекеге қабілетті нарықтарда болжамды тәуекелдің қолайлы деңгейімен кірістілікті арттыруды қамтамасыз етуге қабілетті кез келген шаралар зерделенуге және практикаға енгізуге жатады. Республиканың ауыл шаруашылығындағы тиімді, цифрлық технологиялардың ерекшеліктері талданған. Отандық аграрлық сектордың негізгі проблемасы ретінде төмен өнімділік пен жоғары шығындар айқындалды. Қазақстанның мемлекеттік саясаты инновациялық нанотехнологиялар бойынша құрылған ауыл шаруашылығы техникасының жетекші әлемдік брендтерін елімізге тартуға, оқшаулаудың объективті түрде орындалатын шарттарымен жергілікті өндірістерді қолдауға бағытталған. Ауыл шаруашылығы дақылдарының шығымдылығын, малдардың өнімділігін және еңбек өнімділігін арттыру, өндірістік шығындарды төмендету міндеттерін шешу үшін жоғары технологиялық әдістерді қолдану қажеттілігі туралы қорытынды жасалған.

ныс деректерін өңдеу жүйесі қажет. Бұл фактор нақты қызмет саласының сандық өзгеру сценарийінде, интеграциялық құрылымдарды қалыптастыру жағдайында инновациялық шешімдерді қабылдау және іске асыру тәуекелдері жүйесінде коммерциялық емес бірлестіктердің рөлінің өсуіне және ауыл шаруашылығын басқарудың жеке-мемлекеттік цифрлық экосистемін құру қажеттілігіне әкеледі.

Көптеген зерттеушілердің пікірінше, цифрландыру – аграрлық саланы дамытудың негізгі векторларының бірі. Біздің елімізде ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілердің көпшілігін осындай жүйелердің сенімді пайдаланушылары деп атауға болмайды, алайда олардың көпшілігі оларға белсенді түрде қызығушылық танытады, сондай-ақ осы әзірлемелерді ұсынатын артықшылықтарға ие. Қазақстандағы цифрлық технология ұлттық экономиканы әртараптандырудың, оны шикізаттан индустриялық-сервистік модельге қайта бағдарлаудың негізгі жолы ретінде қарастырылады.

Ел экономикасын цифрландыруды жедел енгізу үшін арналған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы қабылданды, онда «цифрлық экожүйені прогрессивті дамыту арқылы халықтың өмір сүру сапасын және Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыруға болады» деген міндет қойылды [1].

Осы бағдарламаны іске асыруға жалпы шығыстар 2017-2020 жылдары 384,2 млрд. теңгені құрайды. Ауыл шаруашылығы сияқты дәстүрлі салалар, атап айтқанда, өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығындағы селекция мен клондау, қоршаған ортаға зиян келтіретін жаппай өндіріс пен тұтынуды қамтамасыз ететін бұрынғы маңызын жоғалтады. «Ақылды» агротехнологиялар ауысымына машиналық оқыту және нейросеталар, сандық платформалар, 3D баспа, робототехника, биосенсорлар және Big Data арқасында қамтамасыз етіледі [2].

- Саланы жаңғырту мүмкіндіктері зор. Әлемдегі ауыл шаруашылығы дәстүрлі саладан жоғары технологиялық салаға айналады, ол бұрын көптеген практикалық міндеттерді шешу үшін болмаған инновациялық шешімдер мен әзірлемелер үшін жаңа нарықтар құруға қабілетті. Зияткерлік цифрлық шешімдер елдің ауыл шаруашылығына саладағы еңбек өнімділігін арттыру және оның тұрақты дамуы мәселелерін шешу уақыты келді.

.....

Ауыл шаруашылығын цифрландыру бүгінгі күні өте өзекті – бүкіл әлем бойынша жүздеген стартаптар негізделуде, жаңа сандық жүйелерді, оның ішінде өнеркәсіп пен аграрлық салада құруға бағытталған ұлттық және жаһандық жобалар пайда болуда, үлкен деректерді талдау жүзеге асырылуда және т.б. Осы жобалардың көпшілігіне орасан зор инвестициялар тарту мүмкіндігі фактісі осындай идеялардың айқын көрінетінін және инвесторлар оларға – олардың іске асырылуы мен пайдалылығына сенетінін көрсетеді.

Осымен бір мезгілде біз соңғы уақытта ауыл шаруашылығында көбінесе бір-бірінен оқшауланған инновациялық шешімдердің көп саны жинақталғанын көріп отырмыз, осыған байланысты санның сапаға фазалық өзгеруін күту, яғни жеке «ақылды» элементтер мен тораптардан шаруашылықтарды толассыз цифрландыру жүйесіне көшу бар. Бірақ уақыт жүріп жатыр, ал мұндай процесс байқалмайды. Осы себепті біртіндеп бұл құбылыстың кейбір шектеулері бар екенін түсіну келеді, олар бізді бастапқыда көрінгеннен гөрі мұқият қарауға мәжбүр етеді. Мұндай тежеуші факторлардың бірі – инфрақұрылым.

АӨК-дегі цифрландыру: тәуекелдерді азайтуға, климаттың өзгеруіне бейімделуге, ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігін және жануарлардың өнімділігін арттыруға, дала жұмыстарын уақтылы жоспарлауға мүмкіндік береді. Ресурстарды және ғылыми негізделген тәсілдерді тиімді пайдалану негізінде өнімді өндіруге жұмсалатын шығындарды төмендету, оның сапасы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру – бұл ауыл шаруашылығын цифрландырудың басты міндеті. Ауылдық тауар өндірушілерді қажетті ақпаратпен қамтамасыз ету сатып алу мен сатуға транзакциялық шығындарды азайтуға, өнімді егіс алқабынан тұтынушыға дейін жеткізу тіз-

бегін жеңілдетуге, білікті жұмыс күшіндегі тапшылықты қысқартуға мүмкіндік береді.

2012 жылы «Қазақстан-2050: стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» ұлттық даму стратегиясы айтылды, осыған байланысты «Ақпараттық Қазақстан-2020» мемлекеттік бағдарламасы бекітілді. Қолданыстағы «Ақпараттық Қазақстан-2020» мемлекеттік бағдарламасының негізгі бағыттары халық үшін ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымның қолжетімділігін қамтамасыз ету, телекоммуникация саласын дамыту, елдің барлық ірі қалаларында оңтайлы қол жеткізу желілерін құру, халықты жоғары жылдамдықты интернетпен қамтамасыз ету болып табылады [3].

Бағдарламада көзделген іс-шараларды қаржыландыру көлемі ҚР заңнамасына сәйкес тиісті қаржы жылдарына арналған республикалық және жергілікті бюджеттерді бекіту кезінде нақтыланатын болады.

Аграрлық-өнеркәсіптік кешен (АӨК) дамытуға жалпы қаржыландырудың қажетті көлемі 2020 жылға қарай 2015 жылмен салыстырғанда 1,2 есе өсті, ал облигациялық қарыздарды, «Азық-түлік келісім-шарт корпорациясы» Акционерлік қоғам мен «Қазагро «Ұлттық басқарушы холдингі» (ҰБХ) Акционерлік қоғам меншікті қаражатын ескермегенде бюджеттік қаржыландыру көлемі 2 есе өсті және 382,7 млрд. теңгені құрады. АӨК субъектілерін қаржылық сауықтыру жөніндегі іс-шаралар облигациялық қарыздар, республикалық бюджет және Ұлттық қор қаражаты есебінен жүзеге асырылатын болады, олардың көлемі 591,3 млрд. теңгені құрайды [4].

Аграрлық-өнеркәсіптік кешен АӨК субъектілері үшін тауарлардың, жұмыстардың және қызметтердің қолжетімділігін арттыру Бағдарламаны қаржыландырудың жалпы көлемінде 2,5 есе өсті (1 кесте).

1 кесте – Бағыттар бойынша қаржыландырудың қажетті көлемі, мың теңге

Бағыттар	2015 ж.	2019 ж.
	Қаржыландыру көлемі, мың теңге	Қаржыландыру көлемі, мың теңге
АӨК субъектілерін қаржылық сауықтыру	157 980 000	21 988 600
АӨК субъектілері үшін тауарлардың, жұмыс-тардың және көрсетілетін қызметтердің қолжетімділігін арттыру	127 865 830	321 229 227
АӨК субъектілерін мемлекеттік қамтамасыз етуді дамыту	51 123 538	49 318 385
АӨК мемлекеттік реттеу жүйесінің тиімділігін арттыру	2 747 728	4 203 257
Барлығы	339 717 096	396 739 469
Ескертпе – Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті мәліметтері негізінде құрастырылған.		

АӨК субъектілерін мемлекеттік қамтамасыз етуді дамытуға бөлінген қаражаттың және мемлекеттік реттеу жүйесінің тиімділігін арттыруға арналған шығыстардың үлесі 2019 жылы 2015 жылмен салыстырғанда 20% - ға ұлғайды (2 кесте).

ділігін арттыруға арналған шығыстардың үлесі 2019 жылы 2015 жылмен салыстырғанда 20% - ға ұлғайды (2 кесте).

2 кесте – Қаржыландыру көздері бөлінісінде бюджеттік қаржыландырудың қажетті көлемі, мың теңге

Қаржыландыру көздері	2015 ж.		2019 ж.	
	Бюджеттік қаржыландыру көлемі, мың теңге	Мемлекеттік бюджеттегі бюджеттердің үлесі, %	Бюджеттік қаржыландыру көлемі, мың теңге	Мемлекеттік бюджеттегі бюджеттердің үлесі, %
Республикалық бюджет	156 295 487	85	355 346 330	93
Жергілікті бюджет	28 266 609	15	27 393 139	7
Бюджеттік қаржыландыру жиыны	184 562 096	100	382 739 469	100
Ескертпе – Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті мәліметтері негізінде құрастырылған.				

Мемлекеттік бағдарлама мынадай бағыттардан тұрады: Сандық Жібек жолы, креативті қоғам, экономика салаларындағы сандық өзгерістер. Цифрлық Жібек жолы-ауылдық елді мекендерде интернетке кең жолақты қолжетімділікті жүргізу, телекоммуникациялық хабты дамыту, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, деректерді өңдеу орталықтарын салу арқылы жоғары технологиялық цифрлық инфрақұрылымды құру. Креативті қоғам – халықтың цифрлық сауаттылығын арттыру, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы мамандардың біліктілігін арттыру, креативті ойлауды дамыту арқылы адами капиталды дамыту.

Елдің экономика салаларындағы цифрлық қайта құру, көліктік-логистикалық жүйесін автоматтандыру, ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп саласында цифрлық технологияларды енгізу, электрондық сауданы дамыту, минералдық ресурстарды есепке алу жүйесін жақсарту, геологиялық цифрлық ақпараттың сақталуы мен қолжетімділігін қамтамасыз ету, «ақылды» қалаларды құру үшін технологияларды іске асыру жолымен цифрлық индустрияны дамыту.

Сондықтан цифрландыру осы мақсатқа жетудің ең перспективалы құралдарының бірі болып табылады.

Бұдан басқа, агробизнес шешімдер қабылдауда жалпы адамзаттық проблемаларды шешудің міндеттерін емес, неғұрлым маңызды санаттарды – бизнестің рентабельділігін арттыруды, нарықтың өз үлесін кеңейтуді, капиталдандырудың өсуін және басқаларды басшылыққа алатынын түсіну керек.

Бұл бағытта цифрландыру одан әрі дамуды ынталандырудың бірі болып табылады, өйткені бәсекелестік нарықтарда болжанатын тәуекелдің қолайлы деңгейімен пайданы ұлғайтуды қамтамасыз етуге қабілетті кез келген шешім зерделеуге және енгізуге жатады. Осындай жағдайда әрекет ететін қарапайым ереже: егер бүгін сіз бизнестің өндірістік тиімділігін арттыру үшін әрекет жасамасаңыз, ертең бұл шешімді сіздің бәсекелесіңіз жасайтын болады.

Сандық жүйелер параметрлерді автоматтандыру есебінен техниканы анағұрлым нәтижелі пайдалануды қамтамасыз етеді, әр түрлі мәліметтерді оңтайландыру мақсатында деректердің үлкен массивіне талдау жүргізуге мүмкіндік береді, мысалы, енгізілетін тыңайтқыштар, кәсіпорынның жалпы KPI-і, ауа райы, өнімділік және т.б. туралы, өндірістік шығындарды азайту және шектеулі ресурстарды неғұрлым ұтымды пайдалану.

Цифрландыруға байланысты инновациялардың құны айтарлықтай жоғары және ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің барлығы оларды, әсіресе шағын фермерлік шаруашылықтар мен шаруа қожалықтарын сатып алуға мүмкіндігі жоқ екенін атап өткен жөн. Ол инновацияны тарату, оларды көбейту және қолдану тұрғысынан экономиканың инновациялық дамуының мүдделі субъектісі ретінде мемлекеттің қатысуынсыз бола алмайды [5].

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты жыл сайынғы Жолдауында Қазақстан Республикасының

Аграрная политика: механизм реализации

Президенті халықаралық ынтымақтастық шеңберінде Ұлттық экономикалық мүдделерді, ең алдымен, Еуразиялық экономикалық одақты (ЕЭО) ішіндегі жұмысты қорғауды және ілгерілетуді қамтамасыз ету қажеттігі туралы атап өтті [6].

Президент экономиканың аграрлық секторына баса назар аударды, өйткені Қазақстанның агроөнеркәсіп кешенінің болашағы зор. Көптеген ұстанымдар бойынша Қазақстан әлемдегі ең ірі аграрлық экспорттық өнім өндірушілердің бірі бола алады, әсіресе бұл экологиялық таза азық-түлік өнімдерін өндіруге қатысты. «Made in Kazakhstan» бренді мұндай өнімнің эталоны болуы тиіс [7].

Қазақстанның АӨК-де жаңа мемлекеттік ақпараттық жүйелерді құрумен және қолданыстағыларын дамытумен қатар, ауыл шаруашылығы құрылымдарында автоматтандырылған жүйелерді құру және енгізу жөніндегі шарт міндетті және маңызды болып табылады. Әлемнің барлық жетекші аграрлық елдерінің тәжірибесі осындай тәсілдің даусыз үлгісі болып табылады.

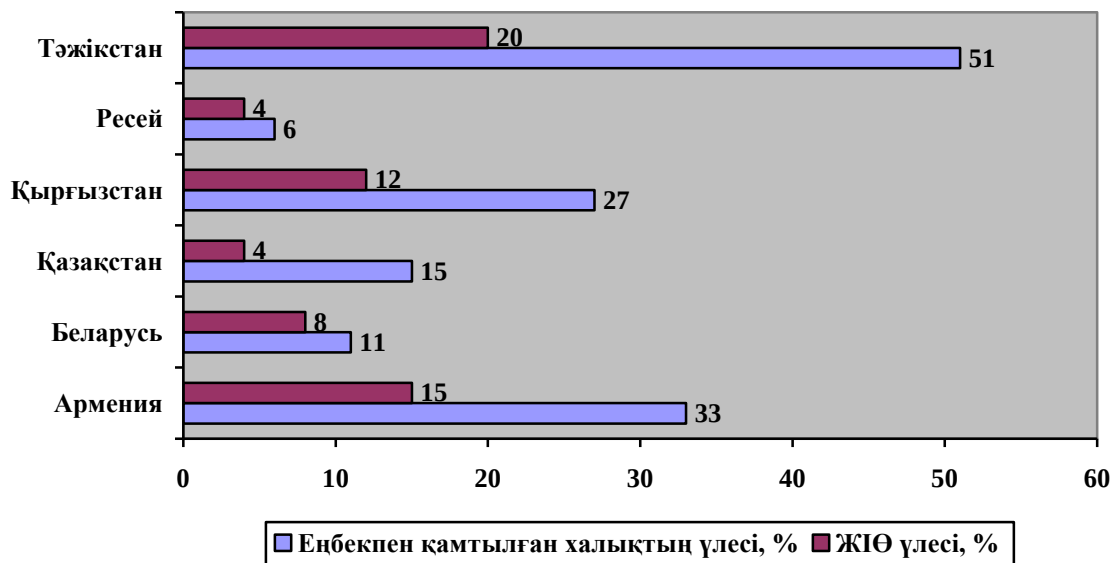
Ауыл шаруашылығы өндірісіндегі және өңдеудегі барлық көптеген үдерістер үшін көптеген ат шешімдері тікелей және негізгі дәрежеде бизнесті жүргізу тиімділігіне, еңбек өнімділігін арттыруға, тиімділікке және агроөнеркәсіп кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігіне, ұсақ фермерлік шаруашылықтан ірі агроқұрылымдарға дейін әсер етеді.

Отандық ауыл шаруашылығы өнімдерінің және оны қайта өңдеу өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру отандық өнімді ішкі нарықта да, экспорттық нарықтарда да жылжыту және позициялау қажеттігімен тығыз байланысты.

Еуразиялық даму банкіне қатысушы елдердің сандық әлеуетіне талдау жүргізу кезінде олардың экономикалық құрылымының ерекшелігін, бірінші кезекте Еуразиялық даму банкіне қатысушы бірқатар елдердің негізгі салаларының бірі ретіндегі ауыл шаруашылығының маңызын ескеру өте маңызды.

Бір қарағанда, экономикадағы цифрландыру мен технологиялық серпіліс ауыл шаруашылығы секторының қарама-қайшы дамуы, өйткені технологияларды енгізу нәтижесінде адам ресурстарына сұраныс төмендейді және осылайша, осы сектордағы жұмыспен қамту азаяды. Алайда, әлемдік тәжірибе көрсеткендей, үздіксіз технологиялар ресурстарды тиімді пайдалануға ықпал ете отырып, ауыл шаруашылығын құрылымдық жағынан өзгерте алады.

Еуразиялық даму банкіне қатысушы елдердің ЖІӨ-дегі ауыл шаруашылығының үлесін салада жұмыс істейтін жұмыспен қамтылған халықтың үлесімен салыстыру Беларусь пен Ресейден басқа, бұл сектор жеткілікті төмен өнімділікпен сипатталады. Мұнда жұмыспен қамтылған халықтың 50%-дан астамы ЖІӨ-нің 20%-ын ғана өндіретін салада жұмыс істейді (сурет).

Сурет – Еңбекпен қамтылған халықтың үлесі (ЕҚХҰ елдерінің ЖІӨ-дегі ауыл шаруашылығының үлесі және 2019 жылы ауыл шаруашылығы саласында жұмыспен қамтылған халықтың үлесі, %

Еңбекпен қамтылған халықтың үлесі ЕҚХҮ өткізген цифрлық Ауыл шаруашылығын дамыту жөніндегі 15 елдің тәжірибесін талдау мемлекеттік және жеке секторлар арасындағы ынтымақтастықты дамыту жөніндегі күш-жігер қарастырылған көптеген елдерде белсенді түрде қабылданғанын растайды [8].

Бұдан басқа, талдау осы саладағы халықаралық ынтымақтастықтың маңыздылығын атап көрсетеді, өйткені ол шығындарды қысқартуды, ресурстарды біріктіруді және ауыл шаруашылығы саласындағы өңірлік және жаһандық проблемаларды шешу үшін синергетикалық әсерді пайдалануды білдіреді.

Еуразиялық кеңістікте цифрлық ауыл шаруашылығы бағыты әлі ерте даму кезеңінде, көптеген елдердің осы салада ұлттық стратегиялары жоқ, бірақ бағаларына сәйкес Халықаралық азық-түлік ауыл шаруашылығы ұйымы айтарлықтай әлеуетке ие. Қазіргі уақытта қатысушы елдерде сандық ауыл шаруашылығы бойынша ең озық министрлік жобалардың бірі Ресей Ауыл шаруашылығы министрлігі әзірлеген болатын.

ЕО көптеген елдерінде сандық технологияларды енгізу мәселесі аграрлық саланы дамытудың жаңа форматтары үшін неғұрлым қолайлы және өзекті заңнамалық шеңберлерді қамтамасыз етуге тырысатын фермерлер мен салалық одақтар, сондай-ақ реттеуші органдар да бұрыннан талқылануда. 2019 жылы Verband Deutscher Maschinen und Anlagenbau (VDMA) Landtechnik қауымдастығы Германия Ауыл шаруашылығы министрлігімен бірлесіп «ауыл шаруашылығындағы цифрландыру» диалог платформасын іске қосты. Оның негізгі міндеттері – пилоттық цифрлық фермаларды және геодеректердің біріздендірілген ұлттық базасын құрумен байланысты практикалық мәселелерді пысықтау.

Тұтастай алғанда, агроөнеркәсіптік кешенді инновациялық дамытуға және ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізуді ынталандыруға бағытталған мемлекеттік саясат саладағы оң үрдістерге ықпал етеді, алайда АӨК субъектілерінің одан әрі күш-жігерін талап ететін бірқатар проблемалар бар екенін атап өткен жөн.

Аграрлық секторды жаңғырту және инвестициялық тартымдылық мәселелері агроөнеркәсіптік кешен инфрақұрылымының жай-күйімен үнемі байланысты. Сонымен бірге инфрақұрылымның негізгі буындары (өнімді дайындау және сақтау, көлік коммуникациялары, көтерме сауда нарықтары,

биржалық құрылымдар және т.б.), сондай-ақ аграрлық өнім нарығының ақпараттық инфрақұрылымын дамыту реформалануда, агроөнеркәсіптік кешен инфрақұрылымын қалыптастыруда маңызды бағыт болып отыр [9].

Аграрлық-өнеркәсіптік кешен (АӨК) жаңа технологияларды енгізудің жылдамдығы мен тиімділігі пайдаланылатын ауыл шаруашылығы техникасымен тығыз байланысты және оның инновациялылығы, өнімділігі мен сенімділігі деңгейіне байланысты екені анық. Бүгінде Германия қазіргі заманғы ауыл шаруашылығы машиналарын өндіруде әлемдік көшбасшылардың бірі болып табылады, сондықтан көптеген компаниялар аграрлық саладағы цифрлық технологияларды дамыту жөніндегі жұмысқа белсенді қатысуда.

Ауыл шаруашылығын сандық трансформациялау арқылы келесі міндеттерді шешуге болады:

- еңбек өнімділігін арттыру;
- салада жаһандық жоспарлауды қамтамасыз ету және нарық қатысушыларына нақты ұсыныстар беру және өңірлердің ақпараттық ресурстарын ықпалдастыру;
- аймақтық АӨК (АӨК) сандық технологияларды енгізу үшін қолдау шаралары мен тетіктерін қалыптастыру мақсатында ауыл шаруашылығы тауар өндірушілері үшін мемлекеттік сервистер мен порталдарды ұсыну;
- аграрлық-өнеркәсіптік кешен (АӨК) кәсіпорындарының мемлекеттік, банктік және сақтандыру өнімдеріне қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін цифрлық ауыл шаруашылығы платформасының функционалын интеграциялау және өзара іс-қимылдың кері схемасын әзірлеу;
- ауыл шаруашылығы шикізатын, сондай-ақ түпкілікті өнімді (тауарды) бақылау негізінде шаруашылықтар мен тұтынушылар үшін аграрлық нарықтардың ашықтығын арттыру үшін жағдай жасау;
- отандық әзірлемелерді ынталандыру және ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер мен әзірлеушілерге түрлі цифрлық ашық платформаларға қол жеткізуді қамтамасыз ету.

Тұжырымдар. 1. Осылайша, Еуразиялық экономикалық одақ тұтастай алғанда экономиканы дамыту үшін және атап айтқанда Аграрлық-өнеркәсіптік кешен (АӨК) үшін ерекше институционалдық жағдайлар жасайды. Бір жағынан, тауар нарықтарының шекаралары кеңеюде, екінші жағынан, оның ішінде ішкі қазақстандық нарықта бәсекелестік күшейе түсуде. Бұл тамақ

өнімдерін өндірушілер үшін өз өнімдерінің сапасын арттыруға жаңа сыртқы ынталандырулар жасайды және өндірушілерді мемлекеттік қолдау бағдарламаларының барлығы, олардың қызметін шаруашылық жүргізудің жаңа технологияларын жаңғыртуға және игеруге бағдарланғаны үшін мемлекетке жауапкершілік жүктейді.

2. Сонымен қатар, шешім қабылдау кезінде агробизнес жалпы адамзаттық мәселелерді шешу міндеттерін басшылыққа алмайтынын, бірақ неғұрлым өзекті категориялар - бизнестің рентабельділігін арттыру, оның нарықтағы үлесін кеңейту және капиталдандыруды ұлғайту туралы түсіну керек.

3. Сандық жүйелер қондырғыларды автоматтандыру есебінен жабдықтың тиімдірек жұмыс істеуін қамтамасыз етеді, әр түрлі ақпараттарды оңтайландыру үшін көптеген мәліметтерді талдауға мүмкіндік береді, мысалы, енгізілген тыңайтқыштар туралы, кәсіпорынның жалпы KPI, ауа-райы, кірістілік және басқалар, өндіріс шығындарын азайту және шектеулі пайдалану ресурстары.

4. ЕО-ның көптеген елдерінде цифрлық технологияларды енгізу мәселесі фермерлермен де, салалық кәсіподақтармен де, аграрлық секторды дамыту үшін жаңа форматтар үшін ең қолайлы және өзекті заңнамалық базаны ұсынуға тырысатын реттеушілермен де көптен бері талқыланып келеді.

5. Агроөнеркәсіптік кешенге жаңа технологияларды енгізу тиімділігі қолданылатын ауыл шаруашылық техникаларымен ажырамас байланысты және оның жаңашылдық деңгейіне, өнімділігі мен сенімділігіне байланысты.

Әдебиеттер тізімі

1 Государственная программа «Цифровой Казахстан» на 2017-2020 годы от 12 декабря 2017 года № 827 / [Электронный ресурс]. -2017.- URL: <http://www.economy.gov.kz> (дата обращения 13.09.2019).

2 Аганбегян, А.Г. Устойчивый рост сельского хозяйства и его финансовое обеспечение / А.Г. Аганбегян // Деньги и кредит. – 2017. – № 7. – С. 3–9.

3 Муканова, А. Цифровизация как путь к успеху/ А. Муканова // Казахстанская правда.- 2017. -14 сентября.

4 Программы по развитию агропромышленного комплекса в Республике Казахстан «Агробизнес-2017» [Электронный ресурс]. - 2013.- URL: <http://www.online.zakon.kz> (дата обращения 26.09.2019).

5 Вартанова, М.Л. Перспективы цифровизации сельского хозяйства как приоритетного направления импортозамещения/ М.Л. Вартанова, Е.В. Дробот // Экономические отношения. – 2018. – Том 8. – № 1. – С. 1-18.

6 Послание Первого Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» [Электронный ресурс]. – 2017.- URL: <http://www.akorda.kz> (дата обращения 07.09.2019).

7 Программа по развитию агропромышленного комплекса в Республике Казахстан «Агробизнес-2017» [Электронный ресурс]. - 2017.- URL: <http://www.online.zakon.kz> (дата обращения 26.09.2019).

8 Байгабулова, К.К. Цифрландыру Қазақстан Республикасының сүт саласының инновациялық даму факторы ретінде / К.К. Байгабулова, Е.А. Ахмедьяров, Г.К. Алтыбаева // Проблемы агорынка. – 2019. - №2. – Б.146-151.

9 Чкония А., Мешков И.А. Состояние кластерного развития в государствах – участниках ЕАБР [Электронный ресурс]. – 2019.- URL: <http://www.eabr.org> (дата обращения 10.10.2019).

References

1 State program "Digital Kazakhstan" for 2017-2020 of December 12, 2017 No. 827 / [Electronic resource]. -2017.- URL: <http://www.economy.gov.kz> (date of access 13.09.2019).

2 Aganbegyan, A.G. Sustainable growth of agriculture and its financial support / A.G. Aganbegyan // Money and Credit.- 2017. - No. 7. - P. 3–9.

3 Mukanova, A. Digitalization as a path to success / A. Mukanova // Kazakhstanskaya Pravda.- 2017. -14 September.

4 Programs on agro-industrial complex development in the Republic of Kazakhstan "Agro-business-2017" [Electronic resource]. -2013.- URL: <http://www.online.zakon.kz> (date of access: 26.09.2019).

5 Vartanova, M. L. Prospects for the digitalization of agriculture as a priority direction of import substitution / M.L. Vartanova, E.V. Drobot // Economic Relations. - 2018. - Volume 8. - No. 1. - P. 1-18.

6 Message of the First President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan dated January 31, 2017. "The third modernization of Kazakhstan: global competitiveness" [Electronic resource]. - 2017.- URL: <http://www.akorda.kz> (date of access 07.09.2019).

7 Program on agro-industrial complex development in the Republic of Kazakhstan "Agro-

business-2017" [Electronic resource]. -2017.- URL: <http://www.online.zakon.kz> (date of access 26.09.2019).

8 Baigabulova, K.K. Digitization as a factor of innovative development of dairy industry of the Republic of Kazakhstan / K.K. Байгабулова,

Е.А. Ахмедьяров, Г.К. Altybaeva // Problems of AgriMarket. - 2019. - №2. - P.146-151.

9 Chkonia A., Meshkov I.A. The state of cluster development in the EDB member States [Electronic resource]. - 2019.- URL: <http://www.eabr.org> (date of access 10.10.2019).

Информация об авторах:

Утегулова Бакытгуль Сейсебековна, доктор PhD, ассоциированный профессор кафедры «Менеджмент и маркетинг», Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, Алматы, Казахстан, bakhyt_u@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0609-6563>

Жарылқасын Жарылқап Қойбақұлы, докторант PhD, Университет «Туран», Алматы, Казахстан, jarylqap@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4133-780>

DOI: 10.46666/2020.2708-9991.05

МРНТИ 68.75.01

УДК 338.43

<https://agroeconom.kz>

**РАЗВИТИЕ РЕГИОНАЛЬНОГО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ Өңірлік ауыл шаруашылығын дамыту

**DEVELOPMENT OF REGIONAL AGRICULTURE
IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Г.К. КУРМАНОВА*

к.э.н., доцент

Б.Б. СУХАНБЕРДИНА

к.э.н., доцент

Б.А. УРАЗОВА

магистр экономических наук

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет,

Уральск, Казахстан

*gulnara.ru@mail.ru

Г.К. КУРМАНОВА*

э.ф.к., доцент

Б.Б. СУХАНБЕРДИНА

э.ф.к., доцент

Б.А. УРАЗОВА

экономика ғылымдарының магистрі

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал, Қазақстан

G.K. KURMANOVA*

C.E.Sc., Associated Professor

B.B. SUKHANBERDINA

C.E.Sc., Associated Professor

B.A. URAZOVA

Master of Economic Sciences

West Kazakhstan Innovative-Technological University, Uralsk, Kazakhstan

Аннотация. Авторы отмечают значимость исследуемой темы, поскольку на региональном уровне решаются важные задачи устойчивого развития АПК: оптимизация инвестирования, рост объемов производства, повышение занятости активного населения, развитие инновационной деятельности. Государственная поддержка сельского хозяйства и бизнес-процессы позволяют обеспечить решение этих задач. Данные в сфере агропромышленного комплекса охватывают макроуровень (аграрное производство в целом), мезоуровень

Андапта. Авторлар зерттелетін тақырыптың маңыздылығын атап өткен, өйткені аймақтық деңгейде агроөнеркәсіптік кешенді тұрақты дамытудың маңызды міндеттері шешіледі: инвестицияларды оңтайландыру, өндіріс көлемінің өсуі, белсенді халықтың жұмыспен қамтылуын арттыру, инновациялық қызметті дамыту. Ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау және бизнес-процестер осы міндеттердің шешілуін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Агроөнеркәсіптік кешен саласындағы деректер макро деңгейді (тұтастай алғанда аграрлық өндіріс), мезодеңгейді (әртүрлі салалар мен іскерлік белсенділік кәсіпорындарының салааралық шаруашылық байланыстары), микродеңгейді (жекелеген ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер) қамтиды. Қазақстан Республикасының өңірлері бойынша есептік деректер келтірілген: ауылдардағы халық саны, қала мен ауыл тұрғындарының арақатынасы, ауыл халқының өсу қарқыны, оның үлес салмағы. Саладағы жалпы ішкі өнімнің мөлшері талданған. Оның дамуына қай өңірлер үлкен үлес қосатыны анықталған. Өңірлік деңгейде мал мен құс санының, мал шаруашылығы өнімдерінің негізгі түрлерінің көлемінің көрсеткіштері зерттелген, өйткені олар мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуді сипаттайды. Рентабельділіктің өсуіне, органикалық өнім өндіруге байланысты отандық аграрлық сектордағы ұдайы өндіру процестерін айқындайтын заңнамалық негіз айқындалған. Елдің АӨК-дегі өңірлік ерекшеліктер, үрдістер мен перспективалар белгіленген. Статистикалық деректерді пайдалана отырып, өңірлердің агроөнеркәсіптік өндірісіне баға берілген. Ауыл шаруашылығын дамыту ұлттық егемендіктің, ауылдық аумақтарды тұрақты дамытуға бағытталған мемлекеттік аграрлық саясаттың негізі болып табылады деген тұжырым жасалған.

44

Key words: agricultural economy, region, agro-industrial complex, economic growth, peasant (private) farm, production, modernization, food security, rural areas, potential.

Введение. Институциональные трансформации казахстанского сельского хозяйства в концентрированной форме фиксируют положительные и отрицательные тенденции, обусловленные реформированием аграрной экономики. В аграрном секторе отрицательные тенденции продолжают сохранять остроту: отчуждение сельскохозяйственных угодий из оборота, низкая заработная плата по сравнению с другими видами деятельности (например, финансы, страхование), что влияет на уровень занятости в сельской местности, техническая и технологическая недооснащенность, низкая урожайность сельскохозяйственных культур и продуктивность сельскохозяйственных животных, дефицит специализированных кадров, снижение квалификации, падение реальных доходов производителей, постоянный рост неравенства цен на сырье, продукцию, сокращение объектов социальной инфраструктуры, высокий уровень износа основных средств (80%), темп обновления основных средств в Казахстане 2% в сравнении с 12% в странах ОЭСР [1].

Негативные тенденции в аграрной сфере влияют на экономику страны в целом через низкую производительность труда, сужение аграрного рынка, малый удельный вес сельского хозяйства в общем объеме продукции.

На положительный системный эффект в аграрной отрасли влияют: прямая и косвенная финансовая поддержка агропромышленного комплекса за счет средств республиканского или региональных бюджетов, сформированная система бюджетной помощи в виде бюджетных субсидий, налоговые льготы. Важное значение имеют стимулирование целевого использования земель сельскохозяйственного назначения, механизмы кредитования и страхования, совершенствование соответствующего законодательства. Большую актуальность приобретают рост инвестиций, близость крупных рынков сбыта, реализация государственных программ, например, «Еңбек», национальные программы развития отдельных отраслей – молочного и мясного животноводства.

Материал и методы исследования. Анализ научных концепций, сформировавшихся при исследовании методологических

проблем развития регионального сельского хозяйства в условиях современной экономики, позволяет определить научное поле для собственных исследований в данной сфере. Региональная агроэкономика как институциональная форма имеет существенный потенциал для народного хозяйства. Данный тезис рассматривается многими учеными, занимающимися вопросами исследования региональной экономики.

Информационная база включает следующие компоненты: источниковую базу представили законодательные акты Республики Казахстан в аграрной сфере, монографии, учебные пособия, материалы научных конференций, освещающие различные аспекты темы. Также информационную базу исследования составили официальные материалы Комитета по статистике МНЭ РК, материалы расчетов авторов. В процессе написания статьи использованы методологические подходы. Это экономико-статистический анализ, заключающийся в обобщении определенного объема статистических данных, логический метод, табличное изложение фактологической информации. Статистический подход реализован на основе метода межрегиональных сравнений. Динамическая оценка позволила проанализировать развитие регионов. Объектом исследования является аграрная экономика регионов РК. Предмет исследования – региональные показатели сельского хозяйства.

Результаты и их обсуждение. Уровень развития экономики страны и регионов определяется, в частности, эффективностью сельского хозяйства. Аграрная сфера Республики Казахстан занимает особое положение среди доминирующих комплексов материального производства. Это связано с целевым назначением сельского хозяйства, цикличностью воспроизводства, особенностями, основанными на самовоспроизводимых ресурсах и дифференциальной ренте, территориальной и отраслевой структурой.

Поступательное развитие казахстанского сельского хозяйства способствует устойчивому развитию региональной экономики, ее качественному росту. А с учетом разнообразных потребностей участников рынка приводит к повышению индустриализации коррелирующих с сельским

Аграрная политика: механизм реализации

онального продукта и ВВП страны (таблица 1), состояние рынка трудовых ресурсов

(таблица 2).

Таблица 1 – Валовой внутренний продукт в регионах Республики Казахстан, млн тенге

Регион	01.01.2019г.		01.01.2020г.		Темп прироста ВВП сельского хозяйства, %
	ВВП	ВВП сельского хозяйства	ВВП	ВВП сельского хозяйства	
РК	61 819 536,4	4 474 088,3	68 639 483,4	5 216 454,5	16,6
Центр	4 734 402,0	277 656,3	4 786 980,0	284 496,3	2,5
Север	14 433 823,3	1 537 577,4	19 857 936,5	1 641 075,3	6,7
Юг	21 940 985,9	1 687 095,4	20 691 494,0	2 181 898,4	29,3
Запад	17 120 992,4	456 789,4	19 728 485,9	475 184,5	4,0
Восток	3 589 332,8	514 969,8	3 574 587,0	633 800,0	23,1

Из таблицы 1 видно, что в Республике Казахстан за исследуемый период наблюдается положительный тренд, связанный с ростом производства продукции сельского хозяйства на 742 366,2 млн тг, или на 16,3%. В целом по стране наблюдается рост ВВП на 6 819 947 млн тг или на 11,0%. Доля ВВП сельского хозяйства в общем объеме продукции составила на 01.01.2020г. 7,6%, тогда как на 01.01.2019г. 7,2%. Наибольший вклад в производство продукции сельского хозяйства вносит юг, на его долю приходится 41,8% от общего объема

сельскохозяйственной продукции в отчетном периоде, север занимает 2 место с 31,4%.

Результативность деятельности аграрного сектора имеет прямую связь с состоянием трудового потенциала, поэтому численность сельского населения является критериальным показателем. Количество трудовых ресурсов позволяет дать оценку потенциала регионального экономического развития, отмечает Т.Д. Дегтярева [7]. Проблемным для сельских территорий является необходимое количество и квалификация трудовых ресурсов [8].

Таблица 2 – Численность городского и сельского населения в регионах Республики Казахстан, человек

Регион	01.01.2019г.		01.01.2020г.		Темп прироста сельского населения, %
	численность городского и сельского населения	сельское население	численность городского и сельского населения	сельское население	
РК	18 395 567	7 697 359	18 632 169	7 738 359	0,5
Центр	1 378 532	281 114	1 376 827	278 892	-0,8
Север	2 919 752	1 311 100	2 906 209	1 295 383	-0,2
Юг	5 942 679	4 296 841	6 007 572	4 343 961	1,1
Запад	2 833 952	1 278 929	2 882 992	1 300 251	1,7
Восток	1 378 527	529 375	1 369 635	519 872	-1,8

В целом по стране соотношение между городским и сельским населением в 2019г. 58,5% и 41,5% (в 2018г. 58,2% и 41,8%). Расчеты, проведенные в таблице, выявили достаточно высокий уровень сельского населения на юге – 72,3% в 2019г. и низкий в центре – 20,2%. Амплитуда колебания 52,1%. На севере сельское население составляет 44,6%, на западе 45,1%, на востоке 37,9% в отчетном периоде. Темп прироста сельского населения незначительный – 0,5% в 2019г. по сравнению с 2018 годом. Убытие сельского населения произошло в трех регионах, из них наибольшее на востоке. Амплитуда показателя «сельское население» на 01.01.2020г. составляет

4 065 069 человек: юг max 4 343 961 чел., min 278 892 чел. в центре.

Формирование, распределение, использование рабочей силы аграриев имеет важное значение, так как они снабжают продовольственный рынок. Однако, отсутствует рейтинг казахстанских регионов по качеству жизни сельского населения. Актуальность рейтинга связана с тем, что в сельской местности проживает около 8 млн чел., из них только на юге более 4 млн человек. В рейтинге необходимо учитывать комплексный показатель, включающий демографическую ситуацию, здоровье, уровень бедности и безработицы, безопасность проживания, инвестиции в социаль-

ную сферу, влияющую на социальную инфраструктуру, жилищный фонд, ресурсы домашних хозяйств. Рейтинг регионального качества жизни на селе является индикатором, конкретизирующим как бюджетные, так и инвестиционные расходы.

Большая территориальная протяженность Казахстана (9 место в мире по площади) обусловила то, что регионы находятся в неравных условиях. Это агроклиматические условия ведения хозяйства, приближенность к крупным рынкам сбыта, значительная территориальная удаленность регионов от центра, разнообразие ресурсов регионального развития, дифференциация регионального социально-экономического развития, например, плотность населения, обеспеченность инфраструктурой. Присутствуют регионы с относительно благоприятными условиями и относительно неблагоприятными условиями для занятия сельскохозяйственным производством, что предполагает высокий риск получения убытков. Этим объясняется дифференциация аграрных производителей. Из 221 302 крестьянских (фермерских) хозяйств в центре сосредоточено 10 739, на севере 20 695, на юге 147 906, западе 20 046, востоке 17 270. В Туркестанской области наибольшее число хозяйств 71 550 (32,3%), наименьшее в Мангистауской области 2 516 (1,1%). Хорошие природные условия позволяют получать положительные результаты аграрной деятельности, эффективно развивать растениеводство и животноводство. Воздействие природно-климатических факторов на агроэкономический рост проявляется в прогнозировании, так как на эти факторы невозможно воздействовать через менеджмент. Региональное сельскохозяйственное производство адаптируется к условиям хозяйствования.

Агропромышленный комплекс региона – основа его экономики. Показатели, отражающие состояние обеспечения национальной продовольственной безопасности – поголовье крупного рогатого скота, производство мяса и молока. Они отражают развитие продовольственной базы национального масштаба. Динамика индикаторов, рассчитанных по регионам, характеризует следующее: поголовье КРС преобладает на юге и составляет 2 828,7 тыс. гол. или 37,6%; на севере сконцентрировано 1 751,6 тыс. гол. или 23,3%. Наименьшее поголовье КРС в центре 564,8 тыс. гол. или 7,5%. На юге также наивысшее поголовье среди анализируемых регионов: коров 1

399,9 тыс. гол. или 37,1%; овец 10 164,9 тыс. гол. или 60,3%; коз 1 055,0 тыс. гол. или 46,9%; лошадей 943,7 тыс. гол. или 33,6%. Количество верблюдов наибольшее на западе 120,1 тыс. гол. или 56,1%, а наименьшее на востоке 0,6 тыс. гол. или 0,3%. Птицеводство интенсивно развивается на севере 18 943,8 тыс. гол. или 42,1% и на юге 14 030,9 тыс. гол. или 31,2%, меньше всего поголовья птицы на западе 3 276,8 тыс. гол. или 7,3%. Свиноводство развито на севере 527,7 тыс. гол., или 63,0%, на востоке наименьшее количество 67,8 тыс. гол. или 8,1%. Различия в показателях существенны. В казахстанской аграрной сфере существует региональное «аграрное неравенство» в численности скота и птицы. На юге сформирован региональный продовольственный рынок, на котором созданы условия для обеспечения продовольственной безопасности населения.

Больше всего среди регионов произведено мяса на юге 51,1 тыс. т или 38,1%, на севере 39,2 тыс. т или 29,3%. Центр занимает в этом показателе 7,4%. Юг больше всего производит молока 116,0 тыс. т или 47,1%, север 69,5 тыс. т или 28,2%. В центре этот показатель составляет 4,2%. Лидирует по производству куриных яиц север 174,5 млн шт. или 45,6%, на восток приходится 1,8% [9].

Благоприятная природно-ресурсная составляющая позволяет реализовать большое число видов экономической деятельности на локальных, региональных, национальном, международном рынке. Возможности международного рынка для реализации мяса практически не используются в отечественном животноводстве, так как низкое поголовье скота обеспечивает только внутреннее потребление [10]. Несмотря на то, что Казахстан вышел на самообеспечение говядиной в 2017г., необходимо продолжить решение проблем: постоянно меняющаяся система субсидирования в животноводстве, в их числе низкая продуктивность, обеспечение репутационной системы идентификации скота, строгого ветеринарного контроля, соответствие стандартам фитосанитарии, создание бренда национальной мясной продукции. Остро стоят вопросы минимизации ветеринарных рисков, повышение цифровизации в ветеринарии, повышение выхода телят и среднесуточных привесов. Повышению результативности в животноводстве будут способствовать правительственные меры, принятые в 2020г.: изменение залоговой политики при кредитовании закупа

5. Вопрос агроэкономического роста, несмотря на то, что является приоритетным, принимает индивидуальное значение в зависимости от конкретного региона. Агроэкономический рост является экономической доминантой комплексного развития хозяйственного комплекса регионов и страны.

10. Гриднева, Е.Е. Развитие животноводства в Республике Казахстан / Е.Е.Гриднева, Г.Ш.Калиакпарова, Н.М.Калманова // Проблемы агрорынка. – 2020. – № 2. – С.119-125.

1 Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated 04.02.2020 No. 33 Development strategy of JSC "NMH KazAgro" for 2020-2029 [Electronic resource]. - 2020. - URL:

http://www.online.zakon.kz/Document/?doc_id=34947054 (date of access: 15.06.2020)

2 Moldasheva, A.B. Food security of Kazakhstan / A.B. Moldasheva, M.T. Kantureev, A.G. Madiyeva // Problems of AgriMarket. - 2020. - No. 1. - P.11-18.

3 Law of the Republic of Kazakhstan dated July 8, 2005 No. 66-III "On public regulation of the development of agro-industrial complex and rural areas" (with amendments and additions as of 03.07.2020) [Electronic resource]. - 2020. - URL: http://www.online.zakon.kz/Document/?doc_id=30015652#sub_id=20000 (date of access: 10.06.2020)

4 Plisetskiy, E.L. Regional economics: textbook for academic Bachelor's degree / E.L. Plisetskiy, V.G. Glushkova. - M.: Yurayt, 2018. - 459 p.

5 Krutikov, V.A. Regional economy and management: textbook / V.K. Krutikov, L.A. Kosogorova, M.V. Yakunin. - Kaluga: Publishing house of AKF "Polytop", 2018. - 864p.

6 Order of the Minister of Agriculture of the Republic of Kazakhstan No. 107 of March 30,

2020 "Rules for subsidizing the increase in yield and quality of crop production" [Electronic resource]. - 2020. - URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020209> (date of access: 12.06.2020)

7 Degtyareva, T.D. Statistical analysis of labor resources of agricultural sector of the region / T.D. Degtyareva, E.A. Chulkova, A.A. Neifeld // Bulletin of the Research center of corporate law, management and venture investment of Syktyvkar State University. - 2019. - №1. - P.84-91.

8 Titkov, A.A. Labor resources of the AIC of the Republic of Kazakhstan / A.A. Titkov, A.A. Nurgalieva, T.Ya. Ernazarov // Problems of AgriMarket. - 2019. - No. 4. - P.171-176.

9 Committee on Statistics of the MNE RK [Electronic resource]. - 2020. - URL: <https://stat.gov.kz/> (date of access: 25.05.2020)

10 Gridneva, E.E. Development of animal husbandry in the Republic of Kazakhstan / E.E. Gridneva, G.Sh. Kaliakparova, N.M. Kalmanova // Problems AgriMarket. - 2020. - No.2. - P.119-125.

Информация об авторах:

Курманова Гульнара Кусаиновна, кандидат экономических наук, доцент, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, Уральск, Казахстан, gulnara.ru@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9052-2990>

Суханбердина Бибикуль Батыркаировна, кандидат экономических наук, доцент, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, Уральск, Казахстан, suhanb@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8375-6350>

Уразова Бакит Адилгереевна, магистр экономических наук, старший преподаватель, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, Уральск, Казахстан, kabdenova.68@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-9284-3301>

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК ӨНДІРІСІН
МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ ШАРАЛАРЫ**

**МЕРЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**MEASURES OF PUBLIC SUPPORT FOR AGRO-INDUSTRIAL PRODUCTION
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Н.Т. БАЙКАДАМОВ^{1*}

Э.Ф.К.

Б.А. ЖАКУПОВА²

Э.Ф.К.

С.Ж. КЕЛЬБЕТОВА²

экономика ғылымдарының магистрі

¹Академик З. Алдамжар атындағы Қостанай әлеуметтік-техникалық университеті,
Қостанай, Қазақстан

²Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

*Nurken66kst@mail.ru

Н.Т. БАЙКАДАМОВ¹

К.Э.Н.

Б.А. ЖАКУПОВА²

К.Э.Н.

С.Ж. КЕЛЬБЕТОВА²

магистр экономических наук

¹Костанайский социально-технический университет им. академика З. Алдамжар,
Костанай, Казахстан

²Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова,
Актобе, Казахстан

N.T. BAIKADAMOV¹

C.E.Sc.

B.A. ZHAKUPOVA²

C.E.Sc.

S.ZH. KELBETOVA²

Master of Economic Sciences

¹Academician Z. Aldamzhar Kostanay Social-Technical University, Kostanay, Kazakhstan

²K. Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe, Kazakhstan

Аңдатпа. Авторлар АӨК саласындағы экономикалық саясатты талдай отырып, Қазақстан Республикасының аграрлық секторын мемлекеттік қолдаудың негізгі бағыттары мен басымдықтарын зерделеген. Саланың қазіргі жағдайы мен даму үрдістеріне талдау жүргізілген. Агроөнеркәсіп өндірісінің проблемалары белгіленген. Қазақстанның аграрлық саясатын іске асыру шаралары қаралған. Пісіп-жетілген мәселелерді шешу перспективалары республика-ның аграрлық саласы үшін іске асырылып жатқан орта және ұзақ мерзімді Мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде көрсетілген. Ұлттық экономиканың маңызды секторы ретінде Ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдаудың негізгі қағидаттары қаралған. АӨК субъектілерін мемлекеттік жеңілдікпен субсидиялауға және кредиттеуге ерекше назар аударылатын агро-өнеркәсіптік кешенді мемлекеттік қолдаудың әдістері мен нысандары талданған. Агроқұрылымдарда, аграрлық еңбек нарығында жұмыспен қамту саясатының кейбір аспектілері қозғалған. Зерттеу нәтижелері бойынша азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, инновациялық даму негізінде ішкі және сыртқы нарықтарда отандық ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, кәсіпкерлік жүйесін кеңейту үшін қолайлы орта құру, саланың

Abstract. Analyzing the economic policy in the field of AIC, the authors studied the main directions and priorities of public support for agricultural sector of the Republic of Kazakhstan. The analysis of current state and development trends of the industry is carried out. The problems of agro-industrial production are outlined. The measures for the implementation of agricultural policy of Kazakhstan are considered. Prospects for solving pressing issues are shown in the framework of the medium and long-term State programs for agricultural sector of the republic. The main principles of public support for agriculture as the most important sector of national economy are considered. Methods and forms of public support for agro-industrial complex are analyzed, where special attention is paid to government preferential subsidies and lending to AIC entities. Some aspects of employment policy in agricultural entities and agricultural labor market are considered. Based on the results of the study, conclusions were done on the importance of State regulation of the country's agricultural sector for ensuring food security, increasing the competitiveness of domestic agricultural products on domestic and foreign markets based on innovative development, creating a favorable environment for expanding business system, increasing the investment attractiveness of the industry, and financial stability of commodity producers.

Key words: agricultural sector, agricultural policy, public support, subsidies, preferential subsidies, lending, employment in agricultural sector, food security.

Аграрлық саясат мемлекеттің экономикалық саясатының бір бөлігі болып табылады. Аграрлық саясат елдің азық-түлік қауіпсіздігі мен азық-түлік тәуелсіздігін, ауыл жерлердің халқының тұрмыс деңгейін арттыруды және ауылдық аумақтарды дамытуды қамтамасыз ететін агроөнеркәсіптік кешенді және оның инфрақұрылымын серпінді және тұрақты дамытуға бағытталған мемлекеттік реттеу және қолдау шараларын қамтиды.

Мемлекет ауыл шаруашылығы мен аграрлық секторды реттеуде маңызды рөл атқарады. Ауыл шаруашылығының дамыған елдерінің тәжірибесі АӨК саласындағы мемлекеттік саясат ауыл шаруашылығын дамыту үшін негізгі фактор болып табылатынын көрсетеді.

Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешені ел экономикасында маңызды рөл атқарады. Агроөнеркәсіп кешенінің рөлі ұлттық ғана емес, әлемдік ауқымда да үздіксіз өсуде. Аграрлық сектордың, аграрлық өндірістің қарқынды дамуы елдің орнықты дамуын теңдестіреді, еңбек өнімділігін ұлғайтады және жалпы халықтың өмір сүру деңгейін арттыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Негізгі нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін келесі зерттеу методологиясы қолданылды: аналитикалық фактілерді бақылау және жинау әдістері, статистикалық деректерді макроэкономикалық талдау әдісі, жүйелік, кешенді тәсіл және экономикалық зерттеулерді институционалдық талдау әдісі пайдаланылды.

Зерттеудің әдіснамалық негізін мемлекеттік бағдарламалық құжаттар құрады, ал нақты 2017-2021 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың мемлекеттік бағдарламасы, 2019 жылға осы бағдарламаны іске асыру туралы есеп, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің ресми интернет-ресурсының құжаттары мен деректері, Қазақстан Республикасы Статистика комитетінің деректері пайдаланылды.

Зерттеу фокусы аграрлық секторды мемлекеттік қолдаудың негізгі және перспективалық бағыттарын зерттеуге, аграрлық саланы дамытудың негізгі индикаторларын қарастыруға, агроөнеркәсіп кешені тұрақты дамуының негізгі мәселелерін талдауға шоғырландырылды. Зерттеу нәтижесі аграрлық саладағы іске асырылатын мемлекеттік бағдарламалар мен тұжырымдамалар шеңберінде елдің аграрлық саясатын жүзеге асырудағы негізгі бағыттар мен басымдықтарды негіздеу, Қазақстанның АӨК дамытудың мемлекеттік саясатына сәйкес аграрлық секторды одан әрі дамыту мақсаттарын айқындау болып табылады.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Қазіргі уақытта көптеген экономикалық дамыған елдердің аграрлық саясатын қалыптастырудың бағыты әр түрлі субсидиялар, дотациялар мен жеңілдіктер арқылы аграрлық секторды мемлекеттік қолдау болып табылады. Сондай-ақ шаралар еліміздің аграрлық саясатының жүзеге асыруына

тиімді және белсенді қолданылады. Біздің мемлекет неғұрлым жеңілдетілген жағдай жасап, тіркеу рәсімдерін арзандатып, түрлі органдар мен құрылымдардың бақылау тексерулерінің регламенттік мерзімін, мерзімділігі мен реттілігін белгіледі.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 16 қарашадағы №767 қаулысымен «Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасы» бекітілді. Осы мемлекеттік бағдарламалары шеңберінде іріктелген перспективалық іске асырылып жатқан және іске асырылуы жоспарланып отырған жобалар бойынша АӨК субъектілерін басымдық тәртіппен қаржыландыруды, соның ішінде субсидиялау мен несиелендіруді қамтамасыз ету бөлігінде толықтырулар енгізу жөніндегі ұсыныстарға бастама көтерді. АӨК мемлекеттік бағдарламасын іске асыру аясында АӨК басымдық бағыттары бойынша ұзақ мерзімді салалық бағдарламалар қабылданды. Бұл - ет және сүт мал шаруашылығын, құс шаруашылығын, суармалы жердерді және т.б. дамыту бағдарламалары [1].

Агроөнеркәсіптік өндірісті мемлекеттік реттеудің негізгі міндеттері осы өндірісті тұрақтандыру және дамыту, Қазақстанның азық-түлік саласындағы қауіпсіздігін қамтамасыз ету, ел халқын азық-түлікпен қамтамасыз етуді жақсарту, ауыл шаруашылығы мен ұлттық экономиканың басқа да салалары арасындағы экономикалық әріптестікті қолдау, агроөнеркәсіптік өндіріс саласындағы тауар өндірушілерді жақындастыру болып табылады. Аграрлық саясат міндеттерінің бірі, біріншіден, бәсекеге қабілетті өнім өндіретін тиімді салаларды қолдау, екіншіден, елдің азық-түлік қауіпсіздігінің қажетті деңгейін қамтамасыз ететін ауыл шаруашылығы өнімдерінің басқа түрлерін өндіруді тұрақтандыру үшін жалпы экономикалық жағдайлар қалыптастыру болып табылады [2].

Аграрлық өндірісті тұрақтандыру жөніндегі іс-шаралар АӨК-ні мемлекеттік реттеудің түрлі әдістерін көздейді. Аграрлық секторды реттеуді елдің агроөнеркәсіп кешенінің барлық жүйесін ескере отырып, кешенді қарастыру қажет. Нарықтық экономикада аграрлық сала мемлекеттік реттеу мен нарықтық тетіктерді оңтайлы ұштас-тыруды талап етеді, бұл ауыл шаруашылығындағы және онымен байланысты салалардағы макро- және микроэкономикалық процестерге аграрлық саясаттың тәжірибесін тұрақтандыру мен жетілдіру теориясын әзірлеу қажеттілігін туғызады.

Тұтастай алғанда мемлекеттің экономикалық саясатын іске асыру барысында,

оның жеке алынған өңірлерінің аграрлық дамуы тұрғысынан, сондай-ақ басым экономикалық және демографиялық трендтерді ескере отырып, аграрлық саясатты қараған жөн [3].

Қазіргі уақытта Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы (бұдан әрі – Бағдарлама) белсенді қарқынмен жүргізілуде. Мақалада авторлар осы Бағдарламаның 2019 жылғы іске асырылуына белгілі бір талдау жүргізіп, қол жеткізілген нәтижелер мен кейбір көрсеткіштерді қарастырды.

Қазіргі жағдайда АӨК және агроөнеркәсіп өндірістің ауқымынан, оның жетілуі мен жұмыс істеу тиімділігіне көп жағдайда халықтың өмір сүру деңгейін арттыру және тұтастай алғанда азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәуелді болады. Қазақстанда ауыл шаруашылығы саласын қолдау, атап айтқанда аграрлық өнімдердің отандық өндірісін дамыту, аграрлық азық-түлік нарықтарын дамыту, ауыл шаруашылық тауар өндірушілерді (АШТӨ) мемлекеттік қолдау мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Барлық дамыған елдерде ауыл шаруашылығын мемлекет едәуір дәрежеде қолдайды. Ұлттық экономиканың бұл саласы нарыққа және бәсекелестікке бейімделу деңгейі өте төмен, әлсіз дәрежеде. Аграрлық азық-түлік саясаты тұрғысынан мемлекеттік басқару және субъектілерді азық-түлік өндіру үшін де ресурстарды қамтамасыз ету үшін де ұдайы өндіру процесі кезеңдерінде барлық деңгейдегі экономикалық міндеттердің, функциялар мен салалардың елеулі бөлігін іске асыру негізінде қалыптастырылады. Аграрлық саясат мемлекеттің экономикалық саясатының ажырамас бөлігі, өнеркәсіптік саясатпен, бюджеттік және салық саясатымен, ақшанесие, әлеуметтік, инновациялық саясатпен және елдің бірыңғай экономикалық саясатының басқа да құрамдас бөліктерімен қатар болып жүзеге асырылады [4].

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің (бұдан әрі – ҚР АШМ) соңғы мәліметтері бойынша жалпы ауыл шаруашылығы өнімінің көлемі 2019 жылы 0,9%-ға артып, 5,2 трлн.теңгені құрады. Сонымен қатар, мал шаруашылығы өнімдерін өндіру 4,0%-ға өсті, ал өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндіру 1,7%-ға төмендеді. 2019 жылы аграрлық салаға 501,6 млрд.теңге инвестициялар тартылды, бұл өткен жылмен салыстырғанда 41%-ға артық (2018 жылы – 395,6 млрд. теңге). 2019 жылдың қорытындысы бойынша ауыл

шаруашылығындағы еңбек өнімділігі 2,4 млн теңгені құрады, бұл 2018 жылғы деңгейден 14%-ға артық.

ҚР АШМ атап өткендей, ауыл шаруашылығы өнімдерінің өнімділігі мен сапалық көрсеткіштеріне әсер ететін негізгі факторлар жоғары өнімді тұқымдарды пайдалана отырып, агротехнологияларды сақтау, минералдық тыңайтқыштарды енгізу, сондай-ақ машина-трактор паркін жаңарту болып табылады. Бұл бағытта министрлік жүйелі жұмыс жүргізуде [5].

Ауыл шаруашылығы министрі С.К.Омаров 2020 жылғы 4 айдағы «АӨК қорытындысы: қуаттылығын арттыру, дақылдар алқабын ұлғайту және цифрландыру» есеп беру кездесуінде 2019 жылғы агроөнеркәсіп кешенінің қорытындысы, сондай-ақ 2020 жылдың 4 айындағы саланың даму көрсеткіштері туралы баяндады. Жалпы, өткен жылы ауыл шаруашылығы жалпы өнімінің көлемі 0,9%-ға артып, 5,2 трлн. теңгені құрады. Бұл ретте ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру 4%-ға ұлғайды, ал ауа райының қолайсыздығына байланысты өсімдік шаруашылығы өнімдерінің өндірісі 1,7%-ға төмендеді. 2019 жылы салаға 501,6 млрд. теңге инвестиция тартылды, бұл өткен жылғы деңгейден 41%-ға артық. Ауыл шаруашылығының өнімділігі 2019 жылдың қорытындысы бойынша бір жұмыспен қамтылушыға шаққанда 2,4 млн теңгені құрады, бұл өткен жылғы деңгейден 14%-ға артық.

2019 жылы өнімділігі жоғары дақылдардың алқаптарын ұлғайту мақсатында егіс айналымын сақтауды ескере отырып, майлы және бұршақты дақылдар егісі ұлғайтылды, мысалы, зығыр 18,2%-ға, соя 10,7%-ға, сондай-ақ бақша көкөністері 4,7%-ға. Өртараптандыруды жүргізу нәтижесінде бидай алқабы дара дақыл егісі ретінде 11,3 млн га қысқартылды [6].

Сыртқы қауіп-қатерлердің салдарын тегістеу үшін мемлекет дағдарысқа қарсы шаралар пакетін 5,9 трлн. теңгеге іске асырылады, және бұл қаражат шағын және орта бизнесті, АӨК-ті қолдауға, инфрақұрылымды дамытуға, жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге, сондай-ақ халықтың табысын төмендетуге жол бермеуге бағытталған. Үкімет АӨК және агроөнеркәсіптік өндірісті белсенді қолдайды және қаржыландыруды Үкімет бюджет қаражаты арқылы, Қазақстан Республикасы субъектілерінің бюджеттері және бюджеттен тыс көздер есебінен жүзеге асырады.

Агроөнеркәсіп салаларын тұрақты дамыту мен мемлекеттік реттеудің негізгі міндеттері ретінде төмендегідей болып табылады:

«Еңбек» бағдарламасын іске асырудың негізгі міндеттерін атайық:

♦ еңбек нарығының қажеттілігін ескере отырып, техникалық және кәсіптік білімі бар кадрларды даярлау;

♦ еңбек нарығында сұранысқа ие біліктіліктер мен дағдылар бойынша қысқа мерзімді кәсіптік оқыту;

♦ «Мәңгілік ел жастары – индустрияға!» («Серпін») жобасы шеңберінде кадрлар даярлау;

♦ еңбек ресурстарын және қысқартылатын жұмыскерлерді қайта даярлау;

♦ «Бастау Бизнес» жобасы бойынша кәсіпкерлік негіздеріне оқыту;

♦ ауылдық елді мекендерде, шағын қалаларда, қалалар мен моноқалаларда микрокредит беруді кеңейту;

♦ ауылдық елді мекендерде және шағын қалаларда, қалалар мен моно-қалаларда берілетін кредиттерді/микрокредиттерді кепілдендіру және т.б. [8].

Аграрлық сектордағы жұмыспен қамтуды мемлекеттік қолдау маңызды және басым мәселелерінің бірі болып табылады. «Еңбек» бағдарламасы әлбетте макроэкономикалық және әлеуметтік өте маңызды рөл атқарады.

Қазақстан Республикасы АӨК дамыту-
дың 2017-2021 жылдарға арналған мем-
лекеттік бағдарламасы және «Еңбек» бағ-
дарламасы шеңберінде «ҚазАгро» Ұлттық
басқарушы холдингі АҚ компаниялар тобы-
ның оларды қаржыландыруы үшін басым
бағыттарды іске асыру жоспарында көр-
сеткіштердің орындалуын мынадай қағи-
даттар бойынша бекітілді:

- Холдинг Қазақстан Республикасының АӨК дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде басым бағыттарды іске асыру үшін ресурстарды тарту бойынша іс-шараларды жүргізуде;

- бірқатар басым бағыттар бойынша индикативті көрсеткіштерді бекіту Холдингінің қаржы және еңбек ресурстарын барынша шоғырландыруды қамтамасыз ету үшін қажет;

- Холдинг басым бағыттар шеңберінде, оның ішінде қаржы институттарын (кредиттік серіктестіктер, микрокредиттік ұйымдар, екінші деңгейдегі банктер және лизингтік компаниялар) қорландыру жолымен қаржыландыруды жүзеге асырады.

«ҚазАгро» Ұлттық басқарушы холдингіне келесі маңызды бағыттар бекітілді:

— кооперативтерді, жеке қосалқы шаруашылықтарды, шаруа және фермер қожалықтарын, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру мен қайта өңдеуге жеке кәсіпкерлерді қаржыландыру;

— жаңа кәсіпорындар құруға, жұмыс істеп тұрғандарын жаңғыртуға, кеңейтуге инвестициялық жобаларды қаржыландыру;

— шағын және орта бизнес субъектілерін қаржыландыру.

Аграрлық саясатты іске асырудағы өзекті мәселелердің бірі – бұл әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларына рұқсат етілген бағаларды реттеу және шектерде ұстау болып табылады. Қазақстан Республикасының Үкіметі әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларының тізбесін бекітеді. Бүгінде әлеуметтік маңызы бар азық-түлік өнімдерінің тізіміне (ұн, нан, макарон, қарақұмық, күріш, картоп, сәбіз, пияз, қырыққабат, қант, күнбағыс майы мен сары май, сиыр және тауық еті, сүт, айран, жұмыртқа, тұз, сүзбе) 19 азық-түлік өнімі кіреді. 2019 жылдың 9 айында осы тауарлардың бағасы 0,7%-ға өскен [қараңыз 6].

Әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарлардың бөлшек сауда бағаларының шекті мөндерін, оларға шекті рұқсат етілген бөлшек сауда бағаларының мөлшерін жергілікті атқарушы органдар бекітеді. Бағалардың негізсіз өсуіне жол бермеу, инфляцияны рұқсат етілген шектерде ұстап тұру және оған дейін сауда қызметі субъектісі осы аталған тауарларға бөлшек сауда бағаларын айқындауға құқылы елде макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету мақсатында белгіленетін бөлшек сауда бағаларының рұқсат етілген деңгейі әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарлар бөлшек сауда бағаларының шекті мәні болып табылады.

Жалпы айтқанда, Ауыл шаруашылығы министрлігі және облыстар мен Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларының әкімдіктері әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларының бағаларын тұрақтандыру мақсатында нақты шаралар қабылдап жатыр. Өңірлерде азық-түлік тауарларының өңірлік тұрақтандыру қорларын қалыптастыру жүргізіледі.

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің мәліметінше, «Қаз Агро» Ұлттық басқарушы холдингі АҚ 2019 жылы өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндіру және қайта өңдеу бойынша жаңа жобалар қаржыландырылды, мысалы өсімдік шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу, жылыжай, көкөніс және астық сақтау қоймалары құрылысы, қарқынды бақтар салу сияқты жобалардың жалпы сомасы

230,8 млрд.теңгені құрады. Ауыл шаруашылығын қаржыландыруға екінші деңгейдегі банктерді тарту үшін, оның ішінде «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасы бойынша АӨК басым салалары бойынша займдарды кепілдендірудің жаңа құралы әзірленді.

Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру туралы негізгі мақсаттар мен индикаторларға қол жеткізу бойынша Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Есебінде келесі нәтижелер атап өтілді:

♦ «Инвестициялық салымдар кезінде АӨК субъектілері шеккен шығыстардың бір бөлігін өтеу бойынша субсидиялау» мәселесі бойынша 2018 жылы нысаналы трансферттер есебінен АӨК субъектілерінің 9 821 өтінімі субсидияланды, игеру 100 %-ды құрайды;

♦ «АӨК субъектілерін қаржылық сауықтыру бағыты шеңберінде кредиттік және лизингтік міндеттемелер бойынша пайыздық мөлшерлемені субсидиялау» мәселесі бойынша 2018 жылы нысаналы трансферттер есебінен АӨК субъектілерінің 167 өтінімі субсидияланды, игеру 100%-ы құрайды;

♦ «АӨК субъектілерін кредиттеу, сондай-ақ ауыл шаруашылығы малдарын, техника мен технологиялық жабдықтарды сатып алуға лизинг кезінде сыйақы мөлшерлемелерін субсидиялау» мәселесі бойынша 2018 жылы нысаналы трансферттер есебінен АӨК субъектілерінің 19918 өтінімі субсидияланды, игеру 100 %-ды құрайды;

♦ «Өткізу нарықтарының қолжетімділігін қамтамасыз ету және өнім экспортын дамыту» мәселесі бойынша негізгі іс-шаралардың бірі кедергілерді алып тастау және сыртқы нарықтарды ашу, сондай-ақ АӨК отандық өнімдерін ілгерілету үшін трансұлттық компаниялар (ТҰК) және зәкірлі инвесторларды тарту бойынша шаралар қабылдау болып табылады;

♦ «Инвестициялық бағдарламалар шеңберінде (жүйелік негізде) экспорттық әлеуеті бар өнімдердің басым түрлері бойынша нарықтардың құрылымын зерделеу» мәселесі бойынша экспорттық нарықтарға, импорттаушы-елдердің өнімдер мен талаптарына талдау жүргізілді, соның ішінде - ЕАЭО елдері, ЕО, Иран, ҚХР, БАӘ, Ауғанстан, Бельгия, Болгария, Ұлыбритания, Германия, Гонконг, Израиль, Үндістан, Кувейт, Латвия, Литва, Моңғолия, Словакия, АҚШ, Тәжікстан, Тайланд, Түркия, Өзбекстан, Финляндия, Чехия, Жапония елдерінің, сондай-ақ басымдық экспорттық

нарықтардың және АӨК өнімдерінің 53 түрлерінің тізілімі әзірленді [қараңыз 5].

Қазіргі уақытта қазақстандық ауыл шаруашылығы өнімдері экспорттау географиясы былайша 2019 жылы әлемнің 72 еліне экспортталды.

Біздің ойымызша, Қазақстанда ауыл шаруашылығын тұрақты дамытуда өзекті мәселелерінің бірі ауыл халқының, әсіресе ауыл жастарының қалаларға және облыс орталықтарына тұрақты көші-қоны, ауылдық аумақтар есебінен өсу және шағын ауылдық аумақтардан белсенді әлеуметтік өмір мен іскерлік белсенділіктің «құлдырауы» болып табылады.

Аграрлық секторын дамытудың жоғарыда көрсетілген және басқа да мәселелерді шешу үшін қазіргі уақытта әлеуметтік-экономикалық жағдай осындай факторлармен тығыз байланысты:

- ауыл шаруашылығы кооперативтерін, ауыл шаруашылығы бірліктерін дамыту, олардың іскерлік белсенділігін арттыру;
- АӨК кешен салаларын одан әрі белсенді мемлекеттік қолдау;
- ауыл тұрғындарын нәтижелі жұмыспен қамту және жұмысқа орналастыру мәселелерін шешу;
- ауылдық аумақтарда жұмыссыз халықты жұмысқа орналастыруға көмек көрсету және осы мақсаттар үшін жеке орта, ірі шаруашылықтарды, кәсіпкерлерді тарта отырып жұмыспен қамту;
- жұмыссыз ауылдық тұрғындарды мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде кәсіпкерлік оқытуға белсенді тарту, біліктілікті арттыру [9].

Біздің пікірімізше, осы шаралардың барлығы ауыл тұрғындарының өмір сүру сапасы мен деңгейін арттыру үшін қажетті және маңызды жағдайлар болып саналады.

Қазіргі уақытта аграрлық секторын қолдауда ауылдық аумақтарды дамыту үлкен рөл атқарады. Ауылдық аумақтарды дамыту саясатының объектісі ауылдық аумақтарды және олардың әлеуетін орнықты дамыту жағдайларын жасау жөніндегі, оның ішінде урбандалған аумақ-тарда өмір сүру сапасымен алшақтықты қысқарта отырып, ауыл халқының өмір сүру сапасының жоғары деңгейін қалыптастыру, демографиялық дамудың оң көрсеткіш-теріне жағдай жасау (ауыл халқының табиғи және көші-қон өсімі, бала тууды арттыру, ауыл халқының өмір сүру деңгейін арттыру және т.б.) жөніндегі процестер болып табылады. Ауыл халқы үшін өнімді жұмыспен қамту жағдайларын жасау, ауылдың әлеуметтік инфрақұрылымын дамыту және қолайлы экологиялық ортаны қорғау және ауыл аумақтарындағы

өмірді абаттандыру ерекше маңызды болып табылады [10].

Аграрлық секторды мемлекеттік қолдау тетігін іске асыруда ұзақ мерзімді бағдарламаларды жүзеге асырылуы үлкен рөл атқарады. Елдің аграрлық саласын дамытудың ұзақ мерзімді салалық бағдарламалары 2027 жылға дейін әзірленген және жоғарыда аталған АӨК-нің жеті саласын одан әрі дамытуды қамтиды.

Дағдарысқа қарсы шаралар аясында Мемлекет басшысы қазақстандық фермерлерге көктемгі егіс жұмыстарына қосымша қаржылық көмекті «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасына енгізуді тапсырды. Қорлар тегін емес, бірақ жеңіл жағдайда беріледі. Фермерлер үшін 100 миллиард теңге 6%-ға ғана қарастырылған. Қаржыландыру «Аграрлық несие корпорациясы» «ҚазАгро» Ұлттық басқарушы холдингі АҚ және екінші деңгейлі банктер арқылы жүзеге асырылады [қараңыз 5].

Қазақстан Республикасының 2021-2025 жылдарға арналған әлеуметтік-экономикалық даму болжамына сәйкес экономикалық саясаттың басымдықтарын ескере отырып, орта мерзімді болашаққа жоспарлар экономикалық белсенділіктің өсуінің қозғаушы күші өңдеу салалары, АӨК және сервистік экономика болады.

2021 жылға арналған республикалық бюджетте шығыстардың жаңа келесі бадамалары көзделген:

- «Ауыл – Ел бесігі» арнайы жобасын іске асыру;
- «Жұмыспен қамту жол картасы 2020» арнайы бағдарламасын жүзеге асыру;
- агроөнеркәсіп кешені субъектілерін субсидиялау;
- «Бизнестің Жол Картасы – 2025» бойынша субсидиялау және кепілдік беру;
- «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасын қаржыландыруды ұлғайту [11].

Нарықтардың сұранысқа ие бәсекеге қабілетті өнімдерді өндіруді қамтамасыз ете отырып, АӨК дамыту мемлекеттік бағдарламасын одан әрі іске асыру ауыл шаруашылығы өнімдерін шығаруға қолайлы әсер етеді.

Тұжырымдар. 1. Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың мемлекеттік саясаты еңбек өнімділігін арттыру және қайта өңделген ауыл шаруашылығы өнімін экспорттау жолымен аграрлық саланың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған АӨК дамытудың мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде іске асырылатын болады.

2. Аграрлық сектор өндірістің тұрақты өсу көрсеткіштерімен сипатталады, бұл туралы 2019 жылғы қаңтар-желтоқсанда ауыл шаруашылығының жалпы өнімі өн-

дірісінің көлемі 2018 жылғы сәйкес кезеңмен салыстырғанда 0,9%-ға артып, 5 216,5 млрд. теңгені құрады. Сонымен қатар мал шаруашылығы өнімдерін өндіру 4,0%-ға өсті, өсімдік шаруашылығы 1,7%-ға төмендеді.

3. Қазіргі уақытта Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешені (АӨК) ұлттық экономиканың маңызды, стратегиялық және дамушы салаларының бірі болып табылады. Мемлекет аграрлық секторда қолайлы инвестициялық ахуалды қамтамасыз ету, ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерді қолдау, ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін жағдай жасау, аграрлық субъектілердің қаржылық жағдайын жақсарту, сондай-ақ жер қатынастарын дамыту және ауылдық аумақтардың әлеуметтік саласын жақсарту үшін барлық қажетті қадамдар жасауда [12].

4. Қазақстанның бірқатар өңірлері экономикасының аграрлық салаларды басым дамыту бағытындағы құрылымдық қайта құрулары ауылдың еңбек әлеуетінің ұдайы өндіру процесінің маңыздылығын жаңа деңгейге көтереді. Осыған байланысты ішкі көші-қон процестерін зерделеу, тиімді реттеу, оларды айқындайтын ауқымдар мен факторларды талдау, ішкі көші-қонның аграрлық сектордағы жұмыспен қамтылумен өзара байланысын негіздеу аса өзекті болып табылады.

5. Аграрлық секторы елдің ұлттық экономикасында, азық-түлік қауіпсіздігі мен азық-түлік тәуелсіздігін қамтамасыз етуде елеулі рөл атқарады. Қазақстанда үкімет агроөнеркәсіптік кешенді және ауыл шаруашылығының барлық салаларын дамытуды мемлекеттік қолдаудың кең ауқымды шараларын іске асыруда. Қазақстанның аграрлық саясатын іске асыруда орта мерзімді және ұзақ мерзімді бағдарламалар үлкен рөл атқарады.

Әдебиеттер тізімі

1 «Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 16 қарашадағы №767 қаулысы [Электрондық ресурс] // Қазақстан Республикасы нормативтік-құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. – 2020. – URL: <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000767> (қаралған күні: 25.07.2020 ж.).

2 Джусибадиева, А.К. Agrarian sector of Kazakhstan in the system of national economy // А.К. Джусибадиева, Х.Н. Мурсалова // Problems of AgriMarket. – 2017. – №2. – P.50-58.

3 Джусибадиева, А.К. Аграрная политика: оқу құралы / А.К. Джусибадиева. – Астана: С.Сейфуллин атындағы ҚАТУ, 2016. – 157 б.

4 Муравьева, М.В. Аграрлық саясат: оқу құралы / М.В. Муравьева. – Саратов: ООО «Центр социальных агроинноваций СГАУ», 2017. – 85 б.

5 «5 жыл ішінде агроөнеркәсіп субсидиялары триллион теңгеден асты – ҚР АШМ» [Электрондық ресурс] // Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығы министрлігінің ресми интернет-ресурсы. – 2020. – URL: <http://www.gov.kz/memleket/entities/moa/press/news/details/za-5-let-subsidirovaniye-agroproma-prevyshilo-trillion-tenge-msh-rk?lang=ru> (қаралған күні: 25.07.2020).

6 «2020 жылғы 4 айдағы АӨК қорытындысы: қуаттылығын арттыру, дақылдар алқабын ұлғайту және цифрландыру» [Электрондық ресурс] // Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы. – 2020. – URL: <http://www.primeminister.kz/kz/news/reviews/2020-zhylgy-4-aydagy-aok-korytyndysy-kuattylygyn-arttyru-dakyl-daralkaby-n-ulgaytu-zhane-cifrandyru-355029> (қаралған күні: 24.07.2020).

7 Долгов, В.С. Экономика сельского хозяйства: учебник для вузов / В.С. Долгов. – Санкт-Петербург: Лань, 2019. – 124 с.

8 Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» бағдарламасы // Егемен Қазақстан. – 2017. – №7(28988), 12 қантар.

9 Джусибадиева, А.К. Механизмы государственной поддержки аграрного сектора в Казахстане // А.К. Джусибадиева, Б.Муталипқызы, С.Т.Окутаева // Экономика и статистика. – 2017. – №1. – С. 67-77.

10 Симагин, Ю.А. Территориальная организация населения и хозяйства: учебное пособие / Ю.А. Симагин. – М.: Инфра-М, 2018. – С.72-74.

11 «Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуының 2021-2025 жылдарға арналған болжамы» // Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің ресми интернет-ресурсы. – [Электрондық ресурс]. – 2020. – URL: <http://www.gov.kz/memleket/entities/economy/documents/details/38445?lang=ru> (қаралған күні: 27.07.2020).

12 Джусибадиева, А.К. Food industry of Kazakhstan in the EAEU // А.К. Джусибадиева, Г.И. Ахметова, Ж. Атанязов // Problems of AgriMarket. – 2019. – №4. – P. 134-141.

References

1. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated November 16, 2018 № 766 "On approval of the State Program of Regional Development until 2020" [Electronic resource] // Information and legal system of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan. – 2020. – URL: <http://www.adilet.zan.kz/eng/docs/P1800000767> (date of access: 25.07.2020).

2 Dzhusibalieva, A.K.K. Agrarian sector of Kazakhstan in the system of national economy // A.K. Джусибалиева, X.H. Мурсалиева // Problems of AgriMarket. - 2017. - №2. - P.50-58.

3 Dzhusibalieva, A.K. Agrarian policy: textbook / Dzhusibalieva, A.K. - Astana: S. Seifullin KATU, 2016. - 157 p.

4 Muravyeva, M.V. Agricultural policy: textbook / M.V. Ants. - Saratov: LLC "Center of social agri-innovations SSAU", 2017. - 85 p.

5 "Agricultural subsidies for more than billion tenge for 5 years - Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan" [Electronic resource] // Official website of the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan. - 2020. - URL: <http://www.gov.kz/memleket/entities/moa/press/news/details/za-5-let-subsidirovaniye-agroproma-prevysilo-trillion-tenge-msh-rk?lang=ru> (date of access: 25.07.2020).

6 "Results of agribusiness for 4 months of 2020: capacity building, increase in area and digitization of crops" [Electronic resource] // Official information resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. - 2020. - URL: [http://www.primeminister.kz/en/news/reviews/2020-zhylgy-4-aydagy-aok-korytyndysy-kuatty-](http://www.primeminister.kz/en/news/reviews/2020-zhylgy-4-aydagy-aok-korytyndysy-kuatty-ly-gyn-arttyru-dakyldar-alkabyn-ulgaytu-zhancifrandyru-355029)

[ly-gyn-arttyru-dakyldar-alkabyn-ulgaytu-zhancifrandyru-355029](http://www.primeminister.kz/en/news/reviews/2020-zhylgy-4-aydagy-aok-korytyndysy-kuatty-ly-gyn-arttyru-dakyldar-alkabyn-ulgaytu-zhancifrandyru-355029) (date of access: 24.07.2020).

7 Dolgov, V.S. Agricultural Economics: a textbook for universities / V.S. Dolgov. - St. Petersburg: Lan, 2019. - 124 p.

8 "Labor" program for the development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017-2021 // Egemen Kazakhstan. - 2017. - №7 (28988), 12 January.

9 Dzhusibalieva, A.K. Mechanisms of public support for agricultural sector in Kazakhstan // A.K. Dzhusibalieva, B. Mutalipkyzy, S. T. Okutayeva // Economics and Statistics. - 2017. - No. 1. - P. 67-77.

10 Simagin, Yu.A. Territorial organization of population and economy: textbook / Yu.A. Simagin. - M.: Infra-M, 2018. - P.72-74.

11 "Forecast of socio-economic development of Kazakhstan for 2021-2025" // Official website of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. - [Electronic resource]. - 2020. - URL: <http://www.gov.kz/memleket/entities/economy/documents/details/38445?Lang=ru> (date of access: 27.07.2020).

Информация об авторах:

Байкадамов Нуркен Турарович, кандидат экономических наук, Костанайский социально-технический университет им. академика З. Алдамжар, Костанай, Казахстан, Nurken66kst@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6965-6006>

Жакупова Бакытгуль Абдрашитовна, кандидат экономических наук, старший преподаватель, Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова, Актюбинск, Казахстан, zhakupova75@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1419-5625>

Кельбетова Сандигуль Жулдыбаевна, магистр экономических наук, старший преподаватель, Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова, Актюбинск, Казахстан, kelbetovasandigul@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4045-6171>

STATE REGULATION OF AGRICULTURAL SECTOR OF KAZAKHSTAN

К.Э.Н.

Э.Ф.К.

C.E.Sc.

²JSC «Financial Academy», Nur- Sultan, Kazakhstan

60

Андапта: Жұмыстың негізгі мақсаты Қазақстан Республикасының аграрлық секторын мемлекеттік реттеу қажеттілігін негіздеу болып табылады, онсыз азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, қайта өңдеу салаларын шикізатпен жабдықтау, ішкі нарықты импорттан қорғау бойынша өзіне жүктелген міндеттерді шешу мүмкін емес. Мақалада дамыған елдер сондай-ақ экологияландыру проблемаларына, инновациялық технологияларды практикада міндетті пайдалануға тәуелді табиғи-климаттық факторлардың әсеріне ұшыраған ауыл шаруашылығы саласын қолдауды жүзеге асыратыны атап өтілген. Сонымен бірге, авторлар мемлекеттің экономикаға тікелей араласуын шектеу керек деп санайды. Ол экономикалық құралдарды: салықтарды, тарифтерді, кредит-ақша тетігін жетілдіруге бағдарлануы тиіс. Мақалада бірнеше жыл ішінде ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын қаржыландыру және олардың тиімді жұмыс істеуі үшін республикалық бюджеттен бөлінген қаражат туралы мәліметтер келтірілген. Агроөнеркәсіптік кешенді дамыту даму институт-тарының қызметімен өзара байланыста екені анықталған. Олардың жұмыс істеу практикасында туындаған проблемалар анықталған, атап айтқанда, бұл қаржы-қаражатқа, аграрлық бейіндегі құрылымдарға кредиттер беру, кредиттелетін жобалардың орындалу барысын бақылауды жүзеге асыру мәселелеріне қатысты болады. Туындаған қиындықтар осы құрылымды қайта құру қажеттілігін түсінуге әкеледі. Нәтижесінде үш қаржы институты қалады: "Аграрлық несие корпорациясы" АҚ, "ҚазАгроҚаржы" АҚ және "Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры" АҚ. Бұл өзгерістер АӨК басқару тетігін жетілдіруге ықпал ететін болады.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, государственное регулирование, господдержка, налогообложение, субсидирование, сельхозформирования, производство продукции, инвестиции, агропродовольственная политика, продовольственная безопасность.

Key words: agro-industrial complex, public regulation, public support, taxation, subsidies, agricultural formations, production, investments, agri-food policy, food security.

рального сектора, степени его возможного вмешательства являются актуальными во всех странах мира, так как от аграрного сектора зависит состояние продовольственного рынка. Поэтому комплекс мер по обеспечению продовольственной безопасности, заключающийся в эффективной, грамотной агропродовольственной полити-

ке, находится в исключительной компетенции государства и является объектом макроэкономического регулирования. Государство разрабатывает цели, задачи, принципы регулирования, на которых оно будет базироваться; использовать инструменты регулирования АПК.

Регулирование преследует цели:

- обеспечение эффективного, устойчивого развития отраслей АПК для максимального удовлетворения потребностей общества в продуктах отечественного производства;
- обеспечение продовольственной безопасности страны, стабилизация ситуации на продовольственном рынке, в первую очередь, уменьшение зависимости от импорта;
- достижение равноправных экономических отношений между всеми сферами народнохозяйственного комплекса, в первую очередь, АПК.

Материал и методы исследования.

В основу исследования проблемы государственного регулирования аграрного сектора положены стратегические цели отрасли: обеспечение продовольственной безопасности, стабилизация положения на продовольственном рынке. При этом подчеркивается, что государственное регулирование нельзя рассматривать как панацею от всех социально-экономических проблем. Следует помнить, что госрегулирование опирается на принципы, противоположные рыночным механизмам.

Между тем, АПК, как и вся экономика Казахстана, развивается в условиях рынка. Очень важно, чтобы государственное вмешательство не перешло определенную «черту», за которой наступает ослабление рыночного механизма и падает эффективность деятельности. Поэтому необходимо ограничить прямое вмешательство государства в экономику. Функции и усилия государственных органов должны быть сосредоточены на экономических рычагах, учитывающих действие законов рыночной экономики: налоги, тарифы, кредитно-денежные инструменты, разработка законов, программ и др.

Опыт развитых стран и динамика развития аграрного сектора Казахстана за годы независимости показывают, что эта сфера экономики не способна эффективно развиваться без государственной поддержки. Аграрный сектор плохо вписывается в классические рыночные отношения. Здесь не всегда срабатывают законы конкуренции, спроса и предложения, так как эффективность производства в аграрном секторе

находится в сильной зависимости от природно-климатических факторов и состояния развития сельской инфраструктуры.

В соответствии с поставленными задачами в исследовании использовались различные методы: экономико-статистические, абстрактно-логические, сравнения.

Результаты и их обсуждение. Идея государственного регулирования аграрной экономики основана на необходимости и возможности централизованного управления производством и распределением материальных благ. Предполагается, что это ускорит развитие экономики, поможет преодолеть последствия кризисных явлений, будет способствовать борьбе с социальным неравенством и т.д. Система государственного регулирования включает в себя различные способы воздействия на развитие аграрного сектора. Составной частью госрегулирования является государственная поддержка, представляющая собой совокупность различных рычагов и инструментов льготного и безвозмездного финансирования слабых в экономическом отношении предприятий и отраслей.

Переход агропромышленного комплекса Казахстана к рыночным принципам и механизмам функционирования объективно требует создания системы государственного регулирования, способной реализовать эти цели в условиях конкуренции и расширения интеграционных отношений [2]. На сегодняшний день государство не смогло построить такую систему.

Необходимость поддержки АПК вытекает из особенностей основной его отрасли – сельского хозяйства:

- сельское хозяйство реализует стратегическую задачу обеспечения продовольственной безопасности, являющейся элементом национальной безопасности;
- на объемы производства и качество продукции сельского хозяйства существенное влияние оказывают природно-климатические факторы, сезонность производства, состояние технического парка;
- эффективность производства в сельском хозяйстве не всегда зависит от усилий человека, количества и качества вложенного им труда, так как сельскохозяйственная деятельность осуществляется в различных климатических зонах и ограничена физическими возможностями земли, продуктивностью скота и другими факторами и по этой причине является рискованной, требующей значительных средств для создания страховых и резервных фондов;

Аграрная политика: механизм реализации

- главное средство производства в сельском хозяйстве – земля, которая не всегда эксплуатируется рационально. Процессам опустынивания и деградации в Казахстане подвержена значительная часть сельскохозяйственных земель. Для осуществления мероприятий по восстановлению качественного состояния земель необходимы значительные финансовые ресурсы;
- научно-технический прогресс в сельском хозяйстве внедряется медленно, в результате чего производительность труда в отрасли гораздо ниже, чем в отраслях промышленности;
- необходимость государственного регулирования диктуется также проблемами экологизации сельскохозяйственного производства;
- сельское хозяйство – слабомонопользованная отрасль экономики, а взаимодействовать ей приходится с монополистами: поставщиками средств производ-

ства, переработчиками и торговлей. Кроме того, сельское хозяйство неспособно быстро реагировать на изменения спроса;

- в сельской местности слабо развита производственная и социальная инфраструктура, что делает взаимоотношения сельхозпроизводителей с другими участниками рынка неравными.

Изучение подходов к государственной поддержке и регулированию АПК в развитых странах показывает, что правительства этих стран осуществляют значительную поддержку фермеров, так как проблемы, связанные с особенностями сельского хозяйства, возникают и в этих странах. Поэтому поддержка аграрного сектора рассматривается здесь как безусловный элемент государственной политики.

В Казахстане ежегодно увеличивается сумма бюджетного финансирования аграрного сектора (таблица) [3].

Таблица – Республиканский бюджет для аграрного сектора, тыс. тенге

Показатель	2017г.	2018г.	2019г.
Планирование, регулирование, управление в сфере сельского хозяйства, природопользования и использования земельных ресурсов	11 841 476	13 856 597	17 264 757
Создание условий для развития животноводства и производства, переработки, реализации продукции животноводства	24 064 221	21 977 907	24 433 119
Повышение доступности финансовых услуг	106 312 713	74 416 669	137 458 003
Эффективное управление водными ресурсами	28 335 736	35 689 072	40 326 783
Создание условий для развития производства, переработки, реализации продукции растениеводства	10 401 142	6 537 581	9 277 279
Управление, обеспечение сохранения и развития лесных ресурсов и животного мира	17 589 822	18 662 889	22 933 205
Повышение доступности информации о земельных ресурсах	7 569 907	9 295 209	107 330
Обеспечение поступления из сопредельных стран стока трансграничных рек в соответствии с договоренностями по водodelению	167 831	143 748	
Создание условий для развития переработки сельскохозяйственной продукции		670 029	
Повышение доступности знаний и научных исследований		8 273 133	8 858 799
Усовершенствование ирригационных и дренажных систем		5 491 578	15 083 279
ИТОГО:	206 282 848	195 014 412	286 368 315

Как видно из таблицы, сумма бюджетных средств, выделяемых на аграрный сектор, постоянно растет. Растет также и сумма государственной поддержки АПК (рисунок).

Однако существенной отдачи от вложенных средств нет: предложение товаров на рынке формируется за счет импортной

продукции, которую можно было бы производить в нашей стране. По целому ряду товаров страна находится у опасной черты, за которой наступает зависимость от иностранных поставок. По многим товарным позициям мы переступили допустимую черту продовольственной безопасности.

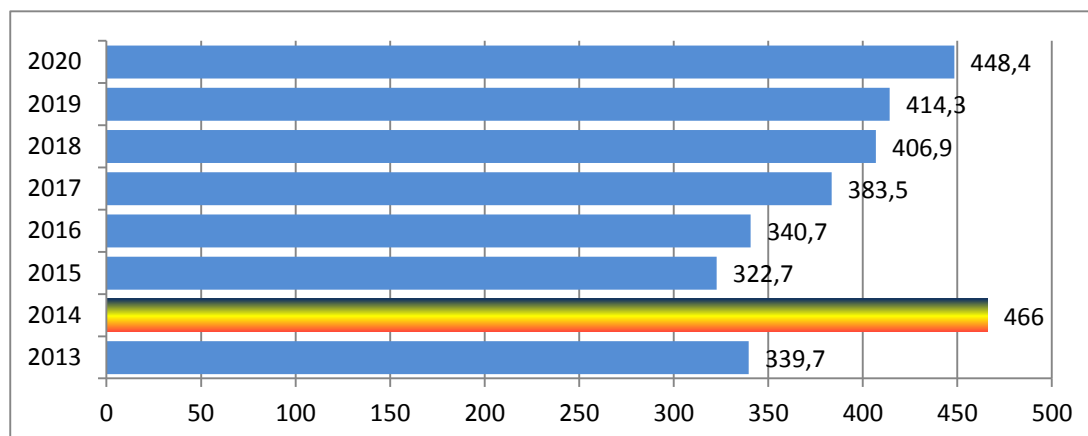

Рисунок – Государственная поддержка АПК РК, млрд. тенге

Вызывает озабоченность сырьевая направленность экспорта, в результате которой отечественные перерабатывающие предприятия загружены лишь на 40% [4].

Значительной остается доля нерентабельных аграрных предприятий: Министерство сельского хозяйства пытается решить проблему убыточности не только за счет разработки программы финансового оздоровления, но и реорганизации сельхозпредприятий путем создания новых интегрированных структур – агрофирм, агропромышленных объединений и холдингов. Для таких структур более доступны кредитные ресурсы, они могут эффективнее организовать производство, использовать новые технологии, приобретать технику и оборудование, осуществлять подготовку кадров, внедрять новые, но пока, как было указано выше, структура сельского хозяйства остается мелкотоварной.

Развитие АПК происходит через специальный финансовый институт АО «НУХ «КазАгро» (далее Холдинг), созданный в 2006 году. Его миссия – реализация государственной политики по стимулированию развития АПК Республики Казахстан путем обеспечения эффективного управления инвестиционными активами и развития корпоративной культуры. Холдинг объединяет государственные активы аграрной отрасли. В последние годы в деятельности холдинга отмечаются некоторые негативные проблемы. В целях совершенствования его деятельности и устранения возникших проблем правительством проводятся мероприятия по совершенствованию структуры, направленные на повышение эффективности проводимой холдингом работы: качественной экспертизы кредитуемых проектов, контроль за сроком их реализации и др. В результате реорганизации холдинга в его составе остались три специализированные финансовые компании:

- ♦ АО «Аграрная кредитная корпорация», осуществляет кредитование субъектов АПК, фондирование кредитных товариществ, микрофинансовых организаций, лизинговых компаний;

- ♦ АО «Фонд финансовой поддержки сельского хозяйства», в функции которого входит финансирование предприятий малого бизнеса, гарантирование займов;

- ♦ АО «КазАгроФинанс» финансирует лизинг [5].

Сельское хозяйство – одна из приоритетных отраслей экономики республики, однако его ресурсы используются не в полной мере. Необходимо акцентировать внимание на решение ряда вопросов по развитию сельскохозяйственного производства:

- крайне остро стоит земельный вопрос;
- неэффективно используется потенциал для производства экологически чистой органической продукции, востребованной не только на внутреннем рынке, но и за рубежом;

- серьезная проблема – сырьевая направленность экспорта, в результате которой отечественные перерабатывающие предприятия загружены лишь частично. Решение данных проблем позволит обеспечить рост объема сельхозпродукции в 4,5 раза [см.5].

Следует отметить, что в последние годы в АПК наметились положительные тенденции развития. Отрасли адаптируются в условиях роста интеграционных процессов, обеспечивающего их дальнейшее эффективное развитие. Решение проблем агропромышленного производства зависит от действенной политики государственной поддержки.

В условиях конкуренции требуется расширение информационно-консалтинговой поддержки предпринимательства в отрасли:

• в агропромышленном секторе Казахстана подавляющая часть продукции производится в крестьянских (фермерских) хозяйствах, преимущественно мелких. В 2019 г. численность зарегистрированных производителей сельскохозяйственной продукции выглядит следующим образом: юридические лица – 16 525 единиц, индивидуальные предприниматели – 26 092, крестьянские (фермерские) хозяйства – 203 037. Большая часть сельхозформирований приходится на домашние хозяйства населения – 1 635 636 единиц. При этом доля сельскохозяйственных предприятий в валовой продукции сельского хозяйства составляет 24,3%, индивидуальных предпринимателей и крестьянских (фермерских) хозяйств – 29,3%. Наибольшая доля аграрной продукции (46,4%) производится в хозяйствах населения [6].

♦ решение проблем АПК невозможно без поддержки государства, которое должно стать инициатором всех мер по выводу аграрного сектора на траекторию устойчивого развития. Приоритетными направлениями подъема сельского хозяйства являются расширение кооперации, развитие интеграционных процессов, возрождение

сельской промышленности [9]. Это важно не только для укрепления сферы производства и переработки сырья, но и решения социальных вопросов: создания новых рабочих мест, повышения уровня жизни и сокращения миграции сельского населения в города и пр.

Список литературы

1 Закон Республики Казахстан от 8 июля 2005 года № 66-III «О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2020 г.) [Электронный ресурс]. - 2020.- URL: <http://adilet.zan.kz> (дата обращения: 25.06.2020).

2 Кантарбаева, Ш.М. Государственное регулирование аграрного сектора Республики Казахстан / Ш.М. Кантарбаева // Проблемы агрорынка. – 2011. - № 3. - С. 84-86.

3 Закон РК «О республиканском бюджете на 2017-2019 годы [Электронный ресурс].- 2016.-URL: <http://www.online.zakon.kz> (дата обращения: 29.07.2020)

4 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» от 2 сентября 2019 [Электронный ресурс].- 2019.- URL: <http://www.akorda.kz> (дата обращения: 25.06.2020).

5 КазАгро сократил количество дочерних компаний [Электронный ресурс].- 2020.- URL: <http://www.kapital.kz> (дата обращения: 15.01.2020)

6 Статистический сборник «Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан» [Электронный ресурс].-2019.-URL: <http://www.stat.gov.kz/> (дата обращения: 28.06.2020).

7 Каменова, М.Ж. Некоторые проблемы продовольственного обеспечения в Казахстане и пути их решения / М.Ж. Каменова, К.А. Ахметова, А.А. Ахметова // Проблемы агрорынка. – 2014. - № 2. - С. 17-23.

8 Ахметова, К.А. Некоторые аспекты управления агропромышленным комплексом

/ К.А. Ахметова, А.Ж. Тержанова // Проблемы агрорынка. - 2016. - № 2. – С. 56-61.

9 Молдашев А.Б. Об основных проблемах развития АПК / А.Б. Молдашев // Проблемы агрорынка. – 2011. - № 3. - С. 5-10.

References

1 Law of the Republic of Kazakhstan dated July 8, 2005 No. 66-III "On state regulation of development of agro-industrial complex and rural areas" (with amendments and additions as of 03.07.2020) [Electronic resource]. -2020.- URL: <http://adilet.zan.kz> (date of access: 25.06.2020).

2 Kantarbaeva, Sh.M. State regulation of agricultural sector of the Republic of Kazakhstan / Sh.M. Kantarbaeva // Problems of Agri-Market. - 2011. - No. 3. - P. 84-86.

3 Law of the Republic of Kazakhstan "On the Republican Budget for 2017-2019 [Electronic resource].- 2016.-URL: <http://www.online.zakon.kz> (date of access: 29.07.2020)

4 Message of the President of the State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan "Constructive public dialogue -is the basis of stability and prosperity in Kazakhstan" dated September 2, 2019 [Electronic resource] .- 2019.- URL: <http://www.akorda.kz> (date of access: 25.06 .2020).

5 KazAgro has reduced the number of subsidiaries [Electronic resource].- 2020.- URL: <http://www.kapital.kz> (date of access: 15.01.2020)

6 Statistical collection "Agriculture, forestry and fisheries in the Republic of Kazakhstan" [Electronic resource].- 2019.-URL: <http://www.stat.gov.kz/> (date of access: 28.06.2020).

7 Kamenova, M.Zh. Some problems of food supply in Kazakhstan and their solutions / M.Zh. Kamenov, K.A. Akhmetova, A.A. Akhmetova // Problems of the agricultural market. - 2014. - No. 2. - P. 17-23

8 Akhmetova, K.A. Some aspects of agri-industrial complex management / K.A. Akhmetova, A.Zh. Terzhanova // Problems of Agri-Market. - 2016. - No. 2. - P. 56-61.

9 Moldashev A.B. On the main issues of AIC development / A.B. Moldashev // Problems of AgriMarket. - 2011. - No. 3. - P. 5-10.

Информация об авторах:

Ахметова Кулянда Айнековна, кандидат экономических наук, доцент, Астанинское представительство Центра дистанционного обучения Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза, Нур-Султан, Казахстан, ahmetova49@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7273-5706>

Тержанова Айгуль Женыс-Туыновна, кандидат экономических наук, доцент, Астанинское представительство Центра дистанционного обучения Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза, Нур-Султан, Казахстан, terra7171@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-9985-5962>

Ахметова Асель Абилкасимовна, кандидат экономических наук, АО «Финансовая академия», Нур-Султан, Казахстан, ahmetovaa75@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5115-8030>

DIRECTIONS OF PUBLIC SUPPORT FOR SMALL BUSINESSES IN KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАРУАШЫЛЫҚ ЖҮРГІЗУДІҢ ШАҒЫН НЫСАНДАРЫН
МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ БАҒЫТТАРЫ

НАПРАВЛЕНИЯ ГОСПОДДЕРЖКИ МАЛЫХ ФОРМ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ
В КАЗАХСТАНЕ

G. JAMBAYEVA¹

Senior Researcher

S.T. ZHUMASHEVA^{*1}

C.E.Sc., Associated Professor

T. MASHIROVA²

C.E.Sc.

¹Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and Rural Development,
Almaty, Kazakhstan

²M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

**torehanoba@mail.ru*

Г.А. ДЖАМБАЕВА¹

аға ғылыми қызметкер

С.Т. ЖУМАШЕВА¹

э.ф.к., доцент

Т.Н. МАШИРОВА²

Э.Ф.К

¹Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды
дамыту ғылыми-зерттеу институты, Алматы, Қазақстан

²М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,

Шымкент Қазақстан

Г.А. ДЖАМБАЕВА¹

старший научный сотрудник

С.Т. ЖУМАШЕВА¹

к.э.н., доцент

Т.Н. МАШИРОВА²

К.Э.Н

¹Казахский научно-исследовательский институт экономики агропромышленного
комплекса и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан

²Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Abstract. The relevance of the research topic lies in the importance of development of small agri-business entities for increasing production of agricultural products, increasing the level of employment and income of the rural population, solving social problems of the village. The system of public support measures for agricultural sector, developed by the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan as part of the implementation of the State Program on AIC Development for 2017-2021, which includes subsidizing production costs, property insurance, preferential taxation, investment subsidies for construction of facilities or their modernization, subsidizing the repayment of the interest rate for concessional lending. The article analyzes the main technical and economic indicators: gross agricultural output by type of activity; structure of agricultural crops, their yield, incl. in small-scale commodity farms of the republic, including general harvest of grain and oilseeds. The authors have developed proposals for the use of a new financial instrument - an agricultural receipt, which allows investors (creditors) to finance agricultural production and sale of goods in small business structures; recommendations for exemption from income tax for a period of three years for taxpayers applying special tax regimes, improving lending to agricultural enterprises by commercial banks, mechanisms that allow in the future to reduce the amount of funds allocated from the state budget to support the industry. It is concluded that the further development

of small business structures in AIC and their public support will improve socio-economic processes of the formation and functioning of all forms of family farms on the basis of meeting the needs of the population for food; to increase the employment rates of rural residents, taking into account the development of alternative directions based on cooperation and integration.

Аңдатпа. Зерттеу тақырыбының өзектілігі-ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру көлемін арттыру, ауыл халқының жұмыспен қамтылу деңгейін және табысын арттыру, ауылдың әлеуметтік проблемаларын шешу үшін шағын агробизнес субъектілерін дамытудың маңыздылығы болып табылады. АӨК дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру шеңберінде Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы Министрлігі әзірлеген аграрлық секторды мемлекеттік қолдау шараларының жүйесі қаралды, ол өнім өндірудегі шығындарды субсидиялауды, мүлікті сақтандыруды, жеңілдікпен салық салуды, объектілер құрылысына немесе оларды жаңғыртуға арналған инвестициялық субсидияларды, жеңілдікпен кредит беру кезінде сыйақы мөлшерлемесін өтеуді субсидиялауды қамтиды. Мақалада негізгі техникалық-экономикалық көрсеткіштер: қызмет түрлері бойынша ауыл шаруашылығының жалпы өнімі; ауыл шаруашылығы дақылдары егістерінің құрылымы, олардың түсімділігі, оның ішінде дәнді және майлы дақылдарды жалпы жинауды қоса алғанда, республиканың ұсақ тауарлы шаруашылықтары да талданған. Авторлар жаңа қаржы құралын – инвесторларға (кредиторларға) шағын кәсіпкерлік құрылымдарда аграрлық өндіріс пен тауар өткізуді қаржыландыруға мүмкіндік беретін аграрлық қолхатты пайдалану бойынша ұсыныстар; арнаулы салық режимдерін қолданатын салық төлеушілерді үш жыл мерзімге табыс салығын төлеуден босату, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын коммерциялық банкердің кредиттеуін, болашақта саланы қолдауға мемлекеттік бюджеттен бөлінетін ақша қаражатының көлемін қысқартуға мүмкіндік беретін тетіктерді жетілдіру жөніндегі ұсынымдар әзірледі. АӨК-дегі шағын кәсіпкерлік құрылымдарды одан әрі дамыту және оларды мемлекеттік қолдау халықтың тамақ өнімдеріне қажеттілігін қанағаттандыру негізінде отбасылық шаруашылықтың барлық нысандарының қалыптасуы мен жұмыс істеуінің әлеуметтік-экономикалық процестерін жетілдіруге; кооперация мен интеграция негізінде баламалы бағыттардың дамуын ескере отырып, ауыл тұрғындарын жұмысқа орналастыру көрсеткіштерін арттыруға мүмкіндік береді деген қорытынды жасалған.

Аннотация. Актуальность темы исследования – в важности развития субъектов малого агробизнеса для наращивания объемов производства сельхозпродукции, повышения уровня занятости и доходов сельского населения, решения социальных проблем села. Рассмотрена система мер государственной поддержки аграрного сектора, разработанная Министерством сельского хозяйства Республики Казахстан в рамках реализации Государственной программы развития АПК на 2017-2021 годы, которая включает субсидирование затрат в производстве продукции, страхование имущества, льготное налогообложение, инвестиционные субсидии на строительство объектов или их модернизацию, субсидирование погашения ставки вознаграждения при льготном кредитовании. В статье проанализированы основные технико-экономические показатели: валовая продукция сельского хозяйства по видам деятельности; структура посевов сельскохозяйственных культур, их урожайность, в т.ч. в мелкотоварных хозяйствах республики, включая общий сбор зерновых и масличных культур. Авторами разработаны предложения по использованию нового финансового инструмента – аграрной расписки, позволяющей инвесторам (кредиторам) финансировать в малых предпринимательских структурах аграрное производство и реализацию товаров; рекомендации по освобождению от уплаты налога на доход сроком на три года налогоплательщиков, применяющих специальные налоговые режимы, совершенствованию кредитования сельскохозяйственных предприятий коммерческими банками, механизмы, позволяющие в перспективе сократить объемы денежных средств, выделяемых из государственного бюджета на поддержку отрасли. Сделан вывод, что дальнейшее развитие малых предпринимательских структур в АПК и их государственная поддержка позволят совершенствовать социально-экономические процессы становления и функционирования всех форм семейного хозяйства на основе удовлетворения потребности населения в продуктах питания; повысить показатели трудоустройства сельских жителей с учетом развития альтернативных направлений на основе кооперации и интеграции.

Key words: small businesses, crop production, agricultural commodity producer, public support, subsidies, concessional lending, taxation, insurance, agricultural receipt.

Түйінді сөздер: шаруашылық жүргізудің шағын нысандары, өсімдік шаруашылығы, ауыл шаруашылығы тауарын өндіруші, мемлекеттік қолдау, субсидиялау, жеңілдікпен кредит беру, салық салу, сақтандыру, аграрлық қолхат.

Ключевые слова: малые формы хозяйствования, растениеводство, сельскохозяйственный товаропроизводитель, государственная поддержка, субсидирование, льготное кредитование, налогообложение, страхование, аграрная расписка.

Introduction. The development of small businesses in agriculture is one of the important conditions for the development of agro-industrial complex, increasing production of agricultural products, strengthening food security, increasing employment level and income of the rural population, solving social problems of rural areas.

In Kazakhstan, small businesses in 2019 produced 31% of all gross agricultural production, taking into account specialization, technology for growing crops and animals, as well as organizational and economic management conditions [1].

The practice of functioning of small businesses in agricultural sector indicates the need to increase public financial support, taking into account the specialization of specific economic entities due to its regional distribution, depending on the degree of investment with reference to the level of efficiency of agricultural production (increasing productivity of all sectors and profitability).

Subsidizing of agricultural production of small businesses should be linked to the results of their activities, the level of achievement of the set goals and organized on a long-term basis (investment subsidies, leasing of agricultural machinery and equipment, purchases of animals and poultry and provision of preferential loans).

The effective way of small business development with participation of the State in the context of the WTO makes it possible to increase the level of employment, incomes of the rural population, solve social problems of rural areas, and strengthen the country's food security.

Material and methods of research. The article focuses on public support (subsidies, lending, taxation, insurance) for small businesses in agriculture. In the process of the study, various methods of economic research were used: economic and statistical - when analyzing and assessing the current state of public support, as well as its development trends; abstract-logical method - in identifying problems and developing proposals on State regulation measures in agriculture in the Republic of Kazakhstan. The analysis of the

development of crop and livestock production sectors is carried out, and indicators of profitability of small entities in the context of the regions of Kazakhstan for 2018-2019 are presented.

The regulative - legal acts on the public support mechanism for agriculture, materials of the Committee on Statistics of the MNE of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan, as well as publications in the newspapers and magazines, Internet resources served as an information basis. We also used the results of analyzes and researches which were carried out by the authors when writing this article.

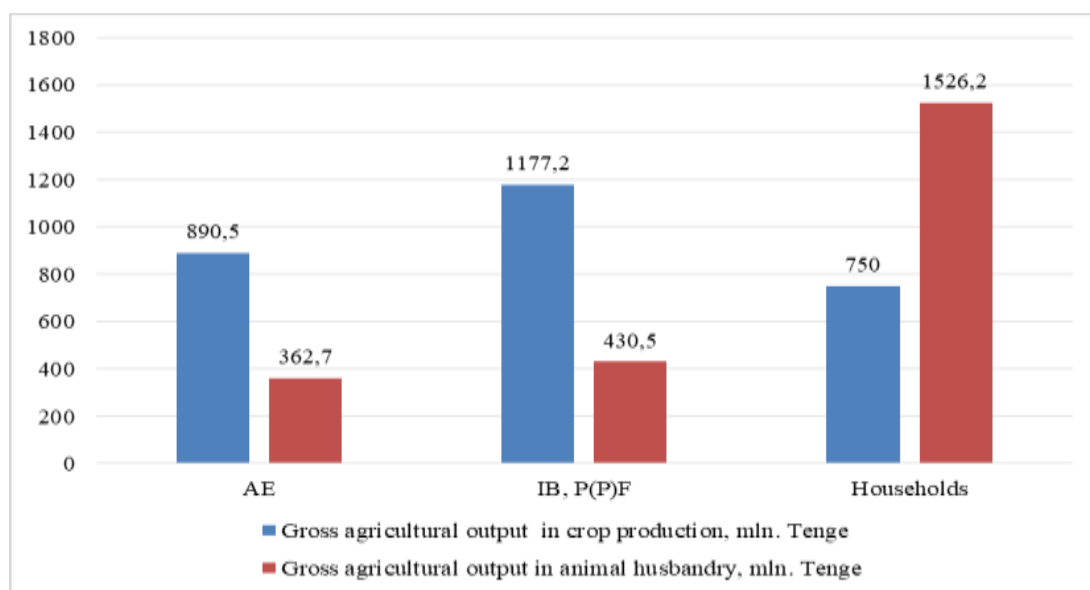
The research results can be used as information and advisory materials by agricultural entities and other interested parties.

Results and their discussion. The agro-industrial complex is one of the main sectors of economy of Kazakhstan, the satisfaction of the population's needs for food products, the provision of industry with agricultural raw materials, and food security of the State depend on the results of its activities [2].

In the Republic of Kazakhstan, small economies, which number today is 219,813 units, with agricultural land area of 60,192 thous. ha, have a very real impact on the country's economy.

In 2019, small businesses produced gross agricultural output in the amount of 1,608 bln tenge, the share of agricultural enterprises in the total volume of all categories was 24.6%, small enterprises - 31.2%, households - 44.2% (figure) [3].

The seasonal nature of production, high capital intensity, dependence on natural and climatic conditions, risks in obtaining incomes, price inelasticity of demand for food, a significant time lag between production costs and receipt of products reduce their competitiveness. However, there are problems that impede their intensive development; insufficiently high rates of production modernization; low income, difficulties in sales of manufactured products; high risks due to the specific features of agriculture; insufficient investment level.

Note: MNE RK. Gross agricultural output of the RK, 2019

Figure 1 – Gross agricultural output by type of activity, 2019

In 2019, in all categories of farms, 22 136 thous. ha were occupied by crops, including agricultural enterprises - 13 043 thous. ha (58.9%), small economies - 8 893 thous. ha (40.2%). In

the structure of sowing areas of small farms, cereal crops prevail- 5 566 thous. ha, or 62.3%, oilseeds- 1227 thous. ha (13.8%), fodder crops - 1 724 thous. ha (19%) (Table 1).

Table 1 – Structure of agricultural crops areas in the Republic of Kazakhstan, 2019

Crop type	Total	Including		
		Agricultural enterprises	Small farms	Households
The whole sown area, thous. ha	22 136	13 043	8 893	200
incl.				
Cereals, total	15 397	9 825	5 566	6
of them:				
Wheat	11 414	7 609	3 805	
Barley	2 995	1 649	1 346	
Oilseeds	2 861	1 633	1 227	1
Vegetables and melons	261	17	169	74
Potatoes	193	17	150	117
Fodder	3 277	1 541	1 724	12

Note: MNE RK, Gross harvest of agricultural crops in the RK, Volume 2, 2019

In 2019 the gross harvest of cereals by small businesses amounted to 6,180 thous. tons, or 36% of the total volume of all farms categories, oilseeds - 1,344, or 52%, potatoes - 1,443 thous. tons, or 37%, meat of all types in slaughter weight of 215 thous. tons, or 19%, milk - 1 183 tons, or 20% (table 2).

One of the important conditions for the progressive development of the AIC is the involvement of small businesses in agricultural cooperation; effective use of financial public support measures; creation of conditions for efficient use of land resources; increase in the

provision of equipment and chemical means; development of trade and logistics infrastructure; scientific- technological, personnel and information- marketing support.

The refusal from State regulation and decrease in the level of support, price disparity for agricultural and industrial products led to the destruction of large enterprises and social sphere of the village, decreased labor productivity, break in economic ties, weakening of material-technical basis, outflow of the rural population to other spheres of activity, which affected the level of food security of the country.

Table 2 – Production of main types of agricultural products by small businesses in the RK, 2019

Name of product	Volume, thous. tons	Spec. weight in total volume, %
Cereals, total	6 180	36
of them: wheat	3 593	31
Barley	1 664	43
Oilseeds	1 344	52
Vegetables and melons	4 352	67
Potatoes	1 443	37
Meat of all types in slaughter weight	215	19
Milk	1 183	20

Note: MNE RK, Gross harvest of agricultural crops in the RK, Volume 2, 2019

However, in the Republic of Kazakhstan, the potential for the small businesses development is still underestimated. Their development is quite difficult and it takes place solely thanks to their own potential and internal motivation. Small business has a number of advantages compared to large production: entering the market and leaving it does not present serious problems for them, flexibility in economic activity makes it possible to quickly respond to changes in market conditions, savings on intra-farm transportation compared to large farms, presence of many factors stimulating effective labor [4].

The system of public support measures for agriculture, including small businesses, includes subsidies for production costs, insurance, lending, preferential taxation, investment subsidies for the construction of facilities or their modernization, subsidies for the repayment of interest rate of preferential loans.

Subsidies are aimed at reimbursing the cost of purchasing fertilizers, herbicides, bio-agents (entomophages) and biological products, and others which are intended for crop processing, in the amount not exceeding the minimum market value, regardless of the country of origin. Subsidies for agricultural products become relevant especially after the adoption of the State Program on the Development of Agri-Industrial Complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021. By the results of 2019, 107 thous. agricultural producers received subsidies, of which 60-70% - small businesses in the amount of 356.3 bln tenge.

In Kazakhstan, a fundamentally new agricultural sector development system has been developed, in particular, the model of subsidizing AIC has been revised, the amounts allocated per hectare of crops, per head of livestock and redirected, more effective support measures.

Since 2019 hectare subsidies are completely excluded in crop production, from 2020 - in animal husbandry: for meat, eggs, kumys, shubat, since there is a sufficient level of self-sufficiency in these products [5,6].

In addition, the reduced subsidies will be directed to financial instruments (interest rate reimbursement, investment subsidies, agri insurance). The basic subsidies in crop production sector aimed to reduce cost of seeds, fertilizers, plant protection products and irrigation water supply have been preserved [7].

Produce unit subsidies create effective economic incentives for increased output, with emphasis on support of industrial and technological production. However, this type of public support should be temporary, until the domestic market is saturated.

In this connection, it is proposed to grade public support measures with abolition of ineffective subsidies for performance-oriented subsidies. In general, public policy is aimed at ensuring equal access to subsidies for representatives of small, medium and large businesses.

At the same time, the loan guarantee system is being improved. Since 2019 guarantees up to 30% of the loan amount are received by representatives of small and medium-sized businesses in priority areas of agriculture and those that have not enough collateral for development.

In the lending- financial infrastructure of small businesses, it is advisable to outline two independent subsystems: financial and lending. The basis of the financial subsystem is formed by the relations between economic entities regarding the formation, distribution and use of the funds, financial support for the development of all branches of agriculture.

In order to improve lending to agricultural organizations by commercial banks, the following directions can be proposed:

- development of preferential lending to agriculture for seasonal production needs;
- creation and support of trust funds for lending with the issuance of loans to direct agricultural organizations;
- development of lending cooperatives.

Investment subsidies will stimulate the renewal of the machines and tractors, promote the modernization and creation of new enterprises in AIC, including issues of import

substitution and implementation of export potential. In order to increase the productivity of farm animals, provide measures to create a solid forage base, closely related to the zonal climatic conditions.

Cooperation facilitates production and sale of products - the main development of the system of production, sales, processing of products, material and technical supply, credit, service, information and marketing services.

To solve the problem of selling agricultural products at objective prices, it is envisaged to introduce a new financial instrument - agricultural receipt, which allows the investors (creditors) to finance small farms in production of agricultural products by selling them before their actual harvest (secured by the future harvest). At the same time, restrictive mechanisms are envisaged which are based on statistical data for the last 3-5 years on yield and costs. The launch of electronic agri receipts in accordance with new financial instruments for small businesses and the supposed issue of uncertified non-issue debt securities with their subsequent redemption by supply of agricultural products or payment of debt [8].

One of the stimulating forms of support is taxation of agricultural producers. Peasant (private) farms that previously worked under a special tax regime (STR) based on the payment of a single land tax, made calculation without using cash control registers (CCR), from January 2020 they are obliged to use CCR for calculations done by means of cash and (or) payment cards.

From 01.01.2020, amendments to the Tax Code came into force in the Republic of Kazakhstan in terms of changing the object of taxation for a taxpayer applying a special tax regime for peasant or private farms based on payment of a single land tax. The unified land tax was calculated earlier on the assessed value of land plots rented or owned by peasant farm and was not tied to the turnover from the sale of agricultural products. According to the changes made to the Tax Code, the sales turnover will be imposed to the unified land tax (ULT). For example, a farm that has received income from the sale of produced or processed raw materials will be subject to a single land tax at a rate of 0.5% per calendar year. This innovation will allow taxpayers who apply special tax regimes and the recognized as micro or small business object to receive exemption from income tax for a period of three years.

At the same time, it is foreseen that taxpayers who apply special tax regimes and are recognized as micro or small businesses are exempted from paying income tax for a period of three years. Also, taxpayers working under a special tax regime for peasant and private

farms reduce by 100% the amount of the single land tax calculated in accordance with Article 704 of the Tax Code [9]. Agricultural enterprises that export manufactured products will not be able to take advantage of the tax incentive.

Public support for the agro-industrial complex should consist not only in expanding subsidies and benefits provided to enterprises, but also through the development of agro-industrial insurance. Despite the existence of insurance with State participation, fewer agricultural enterprises use insurance instruments. This tool is a fairly common method in many countries and has shown positive results. Thus, the use of mutual insurance associations and insurance companies will increase the share of insured farms in conditions of limited own funds of agricultural entities.

In agricultural production, voluntary risk insurance in crop and livestock production is foreseen. The State will subsidize not insurance payments, but the purchase of insurance policies by farmers, which can be used as additional security when issuing loans, and obtaining loans from second-tier banks [10]. This reduces costs and makes insurance processes and receipt of insurance payments transparent. These changes will make it possible to build an effective agricultural insurance system, which ultimate goal is to increase the availability of financing for the sector by protecting production from risks.

Another area of public support for the AIC should be the modernization of the applied forms of public-private partnership. Thus, the size of private investment in the industry is currently small. This is primarily due to the high risk of the industry and long payback periods. Business is not interested in investing in the development of the sector in current conditions. Consequently, in order to maximize the attraction of financial resources to the AIC, as well as with the aim of developing innovation system, it is necessary to develop and implement such agro-industrial entities of cluster type, in which the risk of investors would be minimized, for example, in the form of innovation clusters. The use of this form of public-private partnership will attract more investment to the industry by reducing business risks.

The proposed mechanisms will allow to reduce in the future the amount of funds allocated from the State budget aimed to support the sector, attract private investment, promote the accumulation of own funds of agricultural producers, which will ultimately lead to the overall increase in the efficiency and competitiveness of the republic's agri-industrial production.

Conclusion

1. In 2019, small businesses produced 31% of the total gross agricultural output, taking into account specialization, technology of growing crops and animals, as well as organizational and economic management conditions.

2. The system of public support measures for agriculture, including small forms of business include subsidizing production cost, insurance, lending, preferential taxation, investment subsidies for the construction of facilities or their modernization, subsidies for the repayment of interest rates of preferential loans.

3. Subsidizing agricultural production of small businesses should be linked to the results of their activities, level of achievement of the set goals and be organized on a long-term basis (investment subsidies, leasing of agricultural machinery and equipment, purchases of animals and poultry with provision of preferential loans).

4. Investment subsidies stimulate the renewal of the machines and tractors, promote the modernization and creation of new enterprises in the AIC, including the issues of import substitution and realization of export potential.

References

1 Code of the Republic of Kazakhstan dated October 29, 2015 No. 375-V. Entrepreneurial Code of the Republic of Kazakhstan (with amendments and additions as of 07.07.2020) [Electronic resource].- 2020. -URL: <https://www.online.zakon.kz> (20.07.20).

2 State program on agro-industrial complex development of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021, approved by the Decree of the Government of the RK dated July 12, 2018 No. 423. - Astana, 2018.- 94p.

3 Ministry of National Economy of the RK. Gross harvest of agricultural crops in the RK, Volume 2 [Electronic resource]. -2020.-URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/14/statistic/5> (date of access: 20.06.2020).

4 Nurkuzhaev Zh.M. The development potential of small businesses in agricultural production in the regions of Kazakhstan: recommendations / Zh.M. Nurkuzhaev, M.I. Sigarev. - Almaty: KazRII of AIC Economy and RD, 2018.- 38p.

5 On approval of the Rules for sub-sidizing increases in yield and quality of crop production. Order of the Min Agr. RK dated March 30, 2020. No.107. Reference control bank of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan. - Astana, 2020. - 96 p.

6 On the approval of the Rules for subsidizing the development of livestock breeding, increasing productivity and quality of livestock products. Order of the Min Agr. RK dated March 15, 2019. No. 108. Reference control bank of normative legal acts of the Republic of Kazakhstan. - Astana, 2019. - 94 p.

7 On approval of the Rules for subsidizing the cost of water supply services to agricultural producers. Order of the Min Agr. RK dated June 30, 2015 No. 6-3/ 597 (with amendments and additions as of May 26, 2020). Reference control bank of normative legal acts of the Republic of Kazakhstan. - Astana, 2020. - 76 p.

8 "On approval of the Rules for subsidizing remuneration rates in lending to agro-industrial entities, as well as leasing for the purchase of farm animals, machinery and technological equipment" dated October 26, 2018 No. 436. Reference control bank of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan. - Astana, 2020. - 72 p.

9 Code of the Republic of Kazakhstan "On taxes and other obligatory payments to the budget" (Tax Code with amendments and additions as of 02.07.2020) [Electronic resource].- 2020.- URL: <https://www.online.zakon.kz/Document/docid=36148637> (date of access: 05.07.2020).

10 Law of the Republic of Kazakhstan dated March 10, 2004 No. 533-II On compulsory insurance in crop production (with amendments and additions as of 01.01.2020). [Electronic resource]. - 2020. - URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1046884 (date of access: 20.06.2020).

Information about authors:

Jambayeva Gulzada, Senior Researcher, Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and Rural Development, Almaty, Kazakhstan, Gulzada49@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1031-5199>

Zhumasheva Saule Tokanovna, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor, Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and Rural Development, Almaty, Kazakhstan, torehanoba@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0559-5608>

Mashirova Tashikul, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor of the Department of Finance, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan, gulmira_issaeva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6905-3475>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АГРАРЛЫҚ САЛАСЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕШЕЛІК ӘРІПТЕСТІК

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В АГРАРНОЙ ОТРАСЛИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN AGRICULTURAL SECTOR
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Р.Қ. КОНУСПАЕВ*¹

Э.Ф.К.

Т.Ж. ДЕМЕСИНОВ¹

Э.Ф.К., қауымдастырылған профессор

Т.А. ТАИПОВ²

Э.Ф.К., профессор

¹Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау, Қазақстан

²Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы, Қазақстан

*konuspaev@list.ru

Р.К. КОНУСПАЕВ¹

К.Э.Н.

Т.Ж. ДЕМЕСИНОВ¹

К.Э.Н., ассоциированный профессор

Т.А. ТАИПОВ²

К.Э.Н., профессор

¹Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова,
Кокшетау, Казахстан

²Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан

R.K. KONUSPAYEV¹

C.E.Sc.

T.ZH. DEMESSINOV¹

C.E.Sc., Associated Professor

T.A. TAIPOV²

C.E.Sc., Professor

¹Sh. UalikhanovKokshetauStateUniversity,Kokshetau, Kazakhstan

²AlmatyAcademy of Economics and Statistics, Almaty,Kazakhstan

Аңдатпа. АӨК-де мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетіктерін жетілдіру бойынша теориялық тәсілдерді зерделеу және ұсынымдарды негіздеу мемлекет пен бизнес үшін өзара тиімділік жағдайында ауыл шаруашылығы өндірісінің ресурстық базасын кеңейтуге мүмкіндік беретін олардың қажеттілігі мен практикалық маңыздылығымен түсіндіріледі. Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы саласында мемлекеттік-жекешелік әріптестікті пайдалану проблемалары талданып, оның агроөнеркәсіптік кешеннің бәсекеге қабілеттілігін арттыру қажеттілігі көрсетілген. БҰҰ Азық-түлік және ауыл шаруашылығы ұйымы ұсынған агробизнесі дамытудағы МЖӨ-нің кең таралған жобаларының 4 түрі ұсынылған. Аграрлық секторда мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің белсенді дамуына кедергі келтіретін себептер анықталды: қолма-қол ақшаның болмауы; көбінесе банктен кредит алу мүмкіндігінің төмендігі; мамандардың біліктілігінің жеткіліксіздігі. МЖӨ перспективалық бағдарламалары үшін елеулі әлеуеті бар негізгі бағыттар айқындалды: өсімдік шаруашылығы және мал шаруашылығы салаларында органикалық өнім өндіру; ет өнімдері мен сүт көлемін ұлғайту; көкөніс өсіруге ғана емес, гүл өсіруге де мамандандырылған жылыжай шаруашылығын дамыту. Аграрлық өндірісте мемлекеттік-жекешелік әріптестікті пайдаланудың SWOT талдауы берілген, оның күшті жақтары мен мүмкіндіктері, әлсіз жақтары мен қауіптері көрсетілген, сондай-ақ зерттеу нәтижелері бойынша республиканың АӨК-дегі МЖӨ институтын дамытудың тұжырымдамалық бағыттары айқындалған. Мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің мынадай артықшылықтары көрсетілген: оның тетігін пайдалану ауыл шаруашылығына қосым-

Аннотация. Изучение теоретических подходов и обоснование рекомендаций по совершенствованию механизмов ГЧП в АПК продиктовано их востребованностью и практической значимостью, позволяющих на условиях взаимной выгоды для государства и бизнеса расширить ресурсную базу сельскохозяйственного производства. Проанализированы проблемы использования государственно-частного партнерства в сфере сельского хозяйства Республики Казахстан и показана его необходимость для повышения конкурентоспособности агропромышленного комплекса. Представлены 4 вида распространенных проектов ГЧП в развитии агробизнеса, предложенных продовольственной и сельскохозяйственной организацией ООН. Выявлены причины, препятствующие активному развитию государственно-частного партнерства в аграрном секторе: отсутствие наличных денег; зачастую низкая возможность получения кредита в банке; недостаточная квалификация специалистов. Определены основные направления, имеющие значительный потенциал для перспективных программ ГЧП: производство органической продукции в отраслях растениеводства и животноводства; увеличение объемов мясной продукции и молока; развитие тепличного хозяйства, специализирующегося не только на выращивании овощей, но и цветоводстве. Дан SWOT анализ использования государственно-частного партнерства в аграрном производстве, показаны его сильные стороны и возможности, слабые стороны и угрозы, а также по результатам исследования выделены концептуальные направления развития института ГЧП в АПК республики. Отражены следующие преимущества государственно-частного партнерства: использование его механизма будет способствовать привлечению дополнительных инвестиций в сельское хозяйство, модернизации производственных мощностей, повышению доходности производства, насыщению внутреннего рынка качественными и доступными продуктами питания, реализации экспортного потенциала страны, увеличению налоговых поступлений.

Түйінді сөздер: аграрлық сектор, мемлекеттік-жеке меншік әріптестік, нарық, ауыл шаруашылығы өнімдері, инвестициялар, тәуекелдер, бәсекеге қабілеттілік, агробизнес, өндіріс, жобалар, азық-түлік қауіпсіздігі, импорт, экспорт.

Key words: agricultural sector, public-private partnership, market, agricultural products, investments, risks, competitiveness, agribusiness, production, projects, food security, import, export.

сін жұмылдыруға мүмкіндік беретін маңызды артықшылықты дәлелдеді [4].

Ауыл шаруашылығындағы МЖӨ-ің белсенді дамуына кедергі келтіретін себептердің арасында мыналарды атауға болады:

◆ жеке бизнестегі ұзақ мерзімді жобаларға қызығушылықтың болмауы, өйткені меншік иелерінің көпшілігі ұзақ уақыт бойы осы салада жұмыс істеуге ниет білдірмейді, олардың мақсаты – бұл жерде және қазір ең көп ақша табу, бұл жерді күтіп ұстауға, заңдарды сақтауға және кәсіпорында жұмыс істейтін және сол ауылдық жерлерде тұратын адамдармен ұзақ мерзімді қатынастарды құруға талпынысының болмауына әкеледі. Жергілікті жерде жұмыс істегісі келетін кәсіпкерлер, әдетте, өнімді сатумен байланысты ұзақ мерзімді жоспарлар құра алмайды. Нәтижесінде ұзақ мерзімді жобаларға, оның ішінде инфрақұрылымдық жобаларға қатысу басымдық болып табылмайды;

♦ МЖӨ жобаларына қатысу үшін қа-жетті қолма-қол ақшаның жоқтығы және көбінесе банктен несиені алу мүмкіндігінің төмендігі, өйткені салық базасын барынша азайту мақсатында ауыл шаруашылық өндіріс процесінің қатысушылары өздерін қарыз қаражатын пайдалану мүмкіндігінен айырады;

♦ мамандардың жеткіліксіз біліктілігі, МЖӘ жобаларымен жұмыс жасау үшін қажетті құзыреттіліктердің болмауы, бұл ауыл шаруашылығы қызметкерлері үшін де, мемлекеттік қызметкерлер үшін де тән;

♦ заңнамалық база толық дамымаған, оны қолданудың кең таралған тәжірибесінің жоқтығы, мемлекеттің уақыт өте келе «ойын ережелерін» өзгерту мүмкіндігімен байланысты тәуекелдер, бұл бизнестің ұзақ мерзімді жобаларды жүзеге асыру ниетіне әсер етеді.

МЖӨ елеулі уақыттан бері дамыған елдерде әлеуметтік-экономикалық сипаттағы көптеген мәселелерді шешіп қана қоймай, мемлекеттік қызметтердің сапасын арттырып, сондай-ақ мемлекеттік секторға бизнестің, инновациялар мен ресурстардың жинақталған басқарушылық тәжірибесін жұмылдыруға мүмкіндік беретін маңызды артықшылықты дәлелдеді.

Алайда, бірқатар күш-жігер жұмсап, тиісті шараларды жүзеге асыра отырып, мемлекет жоғарыда аталған себептердің теріс әсерін бейтараптандыра алады немесе айтарлықтай төмендетеді және елдің аграрлық секторындағы МЖӘ әлеуетін іске асыра алады, ол мемлекеттік бағдарламамен қарастырылған. АӨК субъектілері, инвесторлар қажет болған жағдайда мемлекеттік-жеке меншік әріптестік механизмі, ақпараттандырудың қызмет көрсету моде-

лі, мемлекеттік сатып алулар және басқалар қаржыландырады [5].

Мемлекеттік басқарудың барлық деңгейлерінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту, жеке мүдделерден гөрі мемлекеттік мүддеге жету үшін қалай жұмыс істеуге болатынын білетін адамдарды тарту үшін кадрларды таңдау, айқын және түсінікті «ойын ережелері», жобалардың іске асырылуына қоғамдық бақылау, агроөнеркәсіптік кешендегі МЖӨ дамуының ықтимал бағыттарын егжей-тегжейлі қарастыратын ауыл шаруашылық үйлестіру органының болуы, МЖӨ жобаларына қатысуға ниет білдірген ауыл шаруашылық өндірушілеріне әдістемелік және ақпараттық қолдау көрсету аталған механизмнің дамуына оң әсер ететіні сөзсіз. Мемлекет пен бизнес-қоғамдастықтың тиімді өзара іс-қимылы үшін перспективалы бағыттар агротехнопарктер болуы мүмкін, олар да ауыл шаруашылығы өнімдерінің отандық экспортын қолдау алаңы бола алады [6].

МЖӨ жобаларының инвестициялық тартымдылығын арттыру және МЖӨ тетігі бойынша ұзақ мерзімді инвестициялық жобаларды жоспарлау кезінде мемлекеттің жауапкершілігін арттыру мақсатында (қолжетімділік үшін төлем) кірістердің аз көлемінің кепілі түрінде бюджеттен төленуге айқындалған қаражаттың пайда болуы мен жеке сектордың алуы арасында уақытша айырманың пайда болу тәуекелін төмендету үшін «резервтік шотты» бөлу жолымен немесе «ағымдағы шығыстар» бабының шеңберінде жұмыстардың бюджеттік жоспарлау мәселесін пысықтау қажет [7].

МЖӨ өзіне тән қасиеттері мен функцияларымен әлеуметтік-экономикалық қатынастар ретінде бәсекелестік және инновациялық артықшылықтарды біріктіретін ресурстарды басқару моделі болып табылады [8].

МЖӨ жобаларын дамыту үшін айтарлықтай әлеуетке ие негізгі бағыттардың ішінде мыналарды атауға болады:

- өсімдік және мал шаруашылығында органикалық өнімдер өндірісі және «Органикалық өнім» сауда маркасымен халықаралық нарыққа шығу;
- сапалы азық-түлікке деген ішкі сұранысты қанағаттандыру үшін ірі қара мал еті мен сүтті өндіруді ұлғайту;
- көкөніс өсіруге ғана емес, сонымен қатар гүл өсіруге мамандандырылған жылжымайларды дамыту;
- өндірілген өнімді сақтау және қайта өңдеу үшін қажетті инфрақұрылымды қайта құру және салу;

- сыртқы нарыққа шығуды жеңілдету үшін өндірілетін өнімді ішкі нарықта түпкілікті тұтынушыға жеткізудің тиісті логистикалық сызбаларын әзірлеу;

- тұқым өндірісін дамыту, кешенді тыңайтқыштар, өсімдіктерді қорғау құралдары және т.б. инфрақұрылымдық жобалар;

- білім беру саласындағы жобалар, оның ішінде ғылыми нәтижелерді тәжірибеге енгізуге, ауыл шаруашылық өндірісіне қатысушылардың қазіргі заманғы технологиялар мен фермерлік әдістер туралы ақпаратқа қолжетімділігі, жастарды ауыл шаруашылық кәсіпорындарында жұмыс істеуге тарту және т.б.

Аталған бағыттарды жүзеге асыру үшін мемлекеттік қолдауды жалғастыру ғана емес, сонымен қатар ұлттық және шетелдік жеке капиталды, оның ішінде мемлекет пен жеке сектор арасындағы әріптестік тетіктерін іске асыру негізінде белсенді тарту қажет [9]. Мемлекеттік-жекеменшік әріптестіктің күшті және әлсіз жақтарын анықтау, мүмкіндіктері мен қауіп-қатерлерін талдау төмендегі кестеде жүзеге асырылған.

Сонымен, SWOT талдауының нәтижелері Қазақстан Республикасы агроөнеркәсіптік кешеніндегі МЖӨ институтын дамытудың келесі тұжырымдамалық бағыттарын анықтайды:

- жобаланған объектілерді локализациялау үшін ресурстық базаны барынша пайдалану мақсатында жобаларды іске асыруға кластерлік тәсілді пайдалану;

- мамандарды тарту және халықтың теріс көші-қонының алдын алу арқылы агроөнеркәсіптік кешеннің адами әлеуетін теңдестірудің жедел қажеттілігіне байланысты әлеуметтік компонентті міндетті есепке алу;

- ауыл шаруашылық саласының білім беру базасының жоспарланған сұранысына сәйкес тепе-теңдік арқылы ауыл адами капиталын қалыптастыру;

- жеке қосалқы инвесторларды тартудың балама әдістерін қолдану (жеңілдетілген несиелер, лизинг).

Бұл тек негізгі, жалпы бағыттар, өйткені агроөнеркәсіптік кешеннің әр саласының өзіндік ерекшеліктері бар. Бірақ көрсетілген негіз экономиканың аграрлық секторында МЖӨ институтын дамыту үшін қажетті шарт болып табылады.

Экономикалық және әлеуметтік аспектілер арасындағы ажырамас байланыс адами капиталды сақтау мен көбейту маңыздылығын осы саладағы кез келген міндеттемелерді жүзеге асырудың негізі ретінде көрсетеді.

Кесте – АӨК мемлекеттік-жеке меншік әріптестіктің SWOT талдауы

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
- жобаларды іске асыру үшін қажетті жер ресурстарының болуы; - ауылдық жерлерде МЖӨ бағдарламаларын іске асыруда кластерлік тәсілмен ықпал ететін білім беру инфрақұрылымын дамыту қажеттілігі; - қажет болған жағдайда барлық деңгейдегі ұйымдастырушылық және жобалық қызметті синхрондау мүмкіндігі.	- агроөнеркәсіптік кешендегі МЖӨ саласындағы стратегиялық мемлекеттік басымдықтардың болмауы; - шектеулі бюджеттік ресурстар; - саланың ерекшелігі (жоғары тәуекел, табиғи факторларға тәуелділік); - сапалы кадр ресурстарының болмауы; - қаржыландыру параметрлерінің жеке серіктестің қаржылық жағдайына тәуелділігі
Мүмкіндіктер	Қауіп-қатерлер
- агроөнеркәсіптік кешендегі МЖӨ біртұтас мемлекеттік стратегиясын әзірлеу, ауылды дамыту бағдарламасымен және ауыл шаруашылық өндірісінің жоғары технологиялық деңгейге өтуімен; - ауыл шаруашылық өндірісіндегі қауіпті міндетті сақтандыру институтын енгізу; - агроөнеркәсіптік кешендегі МЖӨ жобаларын іске асыру үшін өтініш берушілердің скорингтік бағалауды жүзеге асыру	- ықтималдығы жоғары ауыл шаруашылық өндірісіндегі жоғары тәуекелдер жобаның күтілетін нәтижелерін (әсерін) төмендетуі мүмкін; - жергілікті деңгейдегі бюрократиялық және сыбайлас жемқорлық кедергілері жобаны алға жылжытуды және оны одан әрі іске асыруды қиындатуы мүмкін; - жеке серіктестің қаржылық тәуекелі жобаны қосымша несиелік қаржыландыруды тартуды қажет етуі мүмкін

Осылайша, өңірдің МЖӨ тетігінің тиімді жұмыс істеуі үшін әдістер мен құралдар экономиканың агро-өнеркәсіптік секторын дамытудың мемлекеттік мақсаттары мен міндеттерімен келісілуі тиіс [10].

Шектелген қаржыландыру жеңілдетілген несиелеу және ұйымдастырушылық көмек арқылы өздерінің өндірістік базасын кеңейтуге мүдделі жеке меншік серіктестерді МЖӨ жобаларына тартуды талап етеді.

Тұжырымдар

1. МЖӨ тетігін пайдалану аграрлық секторға қосымша инвестициялар тартуға, өндірістік қуаттылықтарды жаңғыртуға, өндіріс кірістілігін арттыруға, ішкі нарықты сапалы және қолжетімді азық-түлік өнімдерімен қанықтыруға, елдің экспорттық әлеуетін іске асыруға және салық түсімдері арқылы кірістерін арттыруға көмектеседі.

2. МЖӨ жобаларын тиімді іске асыру мемлекет тарапынан да, бизнес тарапынан да белсенді, адал және нәтижелі жұмысты қажет етеді. МЖӨ институтына мөлдірлік біртұтас цифрлық платформа арқылы беріледі, онымен өндірушілер мен тапсырыс берушілер, серіктестер, тендерлер және басқа іс-шаралар жобаны іске асыру шеңберіндегі тиісті қызметті қамтамасыз ету үшін өз әрекеттерін үйлестіре алады.

3. Еліміздің агробизнес секторы үшін мемлекеттік-жеке меншік әріптестік институты – бұл өндірістік әлеуетті дамыту перспективасы ғана емес, сонымен қатар ауылдың дәстүрлі әлеуметтік мәселесін – халықтың теріс көші-қонын, сапалы жұмыс

орындарының болмауынан ауыл тұрғындарының табысының төмендігін шешу мүмкіндігі.

4. Ауыл шаруашылық өндірісінің тиімділігін арттыру, тігінен интеграцияланған құн тізбегін құруға мүмкіндік беретін жекелеген кәсіпорындарды кластерлеу өмір сүру сапасын жақсартады және осындай өндірістер локализацияланған жерлерде адам ресурстарын шоғырландырады.

Әдебиеттер тізімі

1 Rankin, M. Public-private partnerships for agribusiness development – A review of international experiences / M.Rankin, E.GálvezNogales, P. Santacoloma, N.Mhlanga, C Rizzo. – Rome: FAO, 2016.-183p.

2 Жұмағұлов, Т.С. Агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік қолдаудың шетелдік тәжірибесін саралау. Мемлекеттік-жеке меншік механизмін қолданудың маңызы / Т.С.Жұмағұлов // Мемлекеттік-жеке меншік әріптестік.- 2020.- № 2.- Б. 28-30.

3 Солтанғазин, А.Р. Аймақтық туристік кластерлерді құрудағы мемлекеттік-жеке меншік әріптестік/ А.Р. Солтанғазин, Б.М. Серікбаева, Г.К. Исенова //Проблемы агро-рынка.-2020.-№ 1.-Б. 53–60.

4 Солтанғазин, А.Р. Жобалық тәсіл тұрғысынан Қазақстан Республикасының мемлекеттік-жеке меншік әріптестігі/ А.Р. Солтанғазин, М.А. Амирова, Г.К. Исенова// Проблемы агро-рынка.-2019.-№ 3.-Б. 68–75.

5 Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017–2021 жыл-

дарға арналған мемлекеттік бағдар-ламасы.- Астана, 2017.- 217 б.

6 Нечаев, Н.Г. Перспективы развития АПК на основе государственно-частного партнерства / Н.Г. Нечаев, А.И.Солодовник // Вестник аграрной науки.- 2017.- №6.- С. 142–147.

7 Конуспаев, Р.Қ. Мемлекеттік-жеке-меншік әріптестік: мәселелері және жетілдіру жолдары: монография / Р.Қ. Конуспаев, А.Т. Конуспаева. – Алматы: Cyber Smith, 2019.- 128 б.

8 Закирова, Э.Р. Государственно-частное партнерство: аспекты применения в аграрной сфере / Э.Р.Закирова // Вестник Воронежского государственного университета инженерных технологий.-2017.-№4.-С.260-266.

9 Голубков, М.А. Государственно-частное партнерство в области развития сельского хозяйства / М.А. Голубков // Рос-сийский внешнеэкономический вестник.– 2016.- № 9.– С. 30-40.

10 Ковалева, И.В. Устойчивое развитие сельского хозяйства в условиях государственно-частного партнерства/ И.В. Ковалева, Д.В. Рожкова // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. -2017.- №10. – С. 190-193.

References

1 Rankin, M. Public-private partnerships for agribusiness development – A review of international experiences / M.Rankin, E.GálvezNogales, P. Santacoloma, N.Mhlanga, C Rizzo. – Rome: FAO, 2016.-183p.

2 Zhumagulov, T.S. Analysis of foreign experience of public support of the agro-industrial complex. The importance of using public-private mechanism / T.S. Zhumagulov // Public-private partnership.- 2020.- № 2.- P. 28-30.

3 Soltangazinov, A.R. Public-private partnership in establishing regional tourist clusters / A.R. Soltangazinov, B.M. Serikbaeva, G.K. Isenova // Problems of AgriMarket.- 2020.- № 1.- P. 53-60.

4 Soltangazinov, A.R. Public-private partnership of the Republic of Kazakhstan in terms of project approach / A.R. Soltangazinov, M.A. Amirova, Г.К. Isenova // Problems of AgriMarket.-2019.-№ 3.-P. 68–75.

5 The State program on agro-industrial complex development of the Republic of Kazakhstan for 2017–2021.- Astana, 2017.- 217 p.

6 Nechaev, N.G. Prospects for agro-industrial complex development on the basis of public-private partnership/ N.G. Nechaev, A.I.Solodovnik // Bulletin of Agrarian Science.- 2017.- No. 6.-P. 142-147.

7 Konuspaev, R.K. Public-private partnership: problems and ways to improve: monograph / R.K. Konuspaev, A.T. Konuspaeva. - Алматы: Cyber Smith, 2019.-128 p.

8 Zakirova, E.R. Public-private partnership: aspects of application in agricultural sector / E.R. Zakirova // Bulletin of the Voronezh State University of Engineering Technologies.-2017.- No. 4.-P.260-266.

9 Golubkov, M.A. Public-private partnership in the field of agricultural development / M.A. Golubkov // Russian Foreign Economic Bulletin. - 2016. - No. 9. - P. 30-40.

10 Kovaleva, I. V. Sustainable development of agriculture in the context of public-private partnership / I.V. Kovaleva, D.V. Rozhkova // Bulletin of the Altai State Agrarian University. - 2017.- No. 10. - P. 190-193.

Информация об авторах:

Конуспаев Руслан Курмангажович, кандидат экономических наук, доцент кафедры «Финансы и менеджмент», Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, Кокшетау, Казахстан, konuspaev@list.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3120-1898>

Демесинов Талғат Жумабекович, кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, профессор кафедры «Финансы и менеджмент», Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, Кокшетау, Казахстан, demesinov73@list.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9414-5504>

Таипов Тимур Алчинович, к.э.н., профессор, профессор кафедры «Финансы», Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан, ttaipov@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2360-2077>

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНДЕГІ КӘСІПкерлік
УНИВЕРСИТЕТТЕРДІҢ РӨЛІ

РОЛЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ УНИВЕРСИТЕТОВ
В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ КАЗАХСТАНА

THE ROLE OF ENTREPRENEURIAL UNIVERSITIES
IN AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF KAZAKHSTAN

А.О. БАЗАРБАЕВ¹

э.ф.к., доцент

Б.Қ. ТУНДИКБАЕВА^{*2}

PhD докторанты

Б.Қ. КУПЕШОВА¹

экономика ғылымдарының магистрі

¹ Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан

² КИМЭП университеті, Алматы, Қазақстан

*Bakytgul@kimep.kz

А.О. БАЗАРБАЕВ¹

к.э.н., доцент

Б.К. ТУНДИКБАЕВА²

докторант PhD

Б.К. КУПЕШОВА¹

магистр экономических наук,

¹ Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

² Университет КИМЭП, Алматы, Казахстан

А.О. BAZARBAYEV¹

C. E Sc., Associated Professor

В.К. TUNDIKBAYEVA²

PhD student

В.К. KUPESHOVA¹

Master of Economic Sciences

¹ Narxoz University, Atmaty, Kazakhstan

² KIMEP University, Almaty, Kazakhstan

Аңдатпа. Авторлар ел экономикасын дамытудың жаңа инновациялық моделінің элементтерінің бірі ретінде кәсіпкерлік университеттерді қалыптастырудың рөлін көрсету және проблемаларды шешу жолдарын ұсыну мақсатын қойды. Әлемде және республикада пандемияға қарсы қалыптасқан жағдайға байланысты жоғары оқу орындарындағы ғылыми зерттеулердің аграрлық саладағы жетістіктермен өзара байланысына ерекше көңіл бөлінеді. Зерттеу және кәсіпкерлік қызметпен сипатталатын жоғары оқу орындары АҚШ, Ұлыбритания, Австралия және басқа да көптеген елдерде қауіпсіз дамып келе жатқан үштік спираль моделіне сәйкес құрылады. Ауыл шаруашылығы саласындағы ғылыми әзірлемелер тұтынушылардың талаптарына әрдайым сәйкес келе бермейтіні атап өтілді. Көбінесе олар білім беру жүйесінде белгілі емес немесе бәсекеге қабілетсіз болуы мүмкін, тәжірибе сұраныстарымен салыстыруға келмейді. Ауыл шаруашылығы кәсіпорындары өндірістің маусымдылығына және кірістердің тұрақсыздығына байланысты инновациялық технологияларды игеруге және өндіріске енгізуге арналған шығындарды қаржыландыруға мүмкіндігі жоқ. Аграрлық сектордың даму серпіні (ауыл шаруашылығының жалпы өнімі, ауыл шаруашылығы дақылдарының негізгі түрлері бойынша гектардан өнімділік, мал басының саны), ауыл шаруашылығы мамандықтарының білім беру бағдарламаларының сапасы көрсетілген. "Атамекен" Ұлттық Кәсіпкерлер палатасының рейтингтері негізінде Қазақстанда ғылымды қаржыландыруға арналған шығындар қарастырылған. Кәсіпкерлік университеттер жоғары оқу орындары мен агробизнес арасындағы қатынастарды үйлестіру проблемаларын шешудің нақты мүмкіндіктеріне ие, екі тараптың имиджін жақсартуға, олардың инвестициялық тартымдылығын және нарықтық ортадағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді.

номикалық басылымдарда және Интернет желісінде жарияланған отандық және шетелдік ғылыми дерекқорлардың талдамалық және статистикалық материалдары; заңнамалық және нормативтік актілер, сондай-ақ авторлардың жеке орындаған зерттеулерінің нәтижелері құрайды.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Білім беру жүйесі мен экономикадағы үнемі өзгеріп отыратын жағдайлар, нарықтың динамикалық жағдайында бәсекелестік артықшылықтарға ие болуға деген ұмтылыс университеттерді өздерінің білім беру бағдарламалары мен қызметін үнемі қайта құруға мәжбүр етеді.

Шетелде кәсіпкерлік университетінің моделі неғұрлым дамыған, оны қалыптастырудың тұжырымдамалық принциптерін Б.Кларк тұжырымдаған (1997). Университетті басқару мәселелерін К. Камерон, Г. Минцберг, Б. Спор және т.б. әзірленген [4].

Авторлар білім және агроөнеркәсіптік кешенді зерттеудің салалық тәсілін, білім беру нарықтарын зерттеудің жүйелік тәсілін біріктіретін жаңа пәнаралық тәсілді қарастырды. Әдістемелік тұрғыдан зерттеу отандық және шетелдік ғалымдардың ұлттық инновациялық жүйелерді дамыту, инновациялық динамиканы модельдеу, жүйелердің жалпы теориясы, әлеуметтанулық зерттеулер, сараптамалық бағалау және басқалары туралы еңбектерінде баяндалған ғылыми ережелерге негізделген.

Кәсіпкерлік типтегі университеттерде студенттерді дайындаудың міндеті студенттердің кәсіпкерлік ойлауын дамыту болып табылады. Оқу кезінде олар кез келген мамандық бойынша білім алып, бизнес жүргізудің негіздерін алуға, болашақта өз бизнесін құруға көмектесетін бизнес-жобаларға қатысуға мүмкіндік алады.

Трансформация жолына түскен университеттің профилі географиялық жағдайларды ескере отырып, елдің бір бөлігінің қолданыстағы экономикалық және географиялық жағдайларының жиынтығын сипаттайтынын айта кету керек [6].

[illegible]

Ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің жыл сайынғы өсуі байқалады, 2017 жылы ол 4 072 млрд. теңгені құрады, өткен жылмен салыстырғанда 103,0% -ға өсті, 2018 жылы ауыл шаруашылығының ЖІӨ 4 474 млрд. теңгені құрады және өсу 103,5%-ды құрады, ал 2019 жылы 5 151 млрд. теңгені құрады (1 кесте).

Ауыл шаруашылығын дамытуда инновациялар мен білікті мамандарға деген

[illegible]

жоғарыда, 1-ші кестеде алғашқы алты озаттар ұсынылған, ал 5-ші орында Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті (3.45); 6-шы орында С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті (3.31 балл); 7-ші орында С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті (3.22 балл); 8-ші орында, Қазақ ұлттық аграрлық университеті (3.04 балл); 9-шы орында А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті (3.01 балл); 10-шы орында М. Дулатов атындағы Қостанай инженерлік-экономикалық университеті (2.87 балл); 11 орында М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті (2.82 балл); 12 орында – Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (2.33 балл) (2 кесте).

Жоғары оқу орындарыдың кәсіпкерлікпен белсенді өзара іс-қимылы елдің инновациялық дамуының құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақстанның жоғары оқу орындарының агроөнеркәсіптік мамандықтарының білім беру бағдарламаларын кәсіпкерлік бағалау деңгейін анықтаудағы «Атамекен» Ұлттық кәсіпкерлік палатасы жүргізген зерттеуін қарастырамыз [7].

2 кесте – Қазақстан жоғары оқу орындарының мамандықтар бойынша білім беру бағдарламаларының рейтингі

Агрономия – 5B080100		Су ресурстары және суды пайдалану – 5B080500		Орман ресурстары және орман шаруашылығы – 5B080700		Балық шаруашылығы және балық аулау өнеркәсібі – 5B080400	
Университет	Балл	Университет	Балл	Университет	Балл	Университет	Балл
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті	3.80	Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік техникалық университеті	3.29	Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті	3.67	С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті	3.70
Семей мемлекеттік университеті	3.57	Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті	3.04	Қазақ ұлттық аграрлық университеті	3.24	Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті	2.90
М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті	3.57	Satbayev University	2.95	С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті	3.14	Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті	2.87
М.Х.Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті	3.48	М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті	3.72	С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті	2.83	Қазақ ұлттық аграрлық университеті	2.70

Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті (2.30 балл).

«Орман ресурстары және орман шаруашылығы -5B080700» мамандығы бойынша озат төрт жоғары оқуы анықталған. Олар Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті (3.67 балл); Қазақ ұлттық аграрлық университеті (3.24 балл); С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті (3.14 балл); С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті (2.83 балл).

«Балық шаруашылығы және балық аулау өнеркәсібі – 5B080400» мамандығы бойынша озат төрт жоғары оқуы анықталған. Олар: С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті (3.70 балл); Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті (2.90 балл); Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (2.87 балл); Қазақ ұлттық аграрлық университеті (2.70 балл).

Рейтинг «Атамекен» палатасы әзірлеген критерийлер негізінде жасалды, оның құрамында түлектердің орташа жалақысы, жұмыс іздеу ұзақтығы және басқа да өлшемдер ескерілген. Мамандықтар кесіндісінде бітірушілердің орташа жалақысы:

«Агрономия – 5B080100» 57 760 теңге мен 108 027 теңге аралығында;

«Су ресурстары және суды пайдалану – 5B080500» 76 153 теңге мен 150 522 теңге аралығында; «Орман ресурстары және орман шаруашылығы – 5B080700» 80 033 теңгеден 146 582 теңгеге дейін; «Балық шаруашылығы және балық аулау өнеркәсібі – 5B080400» 57 364 теңге мен 108 557 теңге аралығында.

Мамандықтар кесіндісінде жұмыс іздестіріп орналасу ұзақтығы:

«Агрономия – 5B080100» 1-6 ай аралығында; «Су ресурстары және суды пайдалану – 5B080500» 2-5 ай аралығында; «Орман ресурстары және орман шаруашылығы – 5B080700» 2-4 ай аралығында; «Балық шаруашылығы және балық аулау өнеркәсібі – 5B080400» 3-5 ай аралығында.

Рейтинг бойынша «Агрономия» мамандығы бойынша 12 жоғары оқу орны, «Су ресурстары және суды пайдалану» мамандығы бойынша 7 жоғары оқу орны, «Орман ресурстары және орман шаруашылығы» мамандығы бойынша 4 жоғары оқу орны және «Балық шаруашылығы және балық аулау өнеркәсібі» мамандығы бойынша 4 жоғары оқу орны жетекші орынға ие.

Қазақстан аграрлық ел, сондықтан ауыл шаруашылығын дамыту үшін білікті мамандар қажет. Жоғары оқу орындарында болып жатқан трансформациялар, олардың инновациялық қызмет пен кәсіпкерлік бағытындағы тәжірибесі Қазақстанның жоғары оқу орындары үшін ғылыми және практикалық қызығушылық тудырады [8].

Елдегі инновациялық қызметті дұрыс дамыту үшін адами капиталдың бәсекеге қабілеттілігін, қаржыландырудың қолжетімділігін арттыру қажет [9].

Қазақстанда кәсіпкерлік типтегі университеттерді құрудың мақсаты экономиканың ауыл шаруашылығы секторында жұмыс істей алатын, тәуекел ете алатын, инновациялылық пен бастама көрсете ала-

тын, қабылданатын шешімдер үшін жауапкершілікті өзіне ала алатын болашақ кәсіпкерлерді даярлау болуы тиіс.

Университеттердің кәсіпкерлік белсенділігі білім беру қызметтерін ұсынудан бастап олардың тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етуге дейін, барабар ұйымдастырушылық құрылым мен басқару әдісін құруды көздейтін барлық қызмет түрлерінде көрініс табуы керек [10].

Аймақтық ерекшеліктерді ескере отырып, жоғары оқу орындарын одан әрі дамыту бағыттарын таңдау, университетті аймақта өзін көрсететін «кәсіпкерлік ұйымға» айналдырудың экономикалық тетігін әзірлеу қажет.

Тұжырымдар. 1. Көптеген дамыған елдердің экономикасы ауыл шаруашылығына тікелей байланысты екендігі анықталды, сондықтан білікті аграршылар бүкіл әлемде сұранысқа ие. Сонымен қатар, ауыл шаруашылық индустриясында үнемі жаңа технологиялар, Автоматтандыру және экологиялық принциптер енгізілуде, оларды білу қазіргі заманғы мамандарға қажет.

2. «Атамекен» Ұлттық Кәсіпкерлер палатасының рейтингтері негізінде Қазақстанның ғылыми әзірлемелерді қаржыландыруға арналған шығыстары, ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің серпіні және Қазақстандағы ауыл шаруашылығы мамандықтарының білім беру бағдарламаларының сапасы талданды.

3. Агроөнеркәсіптік кәсіпкерлік құрылымдар мен жоғары оқу орындары арасындағы тиісті келісімдер негізінде қазіргі заманның талаптарына сәйкес келетін мамандарды даярлау арқылы саланың экономикасын арттыруға болатындығы анықталды, бұл аймақтық кәсіпкерлік қоғамдастықтың қатысуымен салалық және Кешенді мақсатты бағдарламаларды іске асыру салдарынан көрсеткіштердің оң динамикасында көрінеді.

4. Бірлескен күш-жігерді үйлестіру, білікті кадрлар даярлау және бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету негізінде экономиканың аграрлық секторындағы кәсіпкерлік құрылымдардың интеграциялық өзара іс-қимылының бір нысаны болып табылатын кәсіпкерлік университеттер құру қажеттілігі негізделген.

5. Тұрақты технологиялық өзгерістер жағдайында университеттің ғылыми-зерттеу қызметі ауыл шаруашылық мамандарымен бірлесе отырып, Университет жұмыс берушілермен белсенді жұмыс істейтін, оларды оқу бағдарламалары мен ғылыми әзірлемелерді әзірлеуге тартатын қажетті компонентке айналатыны анықталды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Базарбаев, А.О. Проблемы развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан и пути их решения/ А.О. Базарбаев, Б.К. Купешова // Проблемы агрорынка.- 2019. – №3. –С. 42-48.
- 2 Молдашев, А.Б. Продовольственная безопасность Казахстана / А.Б. Молдашев, М.Т. Кантуреев, А.Г. Мадиева //Проблемы Агрорынка. -2020. - №1. -С.11-18.
- 3 Чавыкина, М.А. Подготовка кадров для агропромышленного комплекса государств-членов ЕАЭС / М.А. Чавыкина //Экономика труда. – 2018. - № 1. – С. 269-283.
- 4 Shulte, P. Extrabudgetary funding and the relationship between higher education, industry and society/ P. Shulte // Higher education in Europe. - 2014. - No. 2. - P. 78-82.
- 5 Программа развития НАО «Казахский национальный аграрный университет» как национального исследовательского вуза на 2018-2022 гг.- Алматы: Айтұмар, 2017. - 83с.
- 6 Основные социально-экономические показатели Республики Казахстан [Электронный ресурс].-2020.-URL:<http://www.stat.gov.kz> (дата обращения: 26.07.2020).
- 7 Рейтинг образовательных программ ВУЗов [Электронный ресурс]. -2019.-URL: <http://www.almaty.atameken.kz> (дата обращения: 26.07.2020).
- 8 Трансформация экономики Казахстана. - Астана: IndigoPrint, 2019. – 368 с.
- 9 Шерипбаева, У.А. Роль инноваций в совершенствовании деятельности фермерских хозяйств / У.А. Шерипбаева, Н.Ш. Болтаев, Д.Р. Ахмедова // Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования.-2015.- №5 (10). - С.181-186.
- 10 Омарова, Г.Т. Предпосылки и тенденции развития предпринимательских университетов в республике Казахстан / Г.Т. Омарова // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева.- 2019.- Т.2.-№ 3. - С.112-119.

References

- 1 Bazarbaev, A.O. Issues of the agro-industrial complex development of the Republic of Kazakhstan and their solutions / A.O. Bazarbayev, B.K. Kupeshova // Problems of AgriMarket. - 2019. - No. 3. -P. 42-48.
- 2 Moldashev, A.B. Food security of Kazakhstan / A.B. Moldashev, M.T. Kantureev, A.G. Madieva // Problems of AgriMarket. -2020. - No. 1. -P. 11-18.
- 3 Chavykina, M.A. Personnel for the agro-industrial complex of the EAEU member States / M.A. Chavykina // Labor Economics. - 2018. - No. 1. - P. 269-283.
- 4 Shulte, P. Extrabudgetary funding and the relationship between higher education, industry and society/ P. Shulte // Higher education in Europe.- 2014. - No. 2. - P. 78-82.
- 5 Development program of the NJSC "Kazakh National Agrarian University" as a national research university for 2018-2022. - Almaty: Aitumar, 2017. - 83p.
- 6 Basic socio-economic indicators of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource].- 2020.-URL: <http://www.stat.gov.kz> (date of access: 26.07.2020).
- 7 Rating of the universities educational programs [Electronic resource]. -2019.-URL: <http://www.almaty.atameken.kz> (date of access: 26.07.2020).
- 8 Transformation of the economy of Kazakhstan. - Astana: IndigoPrint, 2019.- 368 p.
- 9 Sheripbaeva, U.A. The role of innovations in improving farm activities/ U.A. Sheripbaeva, N.Sh. Boltaev, D.R. Akhmedova // Innovative Economy: Prospects for Development and Improvement.-2015.- No.5 (10). - P. 181-186.
- 10 Omarova, G.T. Preconditions and trends in the development of entrepreneurial universities in the Republic of Kazakhstan / G.T. Omarova // Bulletin of the Volga University. V.N. Tatishcheva. - 2019.-V.2.-No.3. - P.112-119.

Информация об авторах:

Базарбаев Асылбек Орыншаихович, кандидат экономических наук, доцент, ассоциированный профессор, Университет Нархоз, Алматы, Казахстан, asylbek.bazarbaev@narхоз.kz, <https://orcid.org/0000-0002-3290-3349>

Тундикбаева Бакытгуль Куанышбековна, докторант PhD, старший преподаватель, Университет КИМЭП, Алматы, Казахстан, Bakytgul@kimep.kz, <https://orcid.org/0000-0001-5366-5848>

Купешова Баян Куанышбековна, магистр экономических наук, старший преподаватель, Университет Нархоз, Алматы, Казахстан, bayan.kupeshova@narхоз.kz, <https://orcid.org/0000-0002-5335-8685>

ОРГАНИЧЕСКОЕ СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО: КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ПОЗИЦИЯ

ОРГАНИКАЛЫҚ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ: ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ ҰСТАНЫМ

ORGANIC FARMING: CONCEPTUAL POSITION

В.В. ГРИГОРУК*

д.э.н., академик НАН РК

Е.В. КЛИМОВ

старший научный сотрудник

Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан

**vvnii77@mail.ru*

В.В. ГРИГОРУК

э.ғ.д., ҚР ҰҒА

Е.В. КЛИМОВ

аға ғылыми қызметкер

Қазақаграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту

ғылыми-зерттеу институты, Алматы, Қазақстан

V.V. GRIGORUK

Dr.E.Sc., Akademik NAS RK

Y.V. KLIMOV

Senior Researcher

Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and

Rural Development, Almaty, Kazakhstan

Аннотация. Публикация посвящена исследованию проблем развития органического сельского хозяйства в условиях наложения нескольких глобальных кризисов: продовольственного, климатического, финансового, «пандемического» и возможностей Казахстана в их решении. Автор обосновывает необходимость динамичной государственной стратегии для достижения целей органического движения. С концептуальных позиций рассмотрены базисные принципы и критерии, разработанные международными организациями, и их соотношение с нормативными и законодательными актами Республики Казахстан. Выполнен краткий обзор вклада в становление органического движения в стране общественных и государственных организаций. Представлен анализ текущей ситуации в мире и Казахстане. Концептуальная позиция основывается на парадигме глобальной экологизации сельского хозяйства, когда каждая страна будет стремиться максимально использовать имеющийся потенциал земельно-почвенных ресурсов для перехода на безопасные для экологии, здоровья человека, растительного и животного мира аграрные технологии. Сделано обобщение взглядов и суждений зарубежных ученых на роль органического сельского хозяйства в продовольственном обеспечении населения планеты, перспективы и проблемы его развития. Концептуально определены параметры расширения ареалов органического сектора в краткосрочной перспективе по трем сценариям: прагматичному, оптимальному и реальному. Названы задачи и программные меры по поддержке органического сектора. Рекомендации автора могут быть использованы при разработке программы социально-экономического развития аграрной экономики до 2026 г., а также в качестве методологической базы при принятии управленческих решений на республиканском и региональном уровнях.

Аңдатпа. Жарияланым бірнеше жаһандық дағдарыстардың қабаттасуы жағдайында Органикалық ауыл шаруашылығының даму проблемаларын: азық-түлік, климаттық, қаржылық, "пандемиялық" және оларды шешудегі Қазақстанның мүмкіндіктерін зерттеуге арналған. Автор органикалық қозғалыс мақсаттарына жету үшін динамикалық мемлекеттік стратегия қажеттілігін негіздейді. Халықаралық ұйымдар әзірлеген базистік қағидаттар мен критерийлер және олардың Қазақстан Республикасының нормативтік және заңнамалық актілерімен арақатынасы тұжырымдамалық тұрғыдан қаралды. Елдегі қоғамдық және мемлекеттік

90

Понятие, принципы и критерии органического сельского хозяйства. Ведущую роль в формировании теоретических основ экологизации сельского хозяйства и практики его функционирования играют

международные организации: Международная федерация движений за органическое сельское хозяйство (IFOAM) с соответствующей региональной сетью, Продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН (FAO), Комиссии «Кодекс Алиментариус», Научно-исследовательский институт органического земледелия (FiBL) и др.

В соответствии с определением, зафиксированном Генеральной Ассамблеей IFOAM, органическое сельское хозяйство – система производства, которое поддерживает здоровье почвы, экосистемы и людей. Она опирается на экологические процессы, разнообразие видов и циклы, адаптированные к местным условиям, включает в себя традиции, инновации и науку, чтобы внести существенный вклад в защиту окружающей среды и продвигать принципы честных взаимоотношений и высокого качества жизни для всех участников [3].

В последней редакции директивы ЕС определены следующие цели органического агропроизводства: создание устойчивых агроэкосистем; поддержание и восстановление почвенного плодородия, сохранение водных ресурсов, растительного и животного мира; поддержание высокого уровня биоразнообразия; производство качественной продукции с помощью технологий, не наносящих вреда окружающей среде и здоровью человека [4].

Известны определения нормативно-правовых документов отдельных стран, авторов, интерпретирующих вышеизложенное содержание органической системы. Все они оттеняют, уточняют, расширяют, конкретизируют те или другие элементы органической системы, но не меняют ее фундаментальной философской эколого-социальной сути, основанной на четырех принципах: здоровье, экология, справедливость и забота [5, 6, 7].

На основе разработанных мировыми лидерами концепций предложены принципы, условия, цели задачи органического сельского хозяйства, закрепленные в базисных международных стандартах и правилах (например, Комиссии, IFOAM, Директивы ЕС и пр.); национальных (внутригосударственных) и частных, разработанных ассоциациями органического производства на основе базисных стандартов с учетом национальных особенностей государств или компаний. Некоторые из них приведены в таблице 1. На первый взгляд, кажется,

что между приведенными формулировками нет сходства, но детальная раскладка принципов IFOAM на критерии показывает, что они имеют всеобъемлющий характер и предназначены для оценки уровня развития органического сельского хозяйства в мире, отдельно взятой стране, в регионе, в конкретном предприятии. К экологическим критериям органического сельского хозяйства можно отнести:

- рост площади и доли органических земель в общей площади сельскохозяйственных земель;
- сохранение и улучшение природного потенциала сельского хозяйства;
- снижение пестицидной нагрузки;
- высокое качество продукции;
- запрет использования генетически модифицированных организмов (ГМО) и др.

Экономические критерии формирования органического сельского хозяйства, способствующие развитию производства и торговли:

- эффективность и безубыточность сельского хозяйства;
- техническая и технологическая модернизация сельскохозяйственного производства и постепенный переход на технологии с минимальным воздействием на окружающую среду;
- стимулирование инвестиций в новые виды сельскохозяйственной деятельности; рост спроса на органические продукты и прочее.

Социальные критерии направлены:

- ♦ на рост доходов и обеспечение высокого качества жизни людей, занятых производством органической продукции;
- ♦ повышение уровня занятости сельского населения и усиление мотивации производства и потребления органической продукции;
- ♦ на укрепление здоровья населения посредством здорового питания.

Критерии и стандарты органического производства позволяют провести четкие грани между органическим и неорганическим производством.

Критерии и стандарты органического производства позволяют провести четкие грани между органическим и неорганическим производством.

Таблица 1 – Принципы органического сельского хозяйства

IFOAM	Директивы ЕС	Закон РК «О производстве органической продукции»
Принцип здоровья (почвы, растений, животных, людей и планеты в целом). Принцип экологии (существования естественных экосистем и циклов, экологизация производства). Принцип справедливости (с учетом окружающей среды и жизненных возможностей). Принцип заботы (защита здоровья, благополучия нынешних и будущих поколений и экосистем).	Создание устойчивых агроэкосистем. Поддержание и восстановление почвенного плодородия. Сохранение водных ресурсов, растительного и животного мира. Поддержание высокого уровня биоразнообразия. Производство качественной продукции с помощью технологий, не наносящих вреда окружающей среде и здоровью человека.	Содействие в формировании здорового питания. Ограничение использования не возобновляемых природных ресурсов. Обеспечение экологической безопасности и сохранение экологических систем. Сохранение и воспроизводство плодородия почв.

Примечание – составлена автором

Таким образом, цель органического сельского хозяйства – приближение земледелия, животноводства и аквакультуры к естественным процессам экосистем, достигаемых за счет исключения из всего сельскохозяйственного цикла от производства и доставки до потребителя ГМО, привнесенных извне пестицидов, удобрений, ветеринарных лекарственных препаратов, строгого соблюдения правил и стандартов органического производства.

Цель концепции – обоснование основных задач развития органического сельского хозяйства и мер по их решению на основе мирового и отечественного опыта, исходя из его социальной, экономической и экологической целесообразности в контексте проблем устойчивого развития агропродовольственной сферы страны. В концепцию заложены основы органического производства – переход от техногенного земледелия и химических средств защиты растений к биоорганическому земледелию. В настоящее время органическое сельское хозяйство практикуется во всем мире и признано устойчивой моделью аграрной отрасли.

Анализ текущей ситуации. Анализ рынка органической продукции показывает специфику и неоднородность его формирования по странам. В одних странах его развитие связано с деятельностью определенных инициативных групп, которые имеют разные мотивы к активному стимулированию сектора органической продукции, в других данный рынок развивался за счет скоординированных действий правительства, в-третьих – движущей силой ста-

ли потребители, провоцирующие своей активной общественной позицией производителей и государство к более конструктивной политике в области развития экологического производства.

В Казахстане в качестве ключевых групп, сыгравших важную роль в зарождении органического производства, стали общественные и международные организации и проекты, специализирующиеся на вопросах экологии и охраны окружающей среды. Первой экологической организацией, которая в начале 2000-х годов начала системно работать в направлении развития органического рынка, стал Фонд интеграции экологической культуры (ФИЭК), который в рамках проекта Европейского Союза образовал Органик-центр Казахстана, создал реальные предпосылки развития устойчивого конкурентоспособного органического сектора. В 2011г. в столице Казахстана Астане (ныне Нур-Султан) была проведена 3-я Международная конференция «Развитие органического сектора в Центральной /Восточной Европе и странах Средней Азии».

В 2012г. на базе Органик-центра была создана и официально зарегистрирована Казахстанская федерация движений органического сельского хозяйства (KAZFOAM), являющаяся членом международного правления IFOAM EURO-ASIA. Зарегистрированы и другие общественные организации, направление деятельности которых – развитие органического сектора, в частности: РОО «Ассоциация органического земледелия» (Костанай), «Коалиция за зеленую экономику», Союз производителей органи-

ческой продукции, а также ряд бизнес-компаний.

В последние годы активно начали проявлять интерес к этому направлению международные организации, которые инициируют проекты в области развития органического рынка. К наиболее значимым относятся Проект USAID по региональному экономическому сотрудничеству, проект «Германо-Казахстанский аграрно-политический диалог», Проект ФАО «Поддержка развития органического сельского хозяйства и наращивание институционального потенциала в Казахстане» и ряд других, непосредственно или косвенно связанных с органическим сельским хозяйством.

Существенным шагом к экологизации была «Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике», заложившая основы устойчивого развития посредством улучшения качества окружающей среды. Основными приоритетными задачами концепции стали эффективное использование водных, земельных, биологических ресурсов, минимизация вреда для окружающей среды посредством удобрений и средств защиты растений. Правда, в самой концепции упоминания об органическом сельском хозяйстве не было, но в последующих мероприятиях по ее реализации такая задача ставилась [9].

Значительный вклад в развитие органического производства внесли отраслевые научные организации страны и университеты аграрного профиля. Исследования по биологизации земледелия, овощеводства, садоводства стали существенным вкладом в экологизацию отрасли и развитие зеленой экономики. Технологические разработки по выращиванию культур с применением севооборотов, сидеральных культур, удобрений и препаратов защиты растений биологического происхождения, альтернативных синтезированным химическим удобрениям и пестицидам, показали экологические и экономические преимущества органической системы земледелия.

Заслуживают особого признания исследования Казахского НИИ экономики АПК и развития сельских территорий по формированию организационно-экономической системы и правового регулирования производства и рынка органической продукции. Многочисленные образовательные семинары, консультационные услуги, выступления на научных конференциях, в средствах массовой информации мотивировали фермеров к участию в органическом движении.

Мировой опыт. Достижения органического сельского хозяйства в мире, особенно в странах лидерах органического движения весьма успешны. В процесс органической деятельности ежегодно вовлекается все больше стран. По данным за 2018г. 186 стран мира производили органические товары (таблица 2). Прирост органических земель в 2018г. по сравнению с 2009г. составил 39,3 млн га, или возрос в 2,2 раза, объем рынка достиг 96,7 млрд. евро. Наиболее высокими темпами органическая диверсификация происходит в развитых странах Европы. Доля сертифицированных земель в землях сельскохозяйственного назначения в 2018г. достигла в Австрии 24,7%, Италии – 15,8, Германии – 9,1%. Более 10% этот показатель составил в 16 странах, а 5% – в 31 стране. Отдельные страны делают заявки и предпринимают меры для полного перевода сельского хозяйства на систему органического ведения (например, Дания, страны Прибалтики, некоторые островные государства).

Лидерами по рынку органической продукции являются США, Германия и Франция. В этих странах разработана и существует четкая система нормативно-правового регулирования отношений в сфере органического сельского хозяйства, а также действуют официально зарегистрированные сертификационные органы, налажены формы взаимодействия производителей с потребителями.

Страны, достигшие высокого уровня в органическом производстве, активно поддерживают как экофермеров, так и потребителей. Например, во Франции фермеры получают дополнительные субсидии в течение первых пяти лет, во время которых переходят к органическому сельскому хозяйству. Первые два года объем субсидий максимален: так, при производстве овощей он составляет 511 евро в год на 1 гектар. Следующие два года господдержка уменьшается в два раза – до 255 евро. А в последний год составляет – 170. Дотации в Австрии на 1 га при выращивании овощей – 800 евро, 1 га садов – 508 евро, 1 га пашни – 327 евро. Информация по другим странам ЕС идентичная, однозначно, с наших позиций, господдержка экофермеров довольно высокая [10]. Европейские органические фермеры находятся среди сельхозпроизводителей, получающих самую высокую финансовую поддержку от правительств ЕС и конкретных государств Евросоюза. Следует отметить, государственная поддержка не обязательно рас-

поддерживаются закупки органических продуктов для детского и школьного питания, начинающих фермеров в период перехода к органическому земледелию.

Индикатор	Количество	Страны лидеры
Страны с органической деятельностью	186	–
Органическая сельскохозяйственная земля, млн га	71,5	Австралия (35,7) Аргентина (3,6), Китай (3,1)
Органическая доля от общей площади сельскохозяйственных земель, %	1,5	Лихтенштейн (38,5%), Самоа (34,5%) Австрия (24,7%)
Дикая коллекция и другие несельскохозяйственные угодья, млн га	35,7	Финляндия (11,3), Замбия (3,2), Танзания (2,4)
Производители (хозяйствующие субъекты), тыс. единиц	2800	Индия (1 149,4), Уганда (210,4), Эфиопия (203,6)
Органический рынок, млрд. евро	96,7	США (40,6), Германия (10,9), Франция (9,1)
Потребление на душу населения, евро	12,8	Швейцария (312), Дания (312), Швеция (231)

упрощает относительная экологическая чистота земель сельскохозяйственного назначения, включая обрабатываемые угодья. Они в незначительной мере загрязнены синтезированными минеральными удобрениями и пестицидами. Еще в начале 2000-х некоторые фермеры и известная в свое время агрофирма «Иволга» воспользовались этим обстоятельством и включились в процесс органического земледелия.

Официальное политическое признание органиксистема получила в Посланиях Первого Президента страны Н. А. Назарбаева, в которых он обращал внимание работников агропромышленного комплекса на активно развивающийся в мире новый рынок экологически чистых сельхозпродуктов. В последующем эта идея развивалась в государственных программах, в законах и других нормативных актах, регулирующих отношение к окружающей среде и безопасности продуктов питания. Самым существенным шагом на этом пути была разработка Закона Республики Казахстан «О производстве органической продукции». Он открыл широкие возможности для создания правил игры на рынке органической продукции. Для реализации закона в 2017г. утверждены национальные органические стандарты. Глава государства К.-Ж. Токаев также включил проблему производства органической и экологически чистой продукции, востребованной не только в стране, но

Аграрная политика: механизм реализации

и за рубежом, в число ключевых задач сельского хозяйства [11].

Об уровне развития органического растениеводства свидетельствует динамика сертифицированной площади органических

земельных угодий с 2009г., приведенная в таблице 3. Пик площади органических земель достигнут в 2015г., за последующие годы он был снижен почти наполовину.

Таблица 3 – Органические сельскохозяйственные земли в Казахстане, тыс. га

Год	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Площадь, га	134,9	133,6	196,2	291,2	291,2*	291,2*	303,4	303,4*	277,1	192,1
В % к 2009 г.	100	99	145	216	216	216	225	225	205	142

Примечание: по статистическим данным международных организаций FiBL и IFOAM «The world of organic agriculture. Statistics & emerging trends» за соответствующий год.
*Повторяются площади предшествующих лет из-за не предоставления казахстанской стороной информации.

В настоящее время (2018г.) в Казахстане действуют 63 производителя сельскохозяйственных культур, 22 перерабатывающих предприятия, 7 импортных и 14 экспортных организаций. Площадь органических культур составляла 192,1 тыс. га, в том числе: зерновых 111,1 тыс. га, масличных 25,1, бобовых 11,9 тыс. га. В отличие от мелких органических хозяйств Западной Европы и других стран (Индия, Китай), где органическая площадь измеряется несколькими гектарами, средняя площадь органического оператора в Казахстане превышает 3 000 гектаров. Экспорт достиг 50,3 тыс. т натуральной продукции и составил, по нашим расчетам, примерно 15 млн евро. Основные органические культуры: лен масличный, зерновые и бобовые культуры, лекарственные травы. Органическая площадь в составе пашни занимает 0,7%. По итогам 2019г. Казахстан вошел в число

крупнейших поставщиков органической продукции в Европу, экспортировав в страны ЕС 85,7 тыс. т органического сырья, превысив уровень 2018г. на 70% [12].

Для Казахстана это относительно скромные показатели по отношению к потенциальным возможностям аграрного сектора. Вклад в мировой и внутренний органический продовольственный рынок может быть более значительным.

Необходимо отметить, что в стране не налажена статистика органического производства, отсутствует реестр органических производителей, сертификационных компаний, экспорта и внутреннего потребления продукции. В 2020г. Комитет по статистике Министерства национальной экономики впервые опубликовал данные о валовом сборе продукции органического растениеводства в 2019г. (таблица 4).

Таблица 4 – Валовой сбор продукции органического растениеводства, 2019г. (по данным Комитета по статистике МНЭ), тыс. тонн

	Зерновые (включая рис) и бобовые культуры	В том числе			Культуры масличные
		пшеница	сорго (джугара), просо и культуры зерновые прочие*	овощи бобовые сушеные	
Республика Казахстан	143,9	105,9	38,0	0,08	0,57
Актолинская	8,1	8,1		0,08	0,57
Северо-Казахстанская	135,8	97,8	38,0		
Доля продукции органического растениеводства	0,8	0,9	0,7	0,0	0,0

*культуры зерновые прочие (гречиха, тритикале, смесь колосовых)

Данные представлены только по двум областям: Актолинской и Северо-Казахстанской. В прежние годы лидерство по органике держали фермеры Костанайской области, но по вине статистических органов их показатели не включены в отчет. По

результатам исследований за 2017г. в Костанайской области действовало около 30 производителей органической продукции. Они же были основными ее экспортерами.

Международная статистика в рейтинге стран по уровню развития органического

сельского хозяйства сопоставляет более широкий круг показателей: органическая земля (площадь органических сельскохозяйственных земель, в том числе по культурам, пастбища, дикоросы (травы, ягоды, грибы и др.), их доля в общей площади сельскохозяйственных земель); органические производители и другие типы операторов (количество сельскохозяйственных производителей, перерабатывающих предприятий, импортеров, экспортеров); данные о розничных продажах и международной торговле и ряде других индикаторов. Так как Казахстан представляет не полную информацию, то в мировом рейтинге он занимает 37 позицию, не соответствующую его действительной роли. Первые позиции в рейтинге принадлежат Австралии и Аргентине, в которых до 80% органических земель занимают пастбища для производства экологически чистой продукции животноводства. Казахстан, обладая обширными площадями пастбищ и сенокосов, имеет аналогичную возможность.

Кроме того, наши наблюдения свидетельствуют о наличии в стране большого количества несертифицированных хозяйств, которые по умолчанию следуют органическим принципам, но из-за сложности сертификации, отсутствия отечественных сертификационных компаний, опыта и внутреннего органического рынка не иницируют конверсионный процесс.

Казахстан относится к странам, которые имеют резервы земель для обработки. В 90-х годах прошлого столетия в связи с изменением экономического и социального уклада на селе 1/3 пашни была трансформирована в залежь и пастбища. Теперь с учетом накопленного опыта и новых технологий имеется возможность часть заброшенных земель реанимировать в пашню на безопасном экологическом уровне. Земли с более высоким потенциалом плодородия могут использоваться под органическое земледелие.

В научной литературе ведутся дискуссии по поводу перспектив органического сельского хозяйства, его роли и места в продовольственном обеспечении населения. Высказываются как полярные точки зрения, так и компромиссного характера. Известно довольно скептическое мнение научного сообщества к способности органического сельского хозяйства производить достаточно продовольствия, чтобы прокормить быстрорастущее население во всем мире [13]. Или: идея перехода на 100% органическое производство, которое

должно обеспечивать достаточное количество продовольствия для населения 2050г., не является жизнеспособной и приведет к увеличению сельскохозяйственного землепользования [14].

Параллельно проводятся исследования противоположной направленности, когда ученые утверждают: органическое сельское хозяйство в XXI веке может накормить планету. Исследователи из Университета штата Вашингтон John Reganold и Jonathan Wachter пришли к выводу, что органическое сельское хозяйство может приносить достаточный урожай, быть выгодным для фермеров, обеспечивать защиту окружающей среды и безопасность сельскохозяйственных работников [15].

Ученые Швейцарского исследовательского института органического сельского хозяйства доказывают возможность накормить человечество при помощи органического сельского хозяйства. Основываясь на его преимуществах, они пришли к выводу, что половина продуктов может стать органическими без угрозы продовольственной безопасности [16].

Другие ученые моделируют крупномасштабную конверсию в органическое сельское хозяйство в пределах 10-20% [17]. Предположение о пределах 10-20 % конверсии было сделано в 2006г. В 2018г. 7 стран Европы превысили 15-процентный уровень органической конверсии, и имеются основания утверждать, что многие из них уже в среднесрочной перспективе превайдут 20-процентный рубеж.

Мы полагаем, оптимизм о возможности накормить население планеты органическими продуктами питания преждевременным. С позиций оптимистического настроения общества на сокращение отрицательного антропогенного влияния на экологическую среду и здоровье населения, с позиций причастной к органике бизнес-среды он более чем полезен. Но реальное органическое движение свидетельствует о медленных темпах: к 2018г. органическая доля от общей площади сельскохозяйственных земель составила 1,5%; среднегодовой темп прироста органической площади за последние 10 лет достиг 3,5 млн гектара [см.1]. Если нынешние темпы утроить и довести конверсию под органику до 10 млн га в год, то для освоения только пятой части мировой площади сельскохозяйственных земель понадобится около 100 лет. Примерно такой же период понадобится Казахстану при конверсии под органику по 200 тыс. га в год только пятой части земель

сельскохозяйственного назначения. Утверждать о лидерстве органической системы на столь глобальную перспективу будет весьма рискованно. По-видимому, правы те, кто отвергает наличие единого вида сельского хозяйства, которое подошло бы для того, чтобы прокормить всю планету. Вместо этого требуется целая структура систем, «сочетание органических и иных инновационных сельскохозяйственных методов, включая агролесоводство, интегрированное сельское хозяйство, сберегающее земледелие, комбинированное растениеводство и животноводство и других, еще не известных нам систем [см.12]. В среднесрочной перспективе органическое земледелие должно органично вписаться в существующий агропродовольственный комплекс и стать его важной составной частью, что позволит избежать рисков и повысить устойчивость продовольственной системы. Для ускорения темпов экологизации сельского хозяйства как на мировом, так и внутристрановом уровне необходима сильная политика по стимулированию органического земледелия.

Сложность текущего периода состоит в наложении нескольких глобальных кризисов: продовольственного, климатического, финансового и «пандемического», взаимно усиливающих продовольственную и социальную напряженность. Если к первым трем видам кризиса практика наработала определенный опыт их преодоления, то пандемия COVID-19 – явление новое. И реакция на нее экономических экспертов и действий государств и их союзов различна по содержанию. Например, Европейская

комиссия планирует к 2030г. сократить использование химических пестицидов на 50%, минеральных удобрений на 20%, продажи противомикробных препаратов (с антибиотиками для животноводства и рыбоводства) на 50%. Доля органического земледелия в структуре агропрома Европы должна достичь 25%. Фермерские ассоциации заявили, что органическое сельское хозяйство, как правило, дает меньшую урожайность и прибыль. Но в целом европейцы готовы идти на это ради экологии. Скорее всего, власти будут доплачивать «органическим производителям», чтобы сделать переход к новому земледелию более привлекательным с точки зрения экономики [18].

При варианном подходе к развитию органического земледелия в Казахстане возможны три сценария: прагматичный, оптимальный и реальный (таблица 5). Прагматичный сценарий предусматривает максимальное использование природного потенциала земельных ресурсов, вовлекаемых в органическое земледелие, при максимальном задействовании необходимых факторов производства и рынка: государственного стимулирования, инвестиций, квалифицированных кадров, обеспечения материально-техническими ресурсами, ростом спроса на органическую продукцию на внутреннем и внешнем рынках и др. Оптимальный сценарий основан на взаимном интересе государства, бизнеса и рынка в органической продукции. Его реализация должна осуществляться по скоординированной программе действий всех заинтересованных сторон.

Таблица 5 – Сценарии прогноза органической диверсификации растениеводства до 2026г. (как возможная тенденция), тыс. гектаров

Год	Прагматичный сценарий				Оптимальный сценарий				Реальный сценарий			
	органические земли	пашня	пастбища, сенокосы	дикоросы	органические земли	пашня	пастбища, сенокосы	дикоросы	органические земли	пашня	пастбища, сенокосы	дикоросы
2019	192	192	-	-	192	192	-	-	192	192	-	-
2020	300	300	-	-	300	300	-	-	300	270	10	2
2021	500	396	100	4	400	347	50	3	350	318	30	2
2022	700	495	200	5	500	396	100	4	450	407	40	3
2023	1000	550	400	7	800	495	300	5	500	436	60	4
2024	1200	590	600	10	900	543	350	7	550	475	70	5
2025	1500	688	800	12	950	556	385	9	600	514	80	6
2026	2000	900	1100	15	1000	570	420	10	650	553	90	7

Вполне вероятно, что процесс диверсификации будет находиться под влиянием многих факторов неопределенности: покупательной способности потребителей, природных катаклизмов, дестабилизация внутренних или глобальных общественных отношений, новых вспышек болезней, ужесточением правил и стандартов и т.п., тогда органическое сельское хозяйство будет развиваться по реальному сценарию, основанному на самоинициативе фермеров и агропредприятий при сохранении пассивного отношения государства к развитию органического сельского хозяйства.

Если в настоящее время сертифицируются под органическое производство в основном зерновые и масличные культуры, то в краткосрочной перспективе следует распространять сертификацию на овощные, плодово-ягодные бахчевые культуры. Сертификация кормовых культур, пастбищ и сенокосов позволит производить органическую продукцию животноводства.

Исходя из сложившейся структуры форм агроформирований, органическое сельское хозяйство может развиваться по двум моделям:

- ♦ на базе мелких фермеров и сельских семейных хозяйств, приверженных к сохранению и улучшению экологической среды, заботой о физическом здоровье семьи и реализации излишков продукции на местном рынке (семейная органик модель);

- ♦ на базе крупных крестьянских хозяйств, предприятий и кооперативов, ориентированных на экобизнес в форме вертикально интегрированной структуры с экофермой, агротуризмом, ресторанами и магазинами, с масштабным освоением внутреннего и внешнего рынков органической продукции (бизнес-органик модель). Для условий Казахстана с большими расстояниями между поселениями это, по-видимому, самая перспективная форма экоагробизнеса.

Для очередного этапа развития органического сельского хозяйства предполагается:

- внесение изменений и дополнений в Закон РК «О производстве органической продукции» с учетом накопленного отечественного и мирового опыта совершенствования законодательства в органической сфере и изменений в регламентах международных организаций;

- разработка национальной программы, или плана действий, или дорожной карты) органической диверсификации сельского хозяйства, переработки и рынка органических продуктов питания до 2030 года.

Вполне реально, сельхозпроизводители не будут заниматься производством экологически чистой продукции, если это не будет им выгодно. Государство должно создать для них «правила игры» на рынке органической продукции, которые будут мотивировать на добросовестный и эффективный труд, способствуя удовлетворению возрастающего спроса на экопродукты со стороны потребителей.

Важными мерами, мотивирующими органическое производство, будут:

- финансовая поддержка (субсидирование, льготное кредитование, гранты), особенно в период конверсии;
- налоговые преференции, страхование рисков, возникающих при производстве органической продукции;
- организация выставок, ярмарок, конкурсов;
- развитие внутреннего рынка;
- поощрение потребления органических продуктов питания в школах, детских садах, больницах, армии и государственных учреждениях.

Заключение

1. Обострение продовольственного кризиса, вызванного COVID-19, во многих странах повысило интерес к качеству продуктов питания и, в частности, к продуктам органического происхождения. Как не содержащие вредных для здоровья человека, почвы и окружающей среды компонентов, привносимых химическими минеральными удобрениями, ядохимикатами, ГМО, элементами технологий, они способствуют укреплению иммунитета организма и повышению устойчивости к заболеваниям.

2. В период пандемии спрос на органическое продовольствие, особенно в странах Западной Европы, возрос в значительных пределах. Страны ЕС планируют в период до 2030г. сократить применение минеральных удобрений и химических средств защиты растений с целью увеличения производства здоровой еды и сохранения биоразнообразия.

3. С начала текущего столетия Казахстан активно включился в мировое органическое движение и вошел в число ведущих

поставщиков органических продовольственных ресурсов в европейские страны.

4. В мире органическое сельское хозяйство развивается ограниченными темпами. К настоящему времени органическая доля от общей площади сельскохозяйственных земель достигла 1,5%. По поводу перспектив развития альтернативного земледелия ученые придерживаются различных точек зрения: одни отводят ему доминирующее положение, другие 10-15% аграрной сферы.

5. Исследования авторов показывают, что органические методы должны интегрироваться с зональными традиционными, берегающими, комбинированными и еще неизвестными нам системами земледелия и стать ведущим звеном его биологизации. Для развития органического земледелия Казахстан располагает антропогенно незагрязненными и пригодными для органики ресурсами земель, а также другими возможностями.

6. По ориентировочному расчету доля органических земель в общей площади сельскохозяйственных земель к 2026г. при максимальном использовании природного, трудового и административного потенциала (прагматичный сценарий) может составить 1,9%, из них пашни – 3,5%; при скоординированном взаимодействии государства, бизнеса и рынка соответственно, 0,9 и 2,2% (оптимальный сценарий) и при реальном сценарии – 0,6 и 2,1%.

Список литературы

1 The World of organic agriculture statistics and emerging trends [Electronic resource].- 2019.- URL: [http:// www.shop.fibl.org/CHde/mwdownloads/download/link/ id/1093/?ref=1](http://www.shop.fibl.org/CHde/mwdownloads/download/link/id/1093/?ref=1) [In English] (date of access: 13.03.2020).

2 Продовольственная и сельскохозяйственная организация объединенных наций (FAO). Вспышка коронавирусной инфекции COVID-19 (вопросы и ответы) [Электронный ресурс].- 2020.- URL: <http://www.fao.org/2019-ncov/q-and-a/impact-on-food-and-agriculture/ru/> (дата обращения: 22.07.2020).

3 Definition of Organic agriculture. IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements) [Electronic resource].-2008.- URL: <http://www.ifoam.org/en/organic1andmarks/definition-organic-agriculture> (date of access: 22.07.2020).

4 Commission Regulation (EC) No 889/2008 of 5 September 2008 laying down detailed rules for the implementation of Council

Regulation (EC) No 834/2007 on organic production and labeling of organic products with regard to organic production, labeling and control. Current consolidated version: 07/01/2020 ELI [Electronic resource].- 2020. -URL: <http://www.data.europa.eu/eli/reg/2008/889/oj> (date of access: 30.07.2020).

5 Концепция развития органического сельскохозяйственного производства в Кыргызской Республике на 2017-2022 годы. Утверждена постановлением Правительства Кыргызской Республики от 2 августа 2017 года, № 459 [Электронный ресурс].-2017. - URL: <http://www.cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/100186> (дата обращения: 07.07.2020).

6 Шпак, А.П. Концепция развития органического сельского хозяйства в Республике Беларусь / А.П. Шпак, Ю.Н. Селюков, Л.С. Скоропанова. – Минск: Институт системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2015.- 23с.

7 Rana, S.S. Concept of Organic Farming [Electronic resource].- 2018.-URL: [http:// www.hillagric.ac.in/ edu/coa/agronomy/lect/agron-3610/ Lecture-2-Concepts-of-Organic-Agriculture.pdf](http://www.hillagric.ac.in/edu/coa/agronomy/lect/agron-3610/Lecture-2-Concepts-of-Organic-Agriculture.pdf) (date of access: 6.07.2020).

8 Указ Президента Республики Узбекистан «О дополнительных мерах по обеспечению соответствия показателей качества и безопасности сельскохозяйственной продукции международным стандартам» от 18 мая 2020 года, № УП-5995 [Электронный ресурс].- 2020. - URL: [http:// www.review.uz/ru/post/prinyata-koncepciya-razvitiya-proizvodstva-organicheskoy-prodovolstvennoy-produkcii](http://www.review.uz/ru/post/prinyata-koncepciya-razvitiya-proizvodstva-organicheskoy-prodovolstvennoy-produkcii) (дата обращения: 04.08.20).

9 Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике». Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 577 [Электронный ресурс].- 2013.- URL: http://www.greenkaz.org/images/for_news/pdf/npa/koncepciya-porehodu.pdf (дата обращения: 29.07.2020).

10 Милованов, Є.В. Найкращі світові практики державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва та перспективи для України /Є.В. Милованов// Механізм регулювання економіки.- 2018.- № 1. – С. 14-31.

11 Послание Президента РК К.-Ж. Токаева народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» от 2 сентября 2019г. [Электронный ресурс].- 2019. -URL: [http://www. www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstvakasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana](http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstvakasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana) (дата обращения: 29.07.2020).

12 EU imports of organic agri-food products //Key developments in 2019 No 17 [Electronic resource].- June, 2020.- URL: http://www.ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/market-brief-organic-imports-june2020_en.pdf (date of access: 10.07.20).

13 Hazarika, S. Organic Farming: Reality and Concerns / S. Hazarika, Kumar Manoj, D.Thakuria, L.J. Bordoloi // Indian Journal of Hill Farming.- 2014.- 26(2).- P. 88-97.

14 FAO. The future of food and agriculture – Alternative pathways to 2050. Summary version. Rome. 60 pp. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO [Electronic resource].- 2018.- URL:<http://www.fao.org/3/CA1553EN/ca1553en.pdf> (date of access: 13.01.2020).

15 Reganold J.P, Wachter J.M. Organic agriculture in the twenty-first century [Electronic resource].- 2016.- URL: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/27249193> (date of access: 17.09.2019).

16 Половина продуктов могут стать органическими без угрозы продовольственной безопасности [Электронный ресурс].- 2017. - URL: <http://www.tass.ru/plus-one/4842383> (дата обращения: 26.06.2019).

17 Adrian Muller, Christian Schader, Nadia El-HageScialabba, Judith Brüggemann, Anne Isensee, Karl-Heinz Erb, Pete Smith, Peter Klocke, Florian Leiber, Matthias Stolze & Urs Niggli. Strategies for feeding the world more sustainably with organic agriculture [Electronic resource].- 2017. - URL: http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/sustainability_pathways/docs/MullerEtAl_Nature Communications (date of access: 5.02.2020).

18 Первые уроки COVID-19: ЕС отказывается от химии в сельском хозяйстве [Электронный ресурс].- 2020.- URL: <http://www.zen.yandex.ru/media/rosng/pervye-uroki-covid19-es-otkazyvaetsia-ot-himii-v-selskom-hoziaistve-5ec515d728578621edfb2110/> (дата обращения 17.07.20).

References

1 The World of organic agriculture statistic sandemerging trends [Electronic resource].- 2019.- URL: <http://www.shop.fibl.org/CHde/mwdnloads/download/link/id/1093/?ref=1> [InEnglish] (date of access:13.03.2020).

2 Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Outbreak of coronavirus infection COVID-19 (questions and answers) [Electronic resource].- 2020.- URL: <http://www.fao.org/2019-ncov/q-and-a/impact-on-food-and-agriculture/ru/>(date of access: 22.07.2020).

3 Definition of Organic agriculture. IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements) [Electronic resource].-2008.- URL:<http://www.ifoam.org/en/organiclmarks/definition-organic-agriculture> (date of access: 22.07. 2020).

4 Commission Regulation (EC) No 889/2008 of 5 September 2008 layingdown detaile drules for the implementation of Council Regulation (EC) No 834/2007 on organic production and label in gof organic product swith regard to organic production, labeling and control. Current consolidate dversion: 07/01/2020 ELI [Electronic resource].-2020.-URL:<http://www.data.europa.eu/eli/reg/2008/889/oj> (date of access: 30.07.2020).

5 Concept of organic agricultural production development in the Kyrgyz Republic for 2017-2022. Approved by the Resolution of the Government of the Kyrgyz Republic dated August 2, 2017, No. 459 [Electronic resource] .- 2017. - URL: <http://www.cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/100186> (date of access: 07.07.2020).

6 Shpak, A.P. The concept of organic agriculture development in the Republic of Belarus / A.P. Shpak, Yu.N. Selyukov, L.S. Skoroparov. - Minsk: Institute of System Research in Agroindustrial Complex of the NAS of Belarus, 2015.- 23p.

7 Rana, S.S. Concept of Organic Farming [Electronic resource].- 2018.- URL: <http://www.hillagric.ac.in/edu/coa/agronomy/lect/agron-3610/Lecture-2-Concepts-of-Organic-Agriculture.pdf> (date of access:6.07.2020).

8 Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On additional measures to ensure the compliance of quality and safety indicators of agricultural products with International standards" dated May 18, 2020, No. UP-5995 [Electronic resource].- 2020. - URL: <http://www.review.uz/ru/post/prinyata-koncepciya-razvitiya-proizvodstva-organicheskoy-prodo-volstvennoy-produkcii> (date of access: 04.08.20).

9 Concept of transition of the Republic of Kazakhstan to "green economy". Approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated May 30, 2013 No. 577 [Electronic resource].- 2013.- URL: http://www.greenkaz.org/images/for_news/pdf/npa/koncepciya-po-perehodu.pdf (date of access: 29.07.2020).

10 Milovanov, E.V. Nykrashisvitovi practices of sovereign education of organic silskogospodarskyvyrobnitstva and prospects for Ukraine / E.V. Milovanov // Mechanism of economic regulation.- 2018. - No. 1. - P. 14-31.

11 Message from the President of the RK K.-Z. Tokayev to the people of Kazakhstan "Constructive public dialogue is the basis of sta-

bility and prosperity in Kazakhstan" dated September 2, 2019 [Electronic resource] . - 2019. - URL: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazakhstana (date of access: 29.07.2020).

12 EU importsof organic agri-food products //Key developments in 2019 No 17 [Electronic resource].-June, 2020.-URL: http://www.ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/market-brief-organic-imports-june2020_en.pdf (date of access: 10.07.20).

13 Hazarika, S. Organic Farming: Reality and Concerns / S. Hazarika, Kumar Manoj, D.Thakuria, L.J.Bordoloi// Indian Journal of Hill Farming.-2014.- 26(2).- P. 88-97.

14 FAO. The future of food and agriculture – Alternative pathways to 2050. Summary version. Rome. 60 pp. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO [Electronic resource].-2018.-URL:<http://www.fao.org/3/CA1553EN/ca1553en.pdf> (date of access: 13.01.2020).

15 Reganold J.P, Wachter J.M. Organic agriculture in the twenty-first century [Electronic

resource].-2016.-URL:<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/27249193> (date of access: 17.09.2019).

16 Half of products can become organic without threat to food security [Electronic resource]. - 2017. - URL: <http://www.tass.ru/plus-one/4842383> (date of access: 26.06.2019).

17 Adrian Muller, Christian Schader, Nadia El-HageScialabba, Judith Brüggemann, Anne Isensee, Karl-Heinz Erb, Pete Smith, Peter Klocke, Florian Leiber, Matthias Stolze&Urs Niggli. Strategies for feeding the world more sustainably with organic agriculture [Electronic resource].-2017.-URL:http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/sustainability_path-ways/docs/MullerEtAl_Nature_Communications (date of access: 5.02.2020).

18 The first lessons of COVID-19: The EU is abandoning chemistry in agriculture [Electronic resource].-2020.-URL: <http://www.zen.yandex.ru/media/rosng/pervye-uroki-co-vid19-es-otkazyvaetsia-ot-himii-v-selskom-hoziaistve-5ec515d728578621edfb2110/> (date of access 17.072020).

Информация об авторах:

Григорук Владимир Васильевич, доктор экономических наук, академик НАН РК, ведущий научный сотрудник, Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан, vnii77@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8296-6970>

Климов Владимир Васильевич, старший научный сотрудник, Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан, fiiec@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9096-7594>

**PROPER NUTRITION FOR A HEALTHY LIFESTYLE OF THE POPULATION
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ХАЛҚЫНЫҢ САЛАУАТТЫ
ӨМІР САЛТЫ ҮШІН ДҰРЫС ТАМАҚТАНУЫ**

**ПРАВИЛЬНОЕ ПИТАНИЕ ДЛЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

G. KOZHAKHMETOVA*

C.E Sc., Associated Professor

O. LASHKAREVA

C.E Sc., Associated Professor

L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

*kozkhmetova_ga@enu.kz

Г.А. КОЖАХМЕТОВА

Э.Г.К., доцент

О.В. ЛАШКАРЕВА

Э.Г.К., доцент

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Г.А. КОЖАХМЕТОВА

к.э.н, доцент

О.В. ЛАШКАРЕВА

к.э.н, доцент

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Abstract. The research reflects the issues of providing the population of the republic with food according to the criteria of availability, affordability and sufficiency. The health of the nation is the basis for the country's sustainable development, which is directly dependent on a proper balanced diet. The article presents an analysis of production of gross output in agriculture and food products. To determine the economic and physical availability of food, prices and purchasing power of the average per capita cash income of the residents of Kazakhstan in relation to food products have been analyzed, the level of expenses for their purchase and consumption in kind is shown. Comparison of indicators of the use of basic food products by region, various categories of people living in rural areas, revealed deviations for urban and rural residents, as well as depending on the territory, income level, subsistence minimum thresholds. Differences in consumption of decile groups and households with children under eighteen years of age are shown. There are fluctuations in the structure of caloric intake by decile groups and regions. The influence of nutritional problems on the health of vulnerable population of the republic is considered. The reasons and factors influencing the diet are revealed and analyzed. A comparative analysis of achieving the goals of sustainable economic development, attitude to healthy, organic products is presented. Solving the problem of providing the country's residents with sufficient and affordable food, establishing a balance of supply and demand, improving the quality of manufactured products is an important priority of the public policy of any state.

Аңдатпа. Ғылыми зерттеуде республика халқын азық-түлікпен қамтамасыз ету мәселелері баршылық, қолжетімділік және жеткіліктілік өлшемдері бойынша көрсетілген. Ұлт денсаулығы - дұрыс теңдестірілген тамақтануға тікелей тәуелді елдің тұрақты дамуының негізі болады. Мақалада ауыл шаруашылығы мен азық-түлік өнімдерінің жалпы өндірісін талдау ұсынылған. Азық-түліктің экономикалық және физикалық қолжетімділігін анықтау үшін Қазақстан тұрғындарының тағам өнімдеріне қатысты жан басына шаққандағы орташа ақшалай табыстарының бағасы мен сатып алу қабілеті талданды, оларды сатып алуға, пайдалануға арналған шығыстардың заттай көріністегі деңгейі көрсетілді. Өңірлер бойынша, ауылдық жерлерде тұратын адамдардың әртүрлі санаттары бойынша негізгі тағам өнімдерін пайдалану көрсеткіштерін

Аннотация. В научном исследовании отражены вопросы обеспечения продовольствием населения республики по критериям наличия, доступности и достаточности. Здоровье нации - основа устойчивого развития страны, которое находится в прямой зависимости от правильного сбалансированного питания. В статье представлен анализ производства валовой продукции в сельском хозяйстве и продуктов питания. Для определения экономической и физической доступности продовольствия проанализированы цены и покупательная способность среднедушевых денежных доходов жителей Казахстана по отношению к пищевым продуктам, показан уровень расходов на их приобретение, употребление в натуральном выражении. Сравнение показателей использования основных продуктов питания по регионам, различным категориям людей, проживающих в сельской местности, выявило отклонения для городских и сельских жителей, а также в зависимости от территории, уровня доходов, порогов прожиточного минимума. Показаны различия в потреблении децильных групп и домохозяйств с детьми до восемнадцати лет. Имеют место колебания в структуре калорийности питания по децильным группам и регионам. Рассматривается влияние проблем питания на здоровье уязвимых слоев населения республики. Выявлены и проанализированы причины и факторы, влияющие на рацион питания. Дан сравнительный анализ достижения целей устойчивого экономического развития, отношения к здоровой, органической продукции. Решение проблемы обеспечения жителей страны достаточным и доступным продовольствием, установления баланса спроса и предложения, повышения качества производимых продуктов является важным приоритетом государственной политики любого государства.

Түйінді сөздер: дұрыс тамақтану, адамның дамуы, жұқпалы емес аурулар, өнімнің экономикалық, физикалық қол жетімділігі, физиологиялық тұтыну нормалары, калория мөлшері, органикалық өнімдер.

Ключевые слова: здоровое питание, человеческое развитие, неинфекционные заболевания, экономическая, физическая доступность продуктов, физиологические нормы потребления, калорийность, органическая продукция.

development, ensuring the transition to sustainable consumption and production patterns - are the goals of sustainable development of the countries.

There is a close relationship between mortality from non-infectious diseases and nutrition. According to FAO, every ninth person worldwide is food insecure and undernourished to maintain a healthy and active lifestyle [see 1-3]. FAO research shows that namely people living in poverty cannot fully purchase or produce food for adequate nutrition. Vulnerable and unprotected population is more at risk of illness and death. Especially

women and children suffer from malnutrition, whose diet has certain characteristics. At the same time, 4.1 mln people die each year from the effects of excessive salt / sodium intake. Eating "unhealthy" food products leads to obesity, 1.6 mln deaths per year can be attributed to insufficient physical activity.

Material and methods of research. Nutrition involves maintaining life and health through the consumption of nutrients found in food. The criteria by which the nutritional status of the population is determined are its availability, accessibility and sufficiency. Availability refers to production of food by agriculture, fishing, hunting and gathering and its supply in markets and shops.

Accessibility is divided into economic and physical availability of food [4]. Economic affordability means that food must be affordable in terms of prices and without prejudice to meet other basic needs. Physical accessibility means that food must be accessible to all, that is, access to food must be guaranteed for the population.

Adequacy means that food should meet nutritional needs, taking into account age, living conditions, health status, occupational responsibilities, gender of a person etc. [see 4]. However, nutritional deficiencies or consumption of energy-intensive and low-nutrient foods are not sufficient. Foods that lead to obesity and other diseases are also malnutrition. Food must be safe, not contain harmful substances (pesticides, hormones or veterinary drugs), it must comply with the religious and cultural traditions of the country's population [see 4.5].

Insufficient, irrational, unhealthy nutrition can lead to a weakening of the immune system, increased susceptibility to disease, problems in physical and mental development, and decreased productivity.

Results and their discussion. Food production in Kazakhstan for the first quarter of 2020 amounted to 428.24 bln. Tenge, which compared to the same period of last year amounted to 18.5%, and taking into account inflation - 2.2%. More than half of production (53.9%) fell on three segments: flour - cereals and starch products; processing, canning and production of meat products and production of dairy products. About 40% of the total volume of food products was produced by enterprises of Almaty, Kostanay regions and Almaty [6].

Gross crop production amount in 2019 in comparison with the last year decreased by 3.6%, which is associated with a decrease in the volume of growing grain and leguminous crops - by 15.8% and oilseeds - by 5.5%. Gross livestock production increased by 4%.

The preferences of residents of the republic in food were significantly influenced by the economic situation and related reduction of population incomes and increased inflation. The share of the population with incomes below the subsistence level for the 1st quarter of 2020 amounted to 4.0%, and the share of the population with incomes below the food basket cost in percentage terms did not change [see 6]. However, the situation with the pandemic will lead to the increase in this indicator and, as a result, to the increased malnutrition among the population.

In recent years, due to rising prices and lower incomes, purchasing power has declined for almost all types of goods. Figure 1 shows the change in the retail price index for food products in January 2020 compared to the same period of the last year.

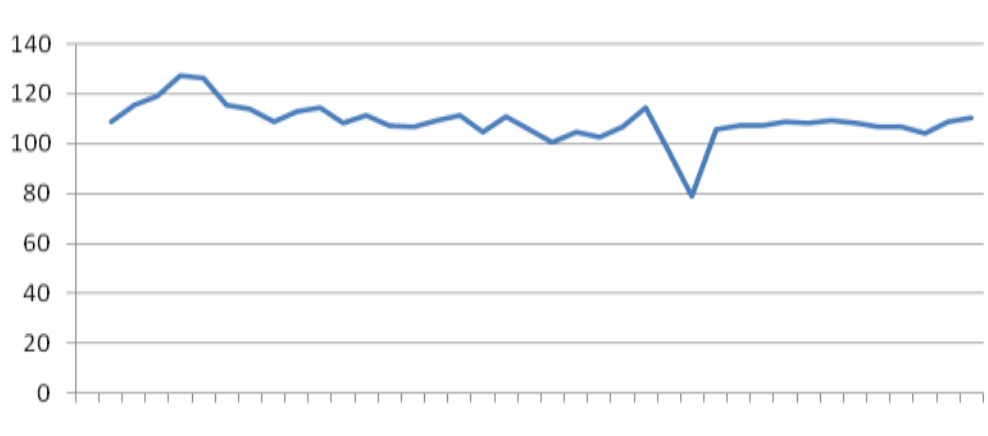

Figure 1- Index of retail prices for food products, January 2020 to January 2019

The share of food expenditures is an indicator of the overall level of country's development. In the structure of consumer spending, expenditures of the population of Kazakhstan for food are growing. In the 1st quarter of 2020, the share of consumer spending amounted to 93.6% versus 92.8% in the corresponding period of 2019, expenses on food, respectively - 56.2% versus 51.9%. The increase in this item of expenditure leads to the decrease in purchases of non-food products and paid services, including expenses for education, health care, etc. In this period of the year, the share of expenditures on bread and bakery products increased - 7.8%, meat, poultry and fish -20.9%, dairy products and eggs -6.2%, oils and fats 2.6%, fruits and vegetables - 7.8%. In general, expenditures on sugar and confectionery products remained at the same level - 3.6%, soft drinks - 2.2%. The spending on food and drinks outside the home decreased by -1.6% versus 2.53 in 2018 [see 6].

In these years, the share of expenditures of the rural population on food products, including food, is higher than that of the urban population.

Increased food spending is not associated with improved nutrition and quality of life. This is due to price growth and dietary changes. The data of the Committee on Statistics of the MNE RK show that in the first quarter of 2020 in comparison with the corresponding period of 2018 and 2019, consumption of food products in kind is decreasing. Thus, the average consumption of bread per capita decreased from 14.4 kg to 11.8 kg, rice - from 4.0 to 3.9 kg, vegetables - from 20.9 to 19.4 kg. There is an increase in consumption of wheat flour from 6.1 to 8.8 kg [see 6], the consumption of beef, lamb, pork decreased with a simultaneous increase in consumption of poultry and sausages and smoked meat products. However, these products, being attractive in price, are not healthy food, and have various additives and substitutes in their composition.

An analysis of consumption of rural and urban population shows that rural population have worse nutrition than urban people and there is a gap in consumption of wheat bread, flour, rice, pasta, potatoes, and fruits. At the same time, it can be noted that consumption of mutton by rural residents is higher than by urban residents, which is probably due to the fact that rural residents have personal subsidiary plots.

There is significant differentiation in food consumption across regions. If for individual products this difference can be explained by climatic conditions, the need (or lack of this need) for more high-calorie foods (eggs, meat and dairy products, potatoes), in production of products in the region and traditional consumption (fish, vegetables), then for other products, as the analysis shows, prices and incomes significantly influence on consumption. So, for example, in Atyrau and East Kazakhstan regions, the maximum consumption per family member in the 1st quarter of 2020 is fish and seafood, in Turkestan and Almaty - vegetables.

In 2019, proportion of the population whose caloric intake is below the minimum permissible level was 4.1 percent. Energy value of food products consumed by the population in 2019 was at the level of 3,254 kcal on average per capita per day, with minimum energy value requirement of 1,866 kcal. By regions, the highest indicator is in Turkestan region, the lowest is in Nur-Sultan. The composition of nutrients, consumed food products in the daily diet of the population: proteins - 12.9; fat -33.4%; carbohydrates - 53.7% [see 6]. The high food energy value, as can be seen from the data, is achieved through fats and carbohydrates. However, the recommended fat intake should not exceed 30% of the total energy intake.

The nutritional and energy value of food is highly dependent on household income. Differences between the quintiles, divided by income level, from the lowest to the highest income, in terms of nutritional and energy value of food products consumed, have a significant gap (table 1).

The ratio of protein sources does not correspond to the WHO recommendations, according to which 50% of proteins should be vegetable proteins.

Vegetable protein should be represented by legumes, mushrooms, and cereals. We have consumption rates for legumes, but no statistics on actual consumption. Although the consumption of many food products provides the minimum consumption rates, it does not correspond to the rational standards of food consumption [7].

Judging by the available data, the diet of many people of Kazakhstan is becoming less and less diversified, and there are fewer "healthy" food products in it.

[illegible]

	Quintiles				
	1	2	3	4	5
The nutritional value, gram per day:					
proteins	81,8	93,3	106,6	125,7	161,5
fats	87,9	106,3	124,7	152,6	203,5
carbohydrates	367,5	386,5	423,2	474,2	564,9
Energy value, kcal per day	2 632	2 925	3 298	3 841	4 830

To combat diabetes, it is recommended to reduce the consumption of free sugars to less than 10% of the total incoming energy, preferably to less than 5% of the total energy,

Children are especially vulnerable in terms of lack of adequate nutrition; about 50% of deaths of children under five are due to malnutrition.

Table 2 shows the results of achieving the Sustainable Development Goals in Kazakhstan in comparison with the world and the Central Asia countries.

	Year	The world	Central Asia	Kazakhstan
The prevalence of malnutrition in general population of the country	2004-2006	14,4	11,0	5,9
	2016-2018	10,7	5,6	<2,5
Prevalence of severe food insecurity in general population	2014-2016	7,9	2,2	0,9
	2016-2018	8,7	3,2	1,9
Prevalence of moderate to severe food insecurity in general population	2014-2016	23,5	11,7	7,0
	2016-2018	25,4	15,8	9,3
Prevalence of starvation in children under age of 5 years	2018	7,3	3,6	3,1
Prevalence of stunting in children under age of five years	2012	25,0	15,2	13,1
	2018	21,9	10,9	8,0
Prevalence of overweight in children under five years of age	2012	5,5	9,3	13,3
	2018	5,9	9,4	9,3
Prevalence of obesity in adults aged 18 and over	2012	11,7	14,4	18,7
	2016	13,2	16,8	21,3
Prevalence of anemia among women of reproductive age (15-49 years)	2012	30,3	33,2	29,4
	2016	32,8	33,8	30,7
Prevalence of exclusive breast-feeding of babies of 0-5 months	2012	36,9	29,2	31,8
	2018	41,6	40,9	37,8
Prevalence of low birth weight	2012	15,0	5,6	6,1
	2015	14,6	5,4	5,4

The analysis shows that in almost all indicators Kazakhstan has achieved significant positive results, so the prevalence of malnutrition among the population of the country as a whole decreased from 5, 9 to 2.5, while in 2018 among urban population it was 4.5%, and rural population - 3.7%.

The level of moderate or severe food insecurity of the population was 4, 2 and 1.7%, respectively.

The problems of the spread of overweight and stunting, wasting in children and low birth weight are being addressed. In Kazakhstan, the condition of children under the age of 5 according to the data of the Multi-Indicator Cluster Survey, in 2015 showed that the prevalence of moderate to severe underweight was 2.0, strongly 0.3%, but in 2018 the prevalence of wasting in children under age of five years was 3.1%. The prevalence of moderate to severe stunting was 8.0, and 2.4% was severe. The prevalence of moderate to severe wasting was 3.1% and severe wasting 1.1%. The prevalence of overweight was 9.3%.

Analysis of statistical data shows that in large families (households with 5 or more children under the age of 18), consumption per household member in the 1st quarter of 2020 in general, for all food products, is 1.5-2 times lower than in all households, which, in our opinion, is the cause of wasting, the problem of overweight in children may be associated with the spread of consumption of "fast food", high-calorie foods with simultaneous decrease of physical activity.

Analysis of food security in the country shows that this problem is not relevant for Kazakhstan [8, 9], which is confirmed by the assessment of food security (over the last 12 months) by the respondents of the survey "Quality of life of the population", conducted in March 2020 by the Committee on Statistics of the MNE RK. Only 7.1% of respondents indicated that they were worried that there would not be enough food due to lack of money or other resources, while the maximum value - 13.5% was noted by unemployed respondents. The respondents noted that due to the lack of money or other resources: there was no opportunity to eat healthy and nutritious food (4.8%), ate only a few types of food (5.9%), had to skip a meal (1.2%), 2% ate less than they should have to eat [see 6]. At the same time, more than 80% of the respondents gave a negative answer to all these questions, which means that the respondents do not feel food insecurity and nutritional deficiencies.

Thus, in order to improve the quality of life and achieve the goals of sustainable development, it is necessary to ensure the availability, sufficiency and accessibility of healthy food, taking into account the opinion of respondents about satisfaction with food products that have the national mark of conformity to organic products, which are divided as follows: cost satisfied - 38.3% of respondents, 47.6% are partially satisfied, 6.7% are not satisfied, 7.4% found it difficult to answer. 46.4% of respondents are satisfied with availability of these food products, 43.3% are partially satisfied, 3.1% are not satisfied, 7.2% found it difficult to answer.

The respondents indicated that they are ready to buy food products bearing the national mark of conformity for organic products - 48.4%, partially ready to buy 41.0%, not ready - 2.8%, found it difficult to answer - 7.8%.

At the same time, it is necessary to formulate a competent consumer demand for food products by raising consumers' awareness of healthy nutrition. Production of agricultural products should be directed to production of organic products [10], for which there are all the necessary prerequisites.

Achieving sustainable development goals requires the development of national policies that include agricultural, food processing and trade measures aimed to promote healthy diets and protect public health. These measures involve strengthening incentives for production, use and sales of fruits and vegetables, processed foods containing saturated fats and free sugars, fortified with essential micronutrients and vitamins.

Conclusion

1. Analysis of the population's nutrition according to the criteria of availability, accessibility and sufficiency shows that the problem of hunger and malnutrition is not so urgent for Kazakhstan, but there is a multidirectional change in consumption of food products by the population of various categories, which indicates malnutrition.

2. The inability of agriculture to quickly adapt to changing conditions creates an element of high risk on food market.

3. In the structure of consumer expenditures, expenditures of the population of Kazakhstan for food are growing, which, unfortunately, is not associated with an improvement in nutrition and quality of life, but is due to the increase in prices and change in diet. The increase in spending on food leads to the decrease in purchases of non-food products and

paid services, including cost of education and health services.

4. Diet changes based on many factors and complex interactions. Food production, household income, food prices, individual preferences and religious beliefs, cultural traditions, and geographic, environmental, social, and economic factors all interact in complex ways and shape individual nutrition patterns.

References

1 Official site of the UN. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights [Electronic resource].- 2020.- URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml. (date of access: 19.08.2020).

2 UN official website [Electronic resource].- 2020.- URL: <http://www.un.org/ru/sections/issues-depth/food/index.html> (date of access: 19.08.2020).

3 Food Security & Nutrition around the World [http](http://www.fao.org/3/I9553EN/i9553en.pdf) [Electronic resource].-2020.-URL: <http://www.fao.org/3/I9553EN/i9553en.pdf> (date of access: 19.08. 2020).

4 "Human Rights Fact Sheet" brochure. United Nations. Human rights. Office of the High Commissioner for Human Rights. The right to adequate food. Statement of facts.- Geneva.-2004.- No. 34.- 65 p.

5 Global Strategic Framework for Food Security and Nutrition. Rome, Italy. Com-

mittee on World Food Security [Electronic resource]. - 2020.- URL: <http://www.fao.org/3/MD776R/MD776R.pdf> (date of access: 19.08.2020).

6. Official statistical data of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource].- 2020.- URL: <http://www.stat.gov.kz> (date of access: 19.08. 2020).

7 Order of the Minister of National Economy of the Republic of Kazakhstan dated December 9, 2016 No. 503 On the approval of scientifically grounded physiological norms of food consumption [Electronic resource].- 2020.- URL: https://www.online.zakon.kz/Document/?Doc_id=34926220 (date of access: 19.08.2020).

8 Mizanbekova, S.K. Priority directions of regulation of agri-food market / S.K. Mizanbekova, B.B. Kalykova, G.K. Nurmanbekova // Problems of AgriMarket.-2019.-No.1.-P.30-39.

9 Kozhakhmetova, G.A. Food security as priority of agricultural policy/ G.A.Kozhakhmetova, O.V. Lashkareva, T.A. Taipov // Problems of AgriMarket.- 2018.- № 2.-P.43-49.

10. Grigoruk, V.V. Environmental and economic conditions in Kazakhstan for growing agricultural crops using organic technologies / V.V. Grigoruk, A.M. Ayulov // Science about man: humanitarian studies. - 2019.-№4 (38) .- P.223-229.

Information about authors:

Kozhakhmetova Gulnar Altaevna, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan, kozhakhmetova_ga@enu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-7591-1031>

Lashkareva Olga Vasilevna, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor, Head of Postgraduate Education Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan, lashkareva2009@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2432-3210>

НАУЧНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
В АПК КАЗАХСТАНА: МЕТОДОЛОГИЯ АНАЛИЗА И ОЦЕНКИ

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АӨК ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН ҒЫЛЫМИ
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ: ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ ӘДІСНАМАСЫ

SCIENTIFIC SUPPORT OF INNOVATION IN AIC OF KAZAKHSTAN:
METHODOLOGY OF ANALYSIS AND ASSESSMENT

Д.Н. ШАЙКИН*

к.э.н., профессор

М.М. ВАЛИЕВА

к.э.н.

О.В. КОПЫЛОВА

к.э.н.

Северо-Казakhstanский университет им. М. Козыбаева, Петропавловск, Казахстан

**shaikindimash@mail.ru*

Д.Н. ШАЙКИН

э.ғ.к., профессор

М.М. ВАЛИЕВА

э.ғ.к.

О.В. КОПЫЛОВА

э.ғ.к.

М.Қозыбаев атындағы Солтүстік-Қазақстан университеті, Петропавл, Қазақстан

D.N. SHAIKIN

C.E.Sc., Professor

M.M. VALIEVA

C.E.Sc.

O.V. KOPYLOVA

C.E.Sc.

North Kazakhstan University named after M. Kozybayev, Petropavlovsk, Kazakhstan

Аннотация. Актуальность и своевременность исследования по данной теме - в необходимости развития экономики инновационного типа, в которой АПК Казахстана играет ключевую роль. В статье представлены точки зрения отечественных и зарубежных ученых – аграрников, предлагающих решение проблем, связанных с обеспечением перманентной инновационной среды в аграрной сфере. Вместе с этим, сделан особый акцент на внедрении стандартов Организации экономического сотрудничества и развития (Франция, Париж) в Республике Казахстан. Отмечено, что в современных условиях основополагающим документом ОЭСР, на основе которого во всем мире осуществляется измерение научно-технологической и инновационной деятельности, является Руководство «ФРАСКАТИ». В соответствии с данным документом дано определение сущности научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ, указаны пять критериев, которым должна соответствовать научная деятельность для признания ее в качестве НИОКР. Отмечается, что пятилетняя динамика внутренних затрат на них и отношение к ВВП имеют тенденцию снижения, также эти показатели показаны для сельского хозяйства. В заключении сделаны выводы, реализация которых, по мнению авторов, во многом позволит достичь указанные цели. Исследователи убеждены в том, что в настоящее время возрастает спрос на наукоемкую продукцию агропромышленного комплекса и в данных условиях необходимо увеличивать финансирование исследований и разработок в республике.

Аңдатпа. Осы тақырып бойынша зерттеудің өзектілігі мен уақтылығы - Қазақстанның АӨК негізгі роль атқаратын инновациялық типтегі экономиканы дамыту қажеттілігінде. Мақалада аграрлық салада тұрақты инновациялық ортаны қамтамасыз етумен байланысты мәселе-

особенностях формирования экономики инновационного типа. С другой стороны, оно само выступает ключевой предпосылкой формирования экономики инновационного типа, направленной на повышение эффективности и результативности всех ее секторов [4].

Наконец, есть авторы, которые полагают, что объективная оценка инноваций приобретает все большее значение, способствуя эффективной инновационной деятельности хозяйствующих субъектов, что подтверждает актуальность современных исследований в этом направлении [5].

Материал и методы исследования.

Методы исследования инноваций в сельском хозяйстве рассматриваются рядом авторов, имеющих различные точки зрения при комплексном изучении и рассмотрении данного вопроса.

Некоторые исследователи, указывая на участие Казахстана в Евразийском экономическом союзе и Всемирной торговой организации, отмечают, что инновационная деятельность должна способствовать получению дополнительной прибыли, осуществлению расширенного воспроизводства на качественно новом уровне, минимизировать сроки окупаемости затрат для достижения в короткий период технико-технологических параметров производства, соответствующих мировому уровню [6].

Другие утверждают, что основная цель научного обеспечения инновационной деятельности в АПК заключается в использовании ресурсосберегающих, экологически безопасных и экономически эффективных технологий с целью повышения генетического потенциала сельскохозяйственных культур и животных, совершенствовании методов селекции, применении multifunctional энергоёмкой техники и информационно-коммуникационных систем [7].

Третья группа исследователей выявляет основные проблемы методологического и нормативно-правового регулирования инновационной деятельности в государствах-партнерах ЕАЭС и предлагает направления его совершенствования как на национальном, так и на наднациональном уровнях [8].

В свою очередь, авторы данной статьи убеждены в том, что основополагающей методологией при измерении и оценке инноваций в отраслях экономики выступает Руководство «ФРАСКАТИ», являющееся базовым документом ОЭСР при осуществлении научно-технологической политики в любой инновационно-развитой стране мира [9].

Результаты и их обсуждение. Руководство «ФРАСКАТИ» – это международный стандарт по статистике НИОКР, используемый уже более пятидесяти лет странами как входящими, так и не входящими в ОЭСР. Во многих странах положения Руководства «ФРАСКАТИ» прописаны в законодательстве, регулирующем сферу научно-технической деятельности и социально-экономическое развитие. Положения Руководства «ФРАСКАТИ» используются также при осуществлении фискальной и налоговой политики, финансовом и бухгалтерском учете и отчетности.

Важным аспектом при ведении учета внутренних затрат на НИОКР является четкое понимание данного термина и отделение его от других видов научной деятельности.

Согласно Руководству «ФРАСКАТИ» НИОКР включает творческую и систематическую деятельность, направленную на увеличение объема знаний. При этом особое внимание уделяется следующим пяти критериям, которым должна соответствовать научная деятельность для признания ее в качестве НИОКР.

1. *Новизна.* Ожидаемая цель проекта по НИОКР – это новые знания. Например, в проектах, выполняемых вузами и НИИ, должно присутствовать продвижение (прогресс) совершенно новых знаний и решений. В деловом секторе потенциальная новизна НИОКР проекта должна быть оценена на основе сравнения с теми знаниями и данными, которые имеются в соответствующей отрасли. Деятельность, связанная с выполнением НИОКР в бизнесе, должна в результате прийти к тому, что изобретение/открытие является новым и не использовалось до текущего времени в промышленности.

2. *Креативность.* Проект НИОКР должен содержать такие объективные новые концепции или идеи, которые расширяют и качественно улучшают новые знания.

3. *Неопределенность.* Неопределенность имеет несколько измерений. На начальной стадии выполнения проекта по НИОКР неизвестны ни результаты, ни точная величина затрат, ни период времени, необходимый для его выполнения.

4. *Систематичность.* Систематичность означает, что проект по НИОКР выполняется в соответствии с процессным планом, итогом которого является определенный результат.

5. *Трансферт новых знаний и технологий* – способность к воспроизводству. В

конечном счете, проект НИОКР должен обладать потенциалом для трансферта новых знаний, гарантирующим его применение и позволяющим другим ученым и исследователям использовать и воспроизводить полученные результаты в собственных исследованиях.

Приведем некоторые примеры НИОКР фундаментального, прикладного и экспериментального характера в сфере АПК, описанные в Руководстве «ФРАСКАТИ».

Фундаментальные разработки. Здесь исследуются изменения генома и влияние мутагенных факторов в растениях, чтобы понять их воздействие на фенотип. Изучается генетика видов растений с целью уточнения естественного контроля за устойчивостью к болезням или вредителям.

Прикладные разработки. Здесь исследуются геномы дикого картофеля для поиска и определения генов, ответственных за устойчивость к фитофторозу картофеля с целью улучшения устойчивости к болезням в домашнем/культурном картофеле.

Экспериментальные разработки. Здесь применяются существующие исследования по конкретным видам растений с целью выработки плана улучшения высадки леса для достижения конкретной цели.

Авторы полагают, что сегодня необходимо четко представлять и понимать методологию анализа и оценки развития инновационной среды, главным образом в агропромышленном комплексе.

Базовые ориентиры дальнейшего развития различных сфер в нашей стране напрямую связаны с внедрением стандартов и нормативов ОЭСР.

В частности, отмечается, что «...Стратегическая цель Республики Казахстан к 2025г. – добиться качественного и устойчивого роста экономики, ведущего к повышению уровня жизни людей, сопоставимого со странами ОЭСР, на основе повышения конкурентоспособности бизнеса и человеческого капитала, технологической модернизации, совершенствования институциональной среды и минимального отрицательного воздействия на природу».

Казахстан нацелен на достижение социально-экономического и институционального развития на уровне, не уступающем странам – членам ОЭСР, и последующее вступление в ОЭСР.

Соответствие Целям устойчивого развития ООН, а также внедрение передовых практик и стандартов ОЭСР во всех сферах жизнедеятельности государства позволит обеспечить прогресс Казахстана на пути вхождения в число 30-ти развитых стран мира.

Авторы отмечают, что Комитет по статистике МНЭ Республики Казахстан осуществляет учет внутренних затрат на НИОКР в полном соответствии с «Руководством «ФРАСКАТИ», рассматривая и публикуя актуальные статистические данные, отражающие развитие научно-технологической сферы нашей страны.

В таблице 1 и рисунке представлены основные показатели, характеризующие состояние и развитие научной сферы в Республике Казахстан в 2015-2019гг.

Как видно, величина внутренних затрат на НИОКР в Республике Казахстан в 2019г. составила 82 333,1 млн тг, что на 10 108,5 млн тг (или 14,0%) больше, чем в 2018г. и на 13 448,9 млн тг (или 19,52%) больше, чем в 2017 году.

Таблица 1 – Основные показатели состояния и развития научной сферы в Республике Казахстан в 2015-2019гг.

Показатель / год	2015	2016	2017	2018	2019
Внутренние затраты на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы, млн тг	69 302,9	66 600,1	68 884,2	72 224,6	82 333,1
в процентах к валовому внутреннему продукту	0,17	0,14	0,13	0,12	0,12
Среднемесячная номинальная заработная плата занятых по видам экономической деятельности, тенге					
Научные исследования и разработки	184 940	208 752	228 385	240 717	248 533
Высшее образование	125 944	136 403	142 413	152 083	160 084
Источник: [10].					

Аграрная политика: механизм реализации

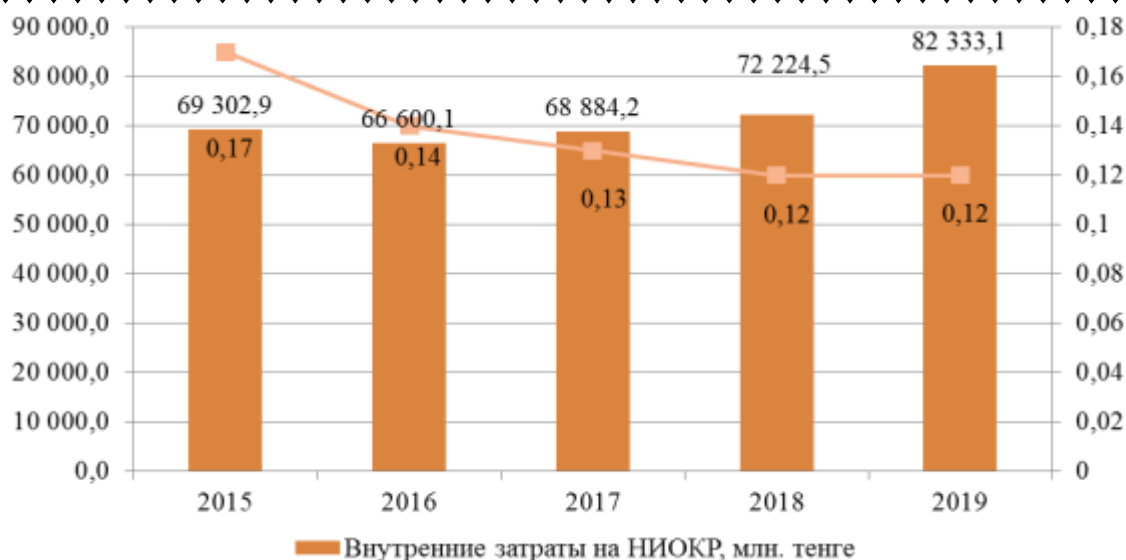

Рисунок – Динамика уровня внутренних затрат на НИОКР к ВВП в Республике Казахстан за 2015-2019гг.

Уровень внутренних затрат на выполнение НИОКР в 2018г. и в 2019г. составил 0,12%, что на 0,01% меньше, чем в 2017 году. При этом внутренние затраты на НИОКР в области сельскохозяйственных наук в 2019г. составили 10 831,6 млн. тг.

(таблица 2), т.е. 13,6% общего их объема, или 0,0157% ВВП в Казахстане.

Согласно Стратегическому плану развития Республики Казахстан до 2025г. затраты в экономике на НИОКР от ВВП в 2021г. составят 0,5%, в 2025г. – 1,0%, 2050г. – 3,0% (таблица 3).

Таблица 2 – Внутренние затраты на НИОКР по отраслям наук

	млн. тг				
Внутренние затраты на НИОКР	2015г.	2016г.	2017г.	2018г.	2019г.
естественные	25 334,2	23 496,2	22 428,3	21 083,9	20 971,3
инженерные разработки и технологии	29 618,3	30 193,4	31 459,4	35 596,8	41 795,9
медицинские	2 735,4	2 277,9	3 278,3	2 207,6	2 787,4
сельскохозяйственные	7 602,4	6 884,6	6 528,0	7 953,5	10 831,6
социальные	850,5	1 072,2	1 650,8	1 586,9	2 275,1
гуманитарные	3 162,1	2 675,8	3 539,4	3 795,7	3 671,8
Всего	69 302,9	66 600,1	68 884,2	72 224,5	82 333,1
Источник: [см.10]					

Таблица 3 – Качественный рост экономики

Технологии и инновации	Показатель	Отношение	2016г.	2021г.	2025г.	2050г.
	Затраты в экономике на НИОКР	% от ВВП	0,14	0,5	1,0	3,0
	Объем частного софинансирования проектов по коммерциализации результатов научной и/или научно-технической деятельности	% от общего объема финансирования исследований прикладного характера	7	20	50	≥50
Примечание: данные Стратегического плана развития РК до 2025 г.						

Таким образом, если осуществлять планирование данного показателя на основе линейной зависимости нарастающим итогом, то получается, что в Республике Казахстан необходимо срочное принятие

мер на государственном уровне, которые бы позволили обеспечить ежегодный рост уровня внутренних затрат на НИОКР на величину, рассчитываемую следующим образом:

$$(1,0\% - 0,12\%) / 6 = 0,1467\%,$$

где 1,0% – планируемое значение уровня внутренних затрат на НИОКР в 2025г.;

0,12% – значение уровня внутренних затрат на НИОКР в 2019г.;

6 – количество лет (то есть шестилетний период – 2020-2025гг.).

Таким образом, для достижения планируемого уровня внутренних затрат на НИОКР к 2025г. в размере 1,0% необходимо обеспечение его роста в среднем на 0,1467%, т.е. практически на значение, превышающее его величину, которое он принял в 2019 году.

Авторы констатируют, что с учетом специфики развития Республики Казахстан основные научные разработки и исследования инновационного характера важно осуществлять именно в сфере АПК, которая должна стать локомотивом инновационной экономики нашей страны.

Заключение

1. В организационно-методическом плане должны быть решены задачи, связанные с учетом внутренних затрат на выполнение НИОКР:

- разработка методических указаний и рекомендаций (бизнес-структуры, вузы, НИИ и некоммерческий сектор) для учета внутренних затрат на НИОКР в Республике Казахстан в соответствии с национальным законодательством и европейскими стандартами ОЭСР;

- принятие комплексной программы роста уровня внутренних затрат на НИОКР к ВВП, содержащей план мероприятий, реализация которых позволила бы достичь 1,0% к 2025 году;

- обоснование концепции роста уровня внутренних затрат на НИОКР в республике (не менее 3% от ВВП к 2050г.);

- с учетом передового опыта стран – мировых лидеров в сфере НИОКР, проводить разъяснительную работу, внедрять в практику производственных процессов рекомендации отечественных ученых по повышению уровня внутренних затрат на НИОКР по отношению к ВВП в соответствии со стандартами ОЭСР;

- широкая пропаганда стандартов ОЭСР, необходимых для осуществления учета внутренних затрат на выполнение НИОКР, в СМИ, высших учебных заведениях, НИИ, предприятиях.

2. В Казахстане имеются необходимые предпосылки, связанные с ростом инновационной активности и достижением уровня

внутренних затрат на НИОКР по отношению к ВВП не ниже 3%.

3. В республике необходима четкая стратегия, направленная на рост уровня инноваций, что, в конечном итоге, обеспечит вхождение Казахстана в число 20 стран – мировых лидеров. При этом сфера АПК должна стать ключевым драйвером в этом процессе.

Список литературы

1 Сайбель, Н.Ю. Эволюция теории инноваций / Н.Ю. Сайбель, А.С. Косарев // Финансы и кредит. – 2017. – № 14. – С. 838-850.

2 Круглов, В.Н. Эволюция теории инноваций в зарубежной и отечественной науке / В.Н. Круглов, С.А. Пауков // Региональная экономика: теория и практика. – 2016. – Т.14.- Вып.5. – С. 4-22.

3 Филин, С.А. Организационно-управленческие инновации как основа цифровой экономики / С.А. Филин, А.Ж.Якушев // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2018. – Т.14.-Вып.7. – С. 1319-1332.

4 Названова, К.В. Инновации как инструмент современной трансформации экономики: теоретический аспект / К.В.Названова // Экономический анализ: теория и практика. – 2017. – Т.16.-Вып.2. – С.251-259.

5 Мануйленко, В.В. Формирование методологического инструментария для оценки инноваций в организациях / В.В. Мануйленко, А.А. Мищенко // Финансовая аналитика: проблемы и решения. – 2016. – Т.9. – Вып.3. – С. 2-14.

6 Аманбаева, А. Инновационная деятельность в агропромышленном производстве / А. Аманбаева, А. Нурпейсова // Проблемы агрорынка. – 2020. – №1. – С.41-46.

7 Жангирова, Р.Н. Инновации в развитии аграрного сектора Казахстана / Р.Н. Жангирова // Проблемы агрорынка. – 2020. – №1. – С.27-33.

8 Сайганов, А.С. Современное состояние и перспективы развития инновационной деятельности в пищевой промышленности Евразийского экономического союза // А.С. Сайганов, В.В. Чабатуль // Проблемы агрорынка. – 2019. – №1. – С.112-120.

9 "FRASCATI" Manual. Guidelines for collecting and reporting data on research and experimental development. - Paris: OECD, 2015. – 400p.

10 Наука и инновационная деятельность Казахстана: статистический сборник. - Нур-Султан: Комитет по статистике МНЭ РК, 2019. – 71с.

// Financial analytics: problems and solutions. - 2016. - V.9.- Issue 3. - P. 2-14.

6 Amanbaeva, A. Innovative activity in agro-industrial production / A. Amanbaeva, A. Nurpeisova // Problems of AgriMarket. - 2020. - No. 1. - P.41-46.

7 Zhangirova, R.N. Innovations in agricultural sector development in Kazakhstan / R.N. Zhangirova // Problems AgriMarket. - 2020. - No. 1. - P.27-33.

8 Saiganov, A.S. The current state and prospects for the innovative activity development in food industry of the Eurasian Economic Union // A.S. Saiganov, V.V. Chabatul // Problems of AgriMarket. - 2019. - No. 1. - P. 112-120.

9 "FRASCATI" Manual. Guidelines for collecting and reporting data on research and experimental development - Paris: OECD, 2015. – 400p.

10 Science and innovation activity of Kazakhstan: statistical collection.-Nur-Sultan: Committee on statistics of the MNE RK, 2019. - 71p.

Копылова Оксана Васильевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры «Экономика и учет», Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, Петропавловск, Казахстан, oxana.kopylova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-9873-0586>